

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВНИХ ТРУДОРЕСУРСНИХ ПОТРЕБ УКРАЇНИ

Дослідження виконано в рамках проєкту
«Міграційна політика України: шляхи вдосконалення»
за підтримки Міжнародного фонду «Відродження»

КОМАНДА ПРОЄКТУ

Світлана КАЛІНІНА – доктор економічних наук, професор, декан економіко-правового факультету Маріупольського державного університету (м. Київ);

Світлана ЛАНСЬКА – кандидат економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки праці Маріупольського державного університету (м. Київ);

Валерія ПОДУНАЙ – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки праці Маріупольського державного університету (м. Київ);

Василь ВОСКОБОЙНИК – президент Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування, голова Офісу міграційної політики.

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

ОБГОВОРЕННЯ В ПУБЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ:

- 1). Круглий стіл «Трудоресурсне забезпечення України: новітній формат», 20 березня 2025 р., м. Київ
- 2). III Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень: виклики для України», 24 квітня 2025 р., м. Київ
- 3). Круглий стіл «Представлення дослідження «Оцінка перспективних трудоресурсних потреб України», 06 травня 2025 р., м. Київ
- 4). Презентація нової онлайн-платформи для суспільного обговорення міграційних і демографічних рішень, 13 травня 2025 р., м. Київ
- 5). Круглий стіл «Представлення дослідження «Оцінка стану реалізації чинної міграційної політики України», 27 травня 2025 р., м. Київ
- 6). Онлайн-конференція щодо презентації результатів дослідження «Обґрунтування основних напрямів удосконалення Стратегії державної міграційної політики до 2035 року», 10 червня 2025 року, м. Київ
- 7). Круглий стіл «Презентація дослідження щодо обґрунтування основних напрямів удосконалення Стратегії державної міграційної політики на період до 2035 р., представлення монографії «Глобальні трансформації трудоресурсного забезпечення: міграційний дискурс», 11 червня 2025 року, м. Київ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
 1. СТАН РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	6
1.1. Оцінка загальних тенденцій зайнятості в Україні	6
1.2. Оцінка тенденцій зміни величини ВВП в Україні	41
1.3. Оцінка тенденцій зміни продуктивності праці в Україні.....	67
 2. ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	84
2.1. Порівняльна оцінка підходів до вимірювання зайнятості в Україні в контексті визначення трудових потреб	84
2.2. Оцінка стану врахування сучасних форм зайнятості при визначенні обсягів і тенденцій зайнятості в Україні.....	102
 3. ПЕРСПЕКТИВНА ОЦІНКА СТАНУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	137
3.1. Оцінка трудових потреб України в контексті поствоєнного відновлення	137
3.2. Оцінка перспективних джерел трудових потреб України	153
 ВИСНОВКИ.....	179

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення РФ спричинило комплекс безпрецедентних викликів для України. Перед державою постають регуляторні завдання безпекового, економічного, демографічного, міграційного характеру, від вирішення яких безпосередньо залежать можливості формування і використання трудового потенціалу країни.

Завдання поствоєнного відновлення України та забезпечення подальшого економічного розвитку актуалізують питання трудоверсурсного забезпечення у середньостроковому і стратегічному вимірі.

Оцінка трудоверсурсної спроможності держави передбачає визначення параметрів поточної та перспективної демографічної ситуації, стану і тенденцій розвитку ринку праці, масштабів зовнішніх міграційних потоків і внутрішнього переміщення населення, ідентифікації структурних змін в економіці.

Питання трудоверсурсного забезпечення виступає визначальною умовою формування конкурентоспроможності національної економіки. Потреба у зміні економічної моделі у напрямі кардинального зростання продуктивності праці визначає параметри перспективного трудоверсурсного ландшафту й обумовлює необхідність формування дієвих механізмів трудоверсурсного забезпечення, які врівноважують економічні та гуманітарні завдання поствоєнного економічного розвитку.

Формування сучасної парадигми трудоверсурсного забезпечення визначає важливість безперервної оцінки трудоверсурсних потреб України, з метою упереджувального реагування на запити з боку ринку праці за пріоритетності внутрішніх трудоверсурсних джерел.

1. СТАН РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

1.1. Оцінка загальних тенденцій зайнятості в Україні

Вихідним моментом оцінки перспективних трудових потреб України виступає розгорнутий аналіз ситуації у сфері зайнятості.

Динаміка основних показників зайнятості населення

Аналіз динаміки зайнятості є необхідною умовою розробки дієвої державної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку економіки та утвердження соціальної стабільності. Для України оцінка тенденцій зайнятості населення в набуває особливої актуальності в контексті соціально-економічних викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією РФ. Оцінка змін, що відбуваються, є критично важливою для розуміння масштабів і глибини трансформацій ринку праці, а також для розробки напрямів протидії наявним викликам: масова міграція населення, руйнування виробничих потужностей, зміна структури попиту на робочу силу тощо призвели до значного дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці України.

Важливо відзначити, що в умовах браку офіційної статистики оцінка впливу війни на ринок праці як загалом, так і за окремими групами показників, є ускладненою та потребує використання додаткових джерел інформації – матеріалів експертних оцінок, результатів опитувань, прогнозів, досліджень міжнародних організацій тощо [1, с. 31], що дає можливість оцінити чисельність робочої сили та зайнятих на короткострокову (2022 р.), а також довгострокову перспективу (до 2032 р.).

Так, впродовж 2013-2021 рр. в Україні спостерігалось зменшення чисельності робочої сили (економічно активного населення) з 20,8 млн. осіб до 17,2 млн. осіб (на 3,5 млн. осіб або 16,8%) та зайнятого населення з 19,3 млн. осіб до 15,6 млн. осіб (на 3,7 млн. осіб або 19,2%) [2] (табл. 1.1.1), що спричинено, перш за все, наслідками вторгнення 2014 р.

Починаючи з лютого 2022 року, відповідно до норм Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», у зв'язку із збройною агресією РФ проти України, органи державної статистики не проводять вибіркові обстеження населення (домогосподарств), унаслідок чого немає можливості отримувати інформацію за його результатами. Тому щодо основних показників стану ринку праці у 2022 р., наявними є різні оцінки: чисельність робочої сили оцінюється на рівні від 14,6 млн. осіб [3, с. 2] до 15,2 млн. осіб [4], чисельність зайнятих – від 11,4 млн. осіб [3, с. 2] до 12,4 млн. осіб [4], безробітних – від 3,2 млн. осіб [3, с. 2] до 2,8 млн. осіб [4] (табл. 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

**Динаміка абсолютних показників стану ринку праці України,
2013-2022* рр., млн. осіб [5]**

<i>Рік</i>	<i>Робоча сила (економічно активне населення)</i>	<i>Зайняті</i>	<i>Безробітні</i>
2013	20,8	19,3	1,5
2014	19,9	18,1	1,9
2015	18,1	16,4	1,7
2016	18,0	16,3	1,7
2017	17,9	16,2	1,7
2018	17,9	16,4	1,6
2019	18,1	16,6	1,5
2020	17,6	15,9	1,7
2021	17,3	15,6	1,7
2022*	14,6 [3, с. 2] / 15,2 [4, с. 21]	11,4 **/ 12,4 [4, с. 21]	3,2 [1, с. 26] / 2,8 **

* прогнозні значення

** розраховано авторами на основі [1], [2], [3], зважаючи, що зайняті та безробітні в сумі складають робочу силу

З наведених даних очевидно, що за будь-якого варіанту оцінювання, в 2022 р. ситуація щодо зайнятості населення значно ускладнилась (рис. 1.1.1):

- чисельність робочої сили (економічно активного населення) зменшилась на 2,1-2,7 млн. осіб (або на 12,2-15,5%) порівняно з 2021 р. та на 5,6-6,2 млн. осіб (або на 27,0-29,7%) порівняно з 2013 р.;

- чисельність зайнятого населення зменшилась на 3,2-4,2 млн. осіб (або на 20,6-26,7%) порівняно з 2021 р. та на 6,9-7,9 млн. осіб (або на 35,8-40,8%) порівняно з 2013 р.

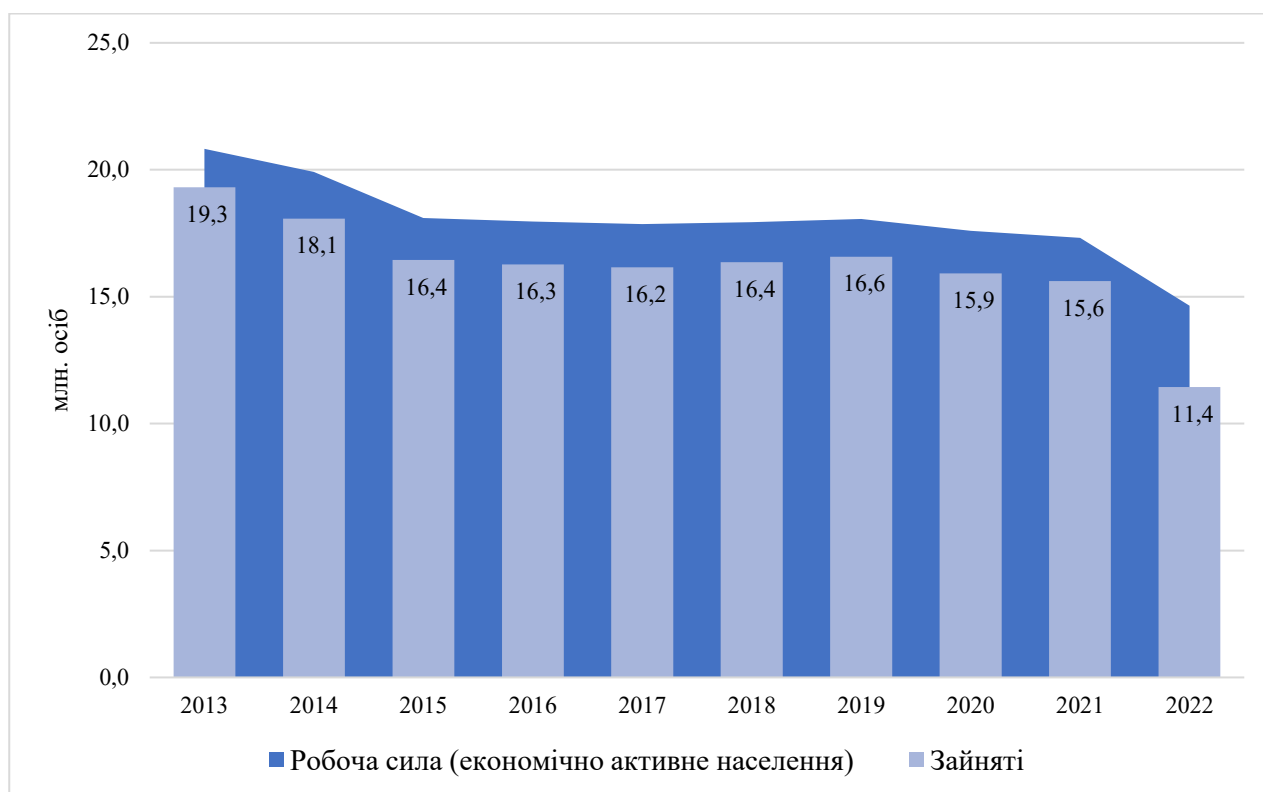

Рис. 1.1.1. Динаміка чисельності робочої сили віком 15-70 років та зайнятого населення в Україні, млн. осіб, 2013-2022 рр. [1, 2, 3]

Проблеми у сфері зайнятості в Україні загострилися через наслідки повномасштабної збройної агресії рф – тривалих бойових дій, масштабного переміщення населення (як зовнішньої міграції, так внутрішніх переміщень), трансформації структурних і територіальних потреб у робочій силі, процесів мобілізації тощо.

Разом зі зменшенням абсолютної чисельності зайнятих, протягом 2013-2021 рр. в Україні також відбулось зниження рівня зайнятості населення: після найвищого рівня зайнятості останніх десятиліть, який у 2013 р. становив 60,2% (вікова група 15-70 років), починаючи з 2014 р., коли частину території України було окуповано, рівень зайнятості коливався в межах 55,7-58,2% [6] (рис. 1.1.2). Найвище значення показника було зафіксовано у 2019 р. – 58,2%.

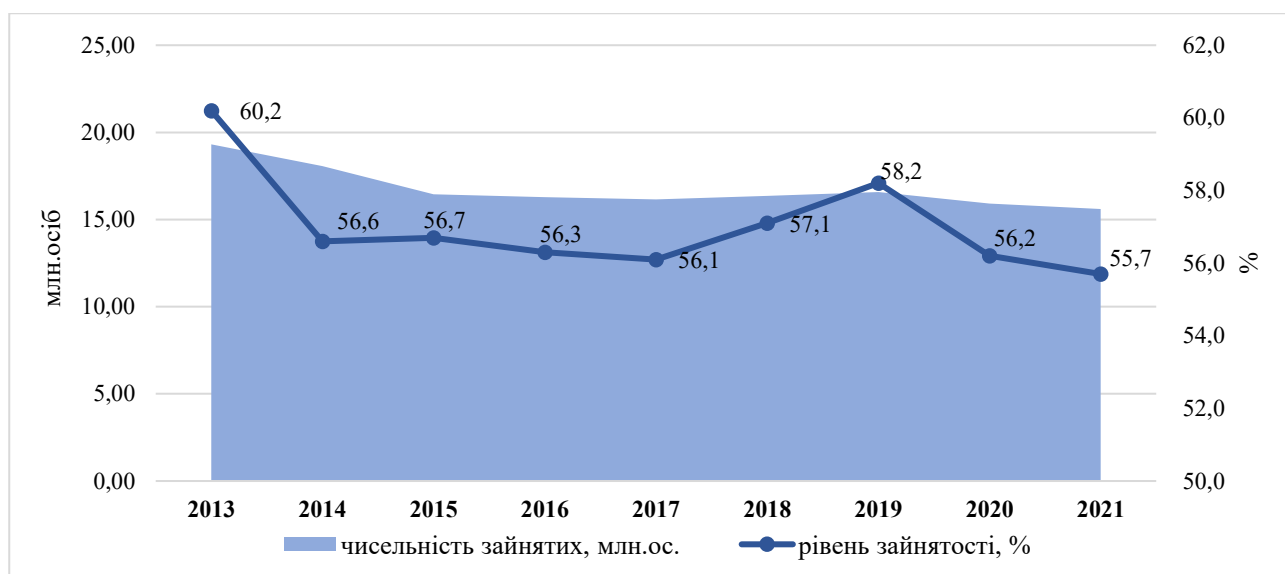

Рис. 1.1.2. Динаміка показників зайнятості населення в Україні віком 15-70 років, 2013-2021 рр. [6]

Щодо вікової структури зайнятого населення в Україні, найбільш чисельними групами протягом 2013-2021 рр. були працівники віком 40-49 років та 50-59 років, при цьому абсолютні показники знизились у вказаний період знизились – відповідно на 731,3 тис. осіб (14,7%) та 720,5 тис. осіб (17,1%) (рис. 1.1.3).

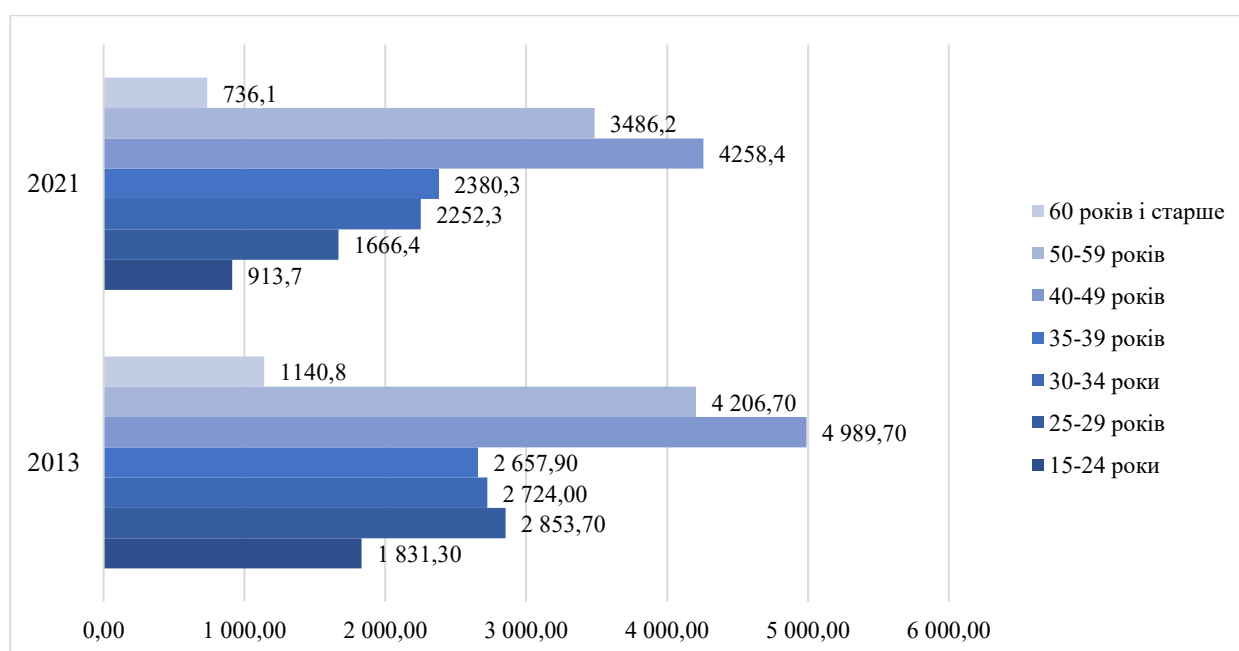

Рис. 1.1.3. Структура зайнятого населення в Україні за віком, 2013 р. та 2021 р., тис. осіб [7, с. 71; 8, с. 87]

Характерно, що в структурі зайнятого населення з 2013 р. по 2021 р. значно зменшилась кількість та частка молоді (рис. 1.1.4), причому показники скорочення були найбільшими у порівнянні з іншими віковими категоріями:

- чисельність зайнятої молоді віком 15-24 роки зменшилась на 917,6 тис. осіб або 50,1%, а частка у структурі зайнятого населення знизилась з 9,0% до 5,8%;
- чисельність зайнятої молоді віком 25-29 років зменшилась на 1187,3 тис. осіб або на 41,6%, а частка у структурі зайнятого населення знизилась з 14,0% до 10,6%.

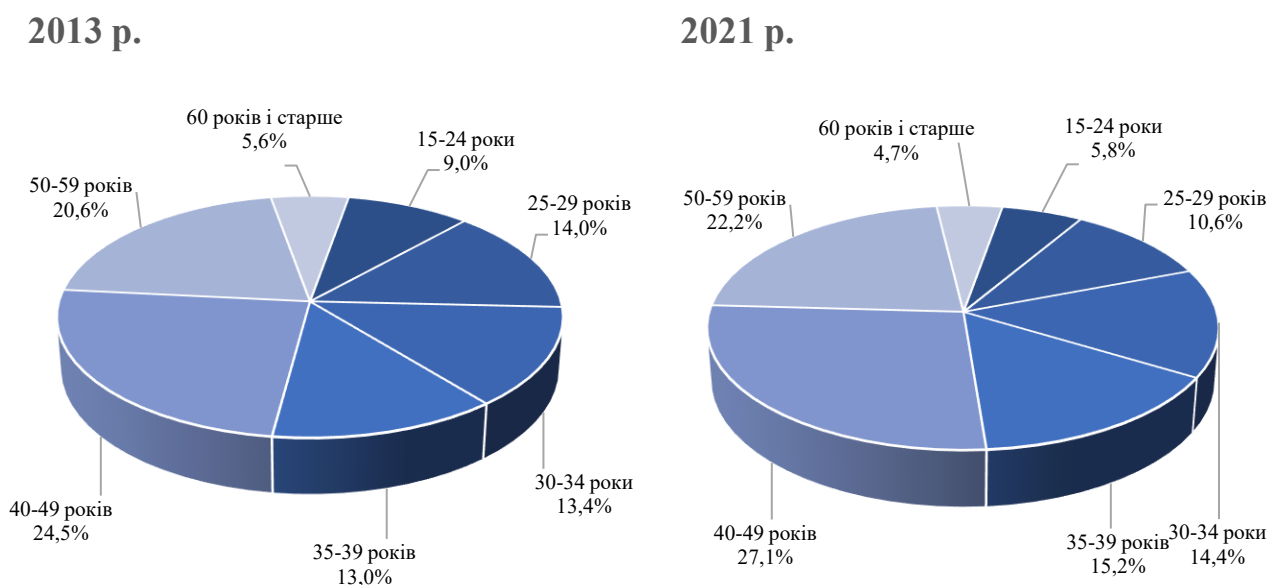

Рис. 1.1.4. Структура зайнятого населення в Україні за віком, 2013 р. та 2021 р., % [7, с. 71; 8, с. 87]

Вказані зміни є наслідком загальних демографічних проблем України протягом останніх десятиліть. В цілому, наявна тенденція щодо зниження рівня зайнятості населення обумовлена комплексом як довготривалих впливів (демографічних, економічних, соціальних), так і наслідками збройної агресії рф.

Зайнятість населення за видами економічної діяльності

Результати аналізу зайнятості населення України за видами економічної діяльності у 2013-2021 рр. (табл. 1.1.2) свідчать про достатньо стабільну структуру зайнятості.

Таблиця 1.1.2

**Зайняте населення за видами економічної діяльності в Україні у 2013 р.
та 2021 р., тис. осіб, % [9]**

	<i>2013 р.</i>		<i>2021 р.</i>	
	<i>Тис. осіб</i>	<i>%</i>	<i>Тис. осіб</i>	<i>%</i>
<i>Усього зайнято</i>	<i>19314,2</i>	<i>100</i>	<i>15610,0</i>	<i>100</i>
з них:				
А. «Сільське, лісове та рибне господарство»	3389,0	17,5	2692,7	17,3
В. «Промисловість»	3170,0	16,4	2313,2	14,8
Г. «Будівництво»	841,1	4,4	690,8	4,4
Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	4269,5	22,1	3604,7	23,1
Н. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»	1163,6	6,0	961,0	6,2
І. «Тимчасове розміщування й організація харчування»	328,9	1,7	285,2	1,8
Ж. «Інформація та телекомунікації»	299,9	1,6	289,0	1,9
К. «Фінансова та страхова діяльність»	306,2	1,6	210,6	1,3
Л. «Операції з нерухомим майном»	314,3	1,6	248,2	1,6
М. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	493,6	2,6	422,2	2,7
Н. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	343,3	1,8	317,9	2,0
О. «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування»	962,3	5,0	873,9	5,6
Р. «Освіта»	1611,2	8,3	1244,0	8,0
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	1171,8	6,1	913,4	5,9
Р. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»	226,5	1,2	178,7	1,1
S, T. «Інші види економічної діяльності»	423,0	2,2	364,5	2,3

Найбільша чисельність працівників задіяна у таких сферах (рис. 1.1.5) [9]:

- Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (22,1% зайнятих у 2013 р., 23,1% у 2021 р.);

- А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (17,5% зайнятих у 2013 р., 17,3% у 2021 р.);
- В. «Промисловість» (16,4% зайнятих у 2013 р., 14,8% у 2021 р.);
- Р. «Освіта» (8,3% зайнятих у 2013 р., 8,0% у 2021 р.).

Рис. 1.1.5. Частка зайнятих за видами економічної діяльності в Україні, 2013 р. та 2021 р., % [9]

Аналіз чисельності зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності свідчить, що на фоні загального зменшення чисельності зайнятих у 2013-2021 рр. на 19,18%, відбулось скорочення зайнятих у всіх секторах економіки (рис. 1.1.6) [9].

Рис. 1.1.6. Зайняте населення за видами економічної діяльності в Україні у 2013 р. та 2021 р., тис. осіб [9]

При цьому найбільше знизилась зайнятість у таких видах економічної діяльності (табл. 1.1.3) [9]:

- К. «Фінансова та страхова діяльність» (на 31,22%) (рис. 1.1.7К),
- В. «Промисловість» (на 27,03%) (рис. 1.1.7В),
- Р. «Освіта» (на 22,79%) (рис. 1.1.7Р),

- Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги» (на 22,05%) (рис. 1.1.7Q),
- R. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок» (на 21,10%) (рис. 1.1.7R),
- L. «Операції з нерухомим майном» (на 21,03%) (рис. 1.1.7L),
- A. «Сільське, лісове та рибне господарство» (на 20,55%) (рис. 1.1.7A).

Таблиця 1.1.3

Динаміка чисельності зайнятого населення за видами економічної діяльності в Україні, 2013-2021 рр., тис. осіб, % [9]

Роки	2013	2017	2019	2021	Відхилення 2021/2013	
					+/-	%
Усього зайнято, тис. осіб	19314,2	16156,4	16578,3	15610,0	-3704,2	-19,18%
з них:						
A. «Сільське, лісове та рибне господарство»	3389,0	2860,7	3010,4	2692,7	-696,3	-20,55%
B. «Промисловість»	3170,0	2440,6	2461,5	2313,2	-856,8	-27,03%
F. «Будівництво»	841,1	644,3	699,0	690,8	-150,3	-17,87%
G. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	4269,5	3525,8	3801,3	3604,7	-664,8	-15,57%
H. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»	1163,6	991,6	999,0	961,0	-202,6	-17,41%
I. «Тимчасове розміщення й організація харчування»	328,9	276,3	304,0	285,2	-43,7	-13,29%
J. «Інформація та телекомунікації»	299,9	274,1	289,2	289,0	-10,9	-3,63%
K. «Фінансова та страхова діяльність»	306,2	215,9	211,6	210,6	-95,6	-31,22%
L. «Операції з нерухомим майном»	314,3	252,3	259,7	248,2	-66,1	-21,03%
M. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	493,6	415,8	421,6	422,2	-71,4	-14,47%
N. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	343,3	297,9	317,9	317,9	-25,4	-7,40%
O. «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування»	962,3	979,7	870,5 ²	873,9	-88,4	-9,19%
P. «Освіта»	1611,2	1423,4	1388,7	1244,0	-367,2	-22,79%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	1171,8	1013,6	974,2	913,4	-258,4	-22,05%
R. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»	226,5	199,8	197,6	178,7	-47,8	-21,10%
S, T. «Інші види економічної діяльності»	423,0	344,6	372,1	364,5	-58,5	-13,83%

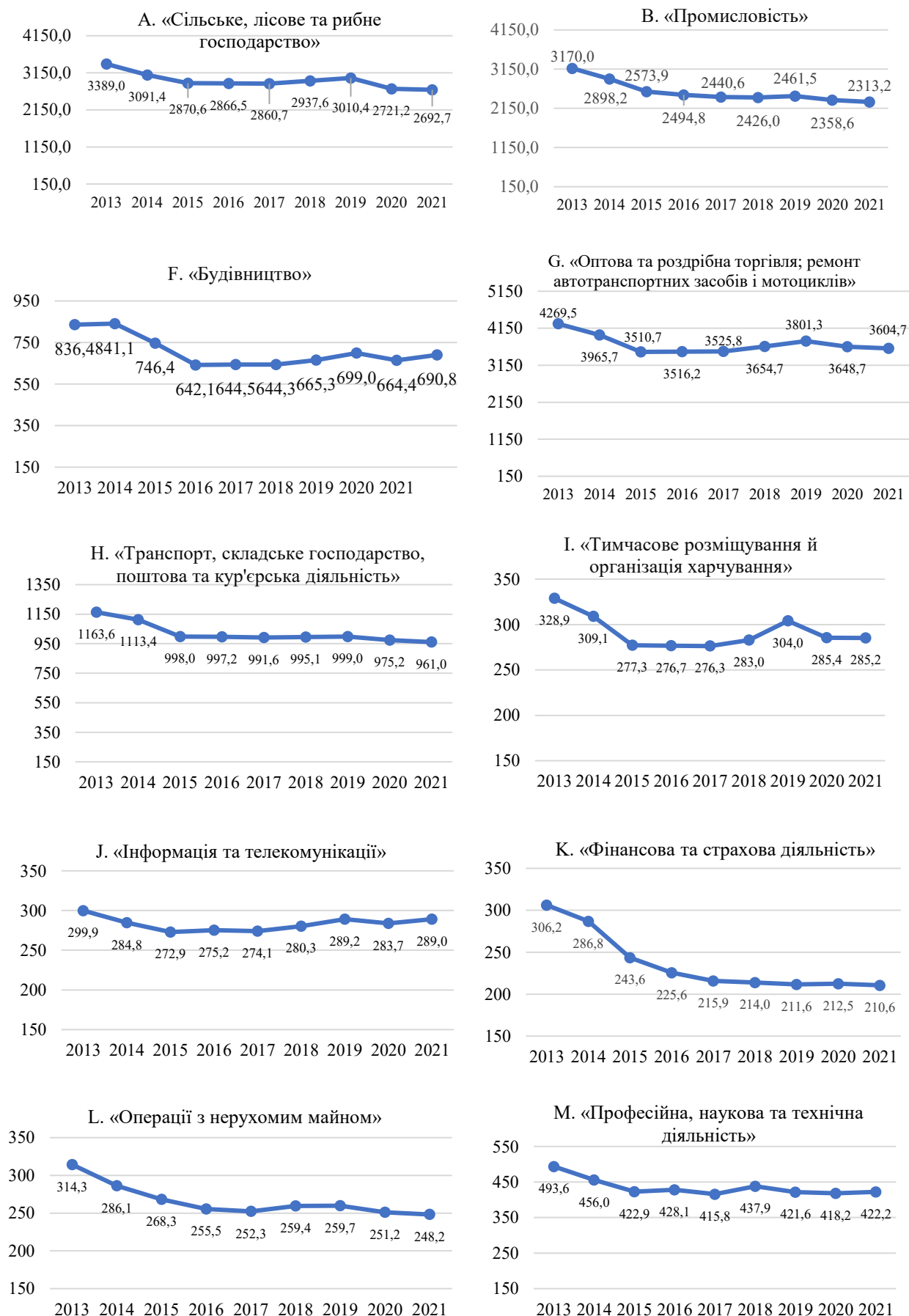

Рис. 1.1.7 А. Динаміка чисельності зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності, 2013-2021 рр., тис. осіб [9]

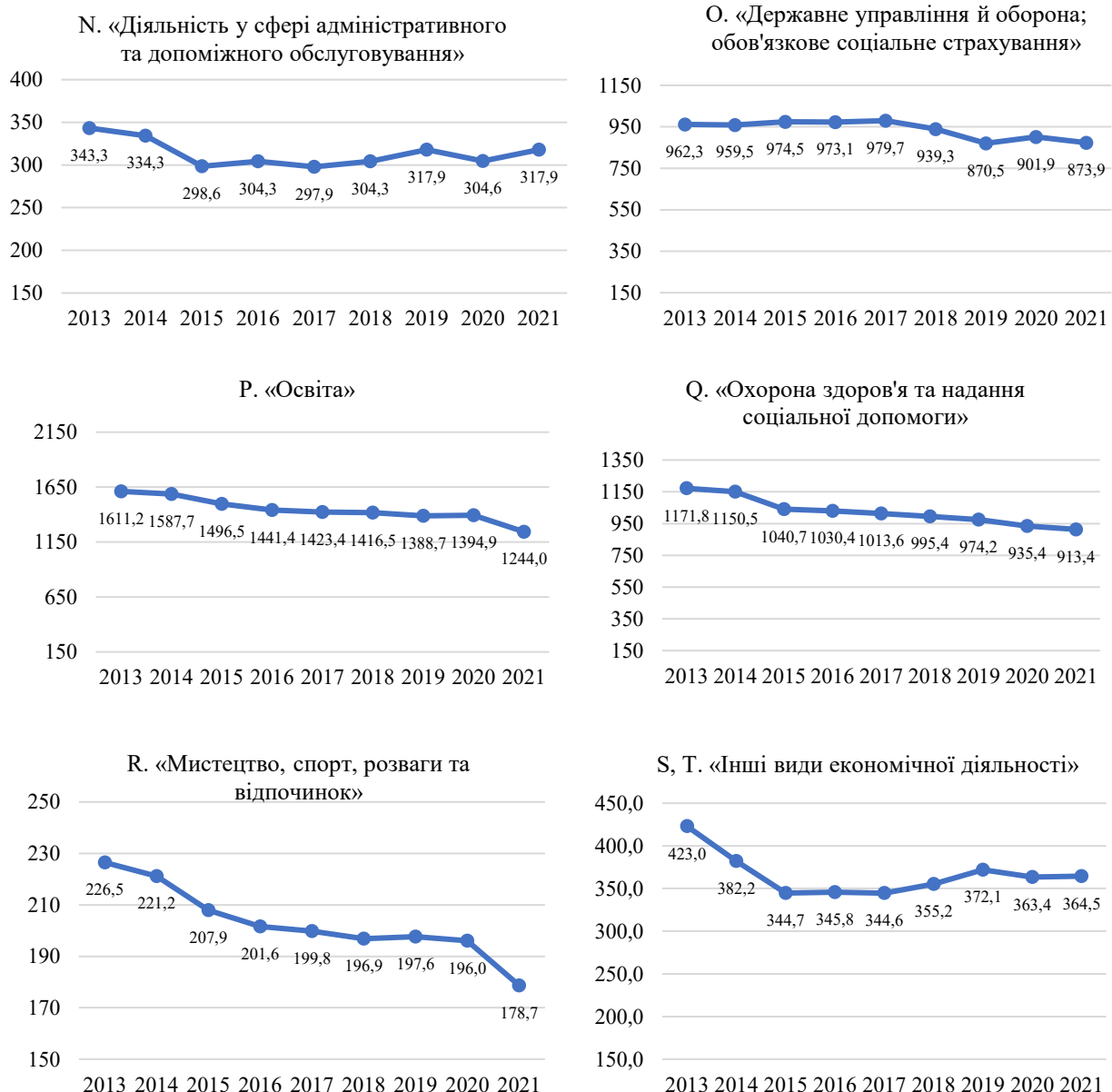

Рис. 1.1.7 Б. Динаміка чисельності зайнятого населення в Україні за видами економічної діяльності, 2013-2021 рр., тис. осіб [9]

Таким чином, при загальних низхідних тенденціях абсолютних показників зайнятості, у 2013-2021 рр. структура зайнятості населення України залишалась достатньо стабільною – з переважанням працівників у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів; сільському, лісовому та рибному господарстві; промисловості.

Зайнятість населення за професійними групами

Дослідження структури зайнятості населення за професійними групами свідчить, що найбільша частка зайнятих належить до таких категорій: професіонали, найпростіші професії, працівники сфери торгівлі та послуг (рис. 1.1.8).

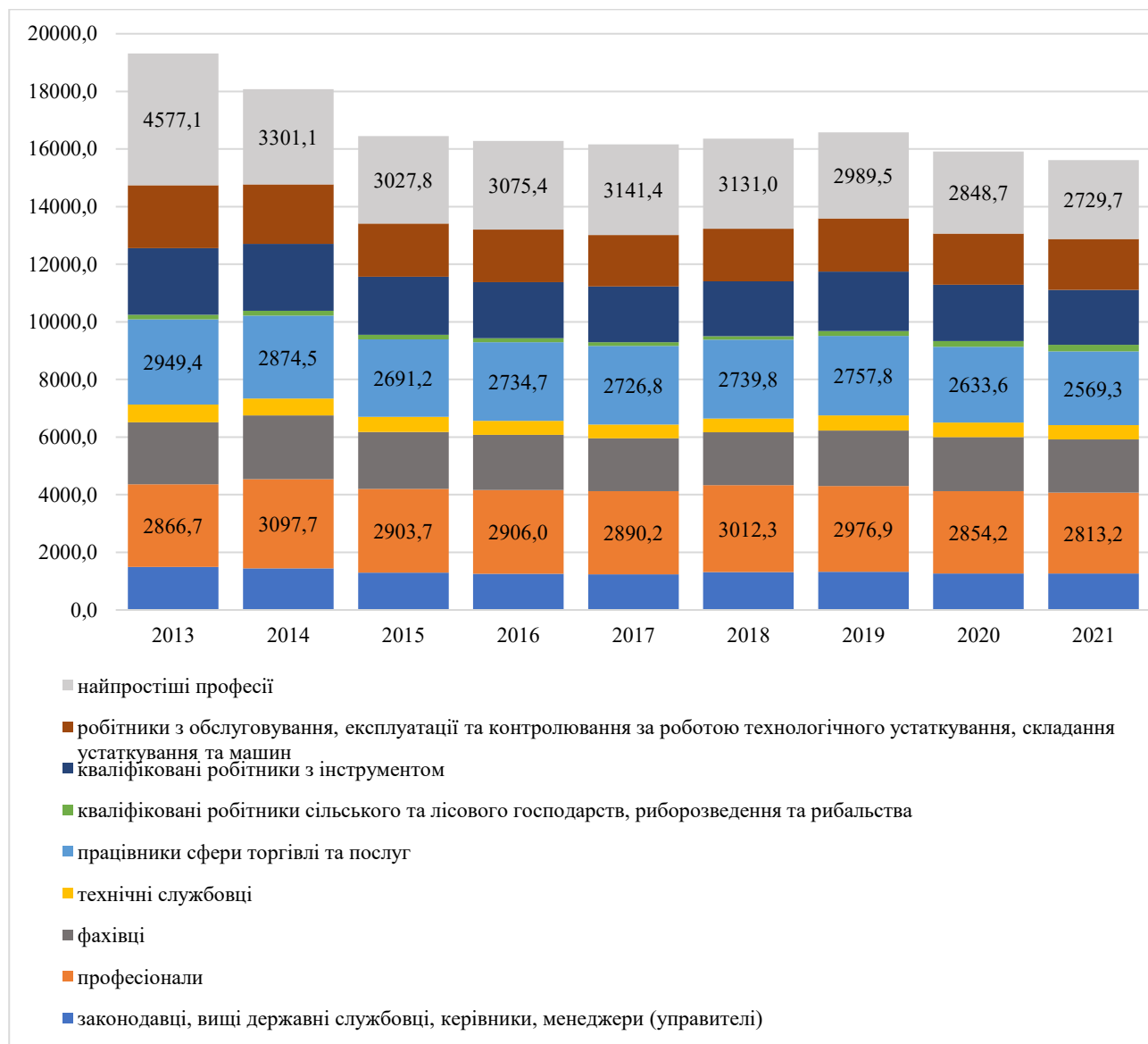

Рис. 1.1.8. Зайняте населення в Україні за професійними групами, 2013-2021 рр., тис. осіб [10]

При цьому протягом досліджуваного періоду відбулись певні позитивні структурні зміни: якщо у 2013 р. найбільша частка зайнятих припадала на працівників найпростіших професій – 23,7%, то у 2021 р. цей показник знизився

до 17,5%, а найбільш чисельною категорією стали професіонали – 18,0% (у 2013 р. їх частка дорівнювала 14,8%) (рис. 1.1.9, рис. 1.1.10).

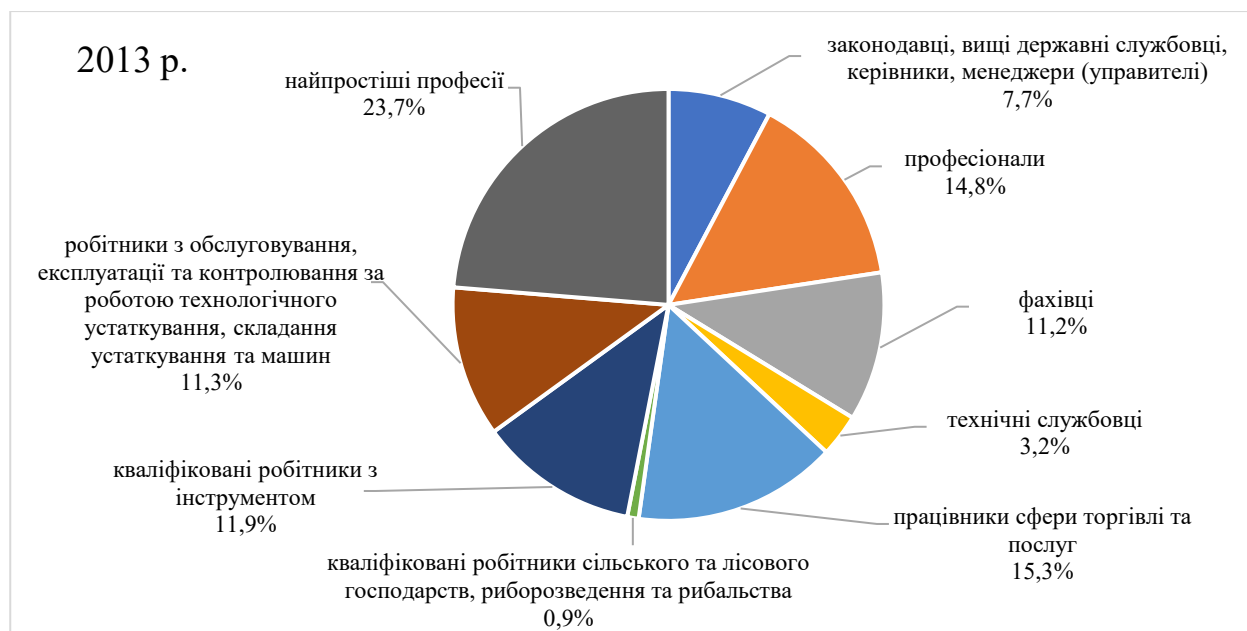

Рис. 1.1.9. Структура зайнятого населення в Україні за професійними групами, 2013 р., % [10]

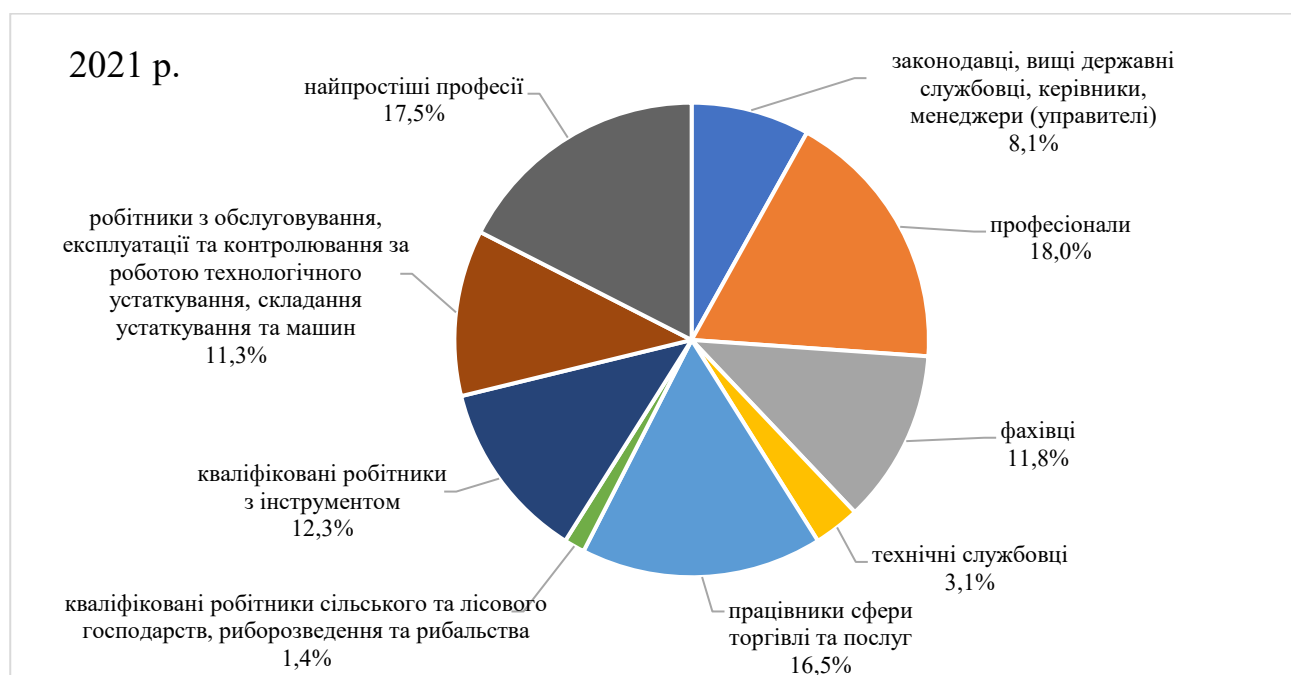

Рис. 1.1.10. Структура зайнятого населення за професійними групами, 2021 р., % [10]

При цьому абсолютні значення чисельності працівників серед професійних груп зменшились найбільше для представників найпростіших професій:

протягом 2013-2021 рр. – на 1847,4 тис. осіб або 40,4%; скорочення ж чисельності професіоналів було найменшим – на 53,5 тис. осіб або 1,9% (табл. 1.1.4), що на фоні загальних низхідних тенденцій зайнятості свідчить про зростання вагомості категорії професіоналів у забезпеченні економічного розвитку країни.

Таблиця 1.1.4

**Зайняте населення в Україні за професійними групами,
2013-2021 рр., тис. осіб [10]**

	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>	<i>2016</i>	<i>2017</i>	<i>2018</i>	<i>2019</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>Відхи- лення 2021/2013 +/-, %</i>
<i>Кількість зайнятого населення у віці 15-70 років, усього</i>	<i>19314,2</i>	<i>18073,3</i>	<i>16443,2</i>	<i>16276,9</i>	<i>16156,4</i>	<i>16360,9</i>	<i>16578,3</i>	<i>15915,3</i>	<i>15610,0</i>	<i>-19,2%</i>
<i>у т.ч.</i>										
законодавці, вищі державні служ- бовці, керівники, менеджери (управителі)	1495,0	1442,5	1299,0	1259,7	1234,9	1320,4	1330,3	1269,3	1261,0	-15,7%
професіонали	2866,7	3097,7	2903,7	2906,0	2890,2	3012,3	2976,9	2854,2	2813,2	-1,9%
фахівці	2157,2	2213,8	1978,3	1909,3	1831,1	1832,8	1918,8	1871,3	1846,0	-14,4%
технічні службовці	616,4	586,8	521,2	485,4	477,1	474,8	531,2	510,5	490,9	-20,4%
працівники сфери торгівлі та послуг	2949,4	2874,5	2691,2	2734,7	2726,8	2739,8	2757,8	2633,6	2569,3	-12,9%
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	165,2	173,7	155,8	138,7	135,8	120,9	160,7	192,7	220,1	33,2%
кваліфіковані робітники з інструментом	2306,4	2320,3	2017,0	1946,5	1934,1	1902,0	2065,8	1959,9	1913,5	-17,0%
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою техноло- гічного устатку- вання, складання устаткування та машин	2180,8	2062,9	1849,2	1821,2	1785,0	1826,9	1847,3	1775,1	1766,3	-19,0%
найпростіші професії	4577,1	3301,1	3027,8	3075,4	3141,4	3131,0	2989,5	2848,7	2729,7	-40,4%

Особливістю змін у структурі зайнятості за професійними групами є те, що протягом 2013-2021 рр. спостерігалось зниження абсолютної кількості зайнятих за всіма категоріями, окрім найменш чисельної – кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства: чисельність представників цієї групи зросла на 54,9 тис. осіб або 33,2% (зі 165,2 тис. осіб у 2013 р. до 220,1 тис. осіб у 2021 р.).

Розподіл зайнятих за рівнем освіти

Щодо розподілу зайнятих за рівнем освіти, в Україні серед зайнятого населення переважають особи з повною вищою освітою: у 2013 р. їх частка дорівнювала 28,0% (5715,9 тис. осіб) [7, с. 75], у 2021 р. – 33,2% (5189,3 тис. осіб) [11] (табл. 1.1.5). Другою за чисельністю є група осіб з професійно-технічною освітою: у 2014 р. до неї належало 26,1% зайнятих (4716,5 тис. осіб) [7, с. 75], у 2021 р. – 26,6% (4146,0 тис. осіб) [11] (рис. 1.1.11). Досить вагомою також є частка зайнятих з неповною вищою освітою: у 2013 р. вона дорівнювала 20,7% (4229,9 тис. осіб) [7, с. 75], зменшившись у 2021 р. до 19,9% (3104,2 тис. осіб) [11].

Таблиця 1.1.5

Динаміка зайнятого населення України за рівнем освіти, 2013-2021 рр.

[7, с. 75; 11]

	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.
<i>Зайняте населення, тис. осіб</i>	20 404,1	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	15610,0
за рівнем освіти									
повна вища	5 715,9	5 661,7	5 272,3	5 253,3	5 332,6	5 524,0	5 378,1	5 258,6	5 189,3
базова вища	182,7	192,7	191,3	186,0	171,8	209,5	307,4	286,7	306,7
неповна вища	4 229,9	3 672,2	3 227,5	3 225,6	3 155,0	3 108,5	3 315,6	3 138,1	3 104,2
професійно-технічна*	н/д	4 716,5	4 253,7	4 271,6	4 173,5	4 244,7	4 352,1	4 186,9	4 146,0
повна загальна середня	9 275,9	3 451,8	3 160,4	3 019,4	3 016,8	2 995,2	2 888,2	2 738,7	2 582,1
базова, початкова загальна середня або не мають освіти	999,7	378,4	338,0	321,0	306,7	279,0	336,9	306,3	281,7

* за 2013 р. дані відсутні через різницю у методології вимірювання

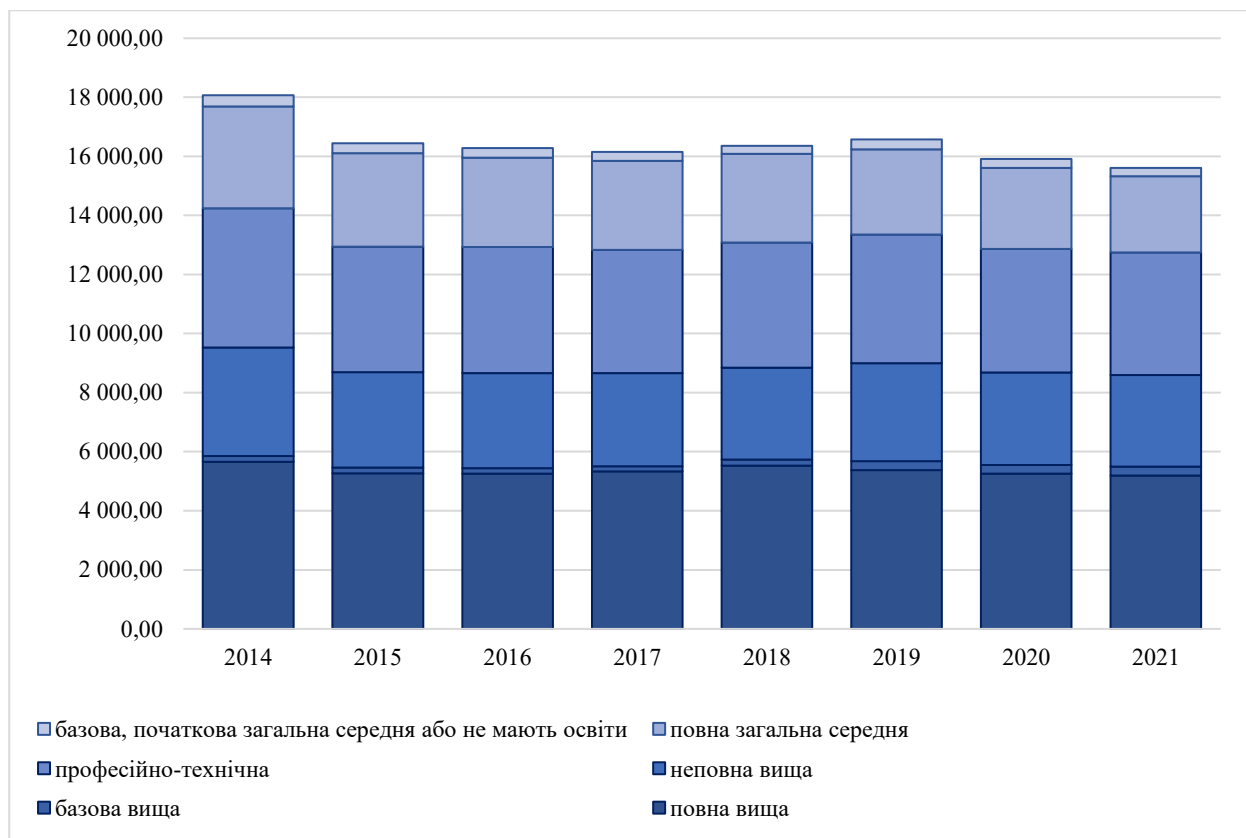

Рис. 1.1.11. Динаміка зайнятого населення в Україні за рівнем освіти, 2014-2021 рр., тис. осіб [7, с. 75; 11]

Високий освітній рівень зайнятих є характерною ознакою розвитку провідних економік світу – саме освіта виступає головною складовою формування прогресивної структури зайнятості й високої доданої вартості, що дозволяє забезпечувати конкурентоспроможність як економіки загалом, так і кожного працівника на ринку праці. У розвинутих країнах на індивідуальному рівні спостерігається закономірність: більш високий рівень освіти – більш висока кваліфікація – вищий попит на відповідних працівників – кращі кар’єрні можливості – вища заробітна плата [12, с. 22].

Особливістю України є те, що працівники з вищою освітою переважають у структурі не лише зайнятого, а й безробітного населення (рис. 1.1.12): з 2014 р. до 2021 р. кількість безробітних з вищою освітою (повною, базовою, неповною) збільшилась на 18,2 тис. осіб або на 2,2%. При цьому за даний період зросла чисельність безробітних із повною вищою освітою – на 2,9 тис. осіб (на

0,6%), перевищивши у структурі безробітного населення кількість тих, хто має професійно-технічну освіту, на 10,3 тис. осіб.

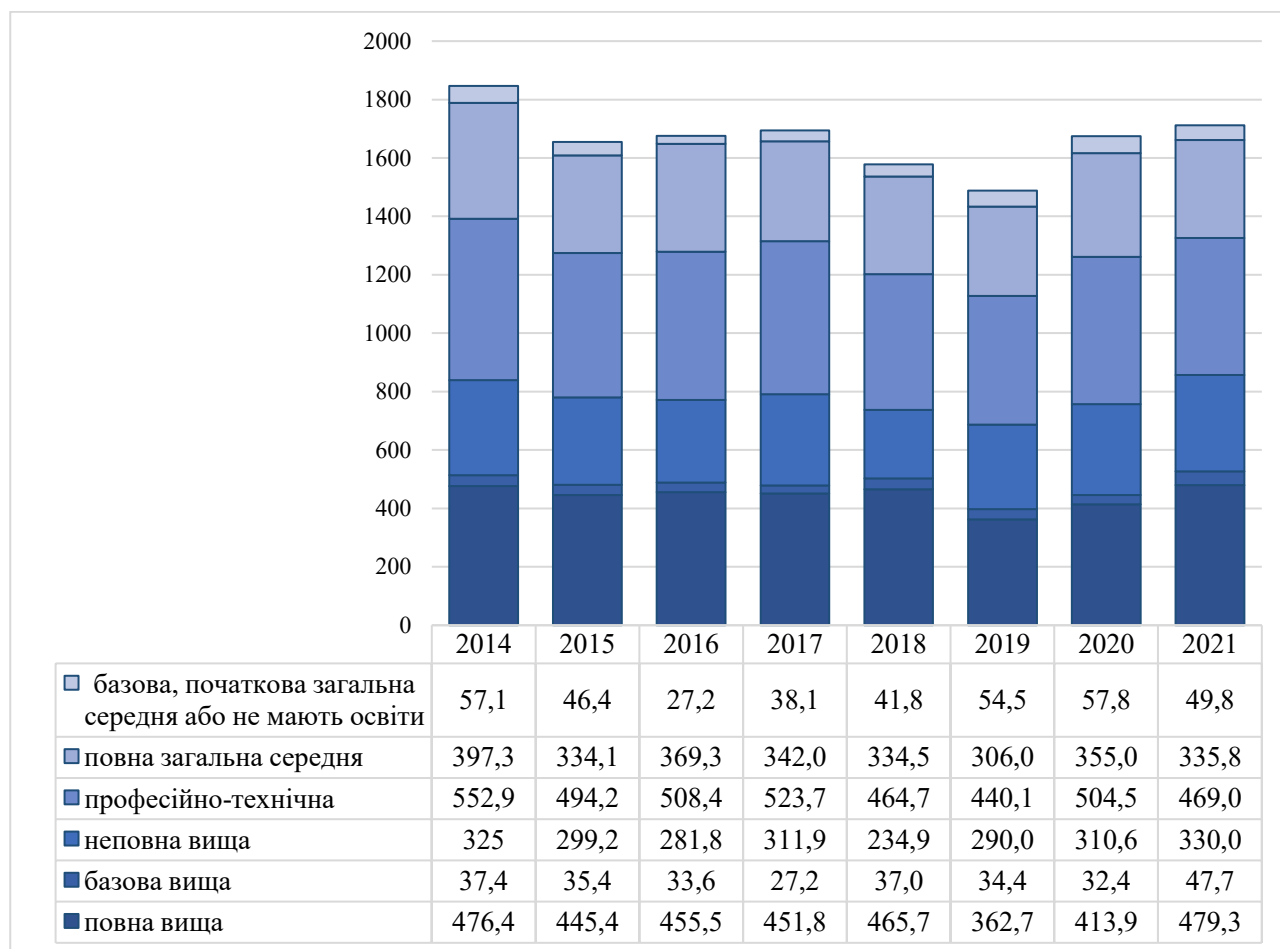

Рис. 1.1.12. Структура безробітного населення в Україні за рівнем освіти, 2014-2021 р., тис. осіб [8, с. 196; 13]

Характер вказаних тенденцій свідчить, з одного боку, про наявність проблем та невідповідностей у системі зв'язків між ринком освітніх послуг і ринком праці, а з іншого – про відмінність моделі економічного розвитку України від моделей провідних країн світу і необхідність вирішення в найближчій перспективі структурних проблем, що сформувались протягом тривалого періоду часу.

Динаміка неформально зайнятого населення

Неформальна зайнятість є характерною ознакою функціонування ринку праці України. За даними офіційної статистики, в країні спостерігається зменшення кількості неформально зайнятого населення (рис. 1.1.13). Протягом 2013-2021 рр. цей показник зменшився на 1787,5 тис. осіб та становив у 2021 р. 3018,4 тис. осіб. Аналогічна тенденція спостерігається щодо часткою неформально зайнятого населення: в 2021 р. цей показник дорівнював 19,3%, в 2013 р. – 23,6%.

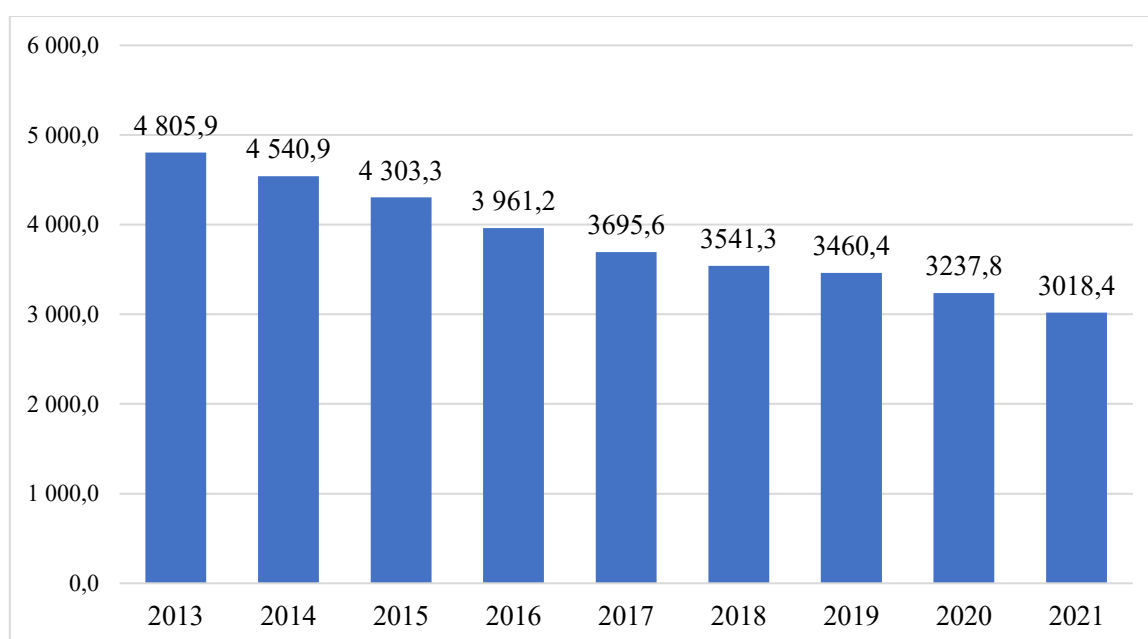

Рис. 1.1.13. Динаміка чисельності неформально зайнятого населення 15-70 років в Україні, 2013-2021 рр., тис. осіб [14]

При цьому значне скорочення відбулось за рахунок зменшення чисельності осіб, неформально зайнятих не за наймом (рис. 1.1.14) – з 3157,0 тис. осіб у 2013 р. до 1715,2 тис. осіб у 2021 р. (на 1441,8 тис. осіб або на 45,7%). Щодо тих, хто був неформально зайнятий за наймом, протягом зазначеного періоду їх чисельність скоротилась на 345,7 тис. осіб або на 21,0% (якщо порівнювати з 2014 р., то скорочення становило 1151,8 тис. осіб або 47,0%) [14].

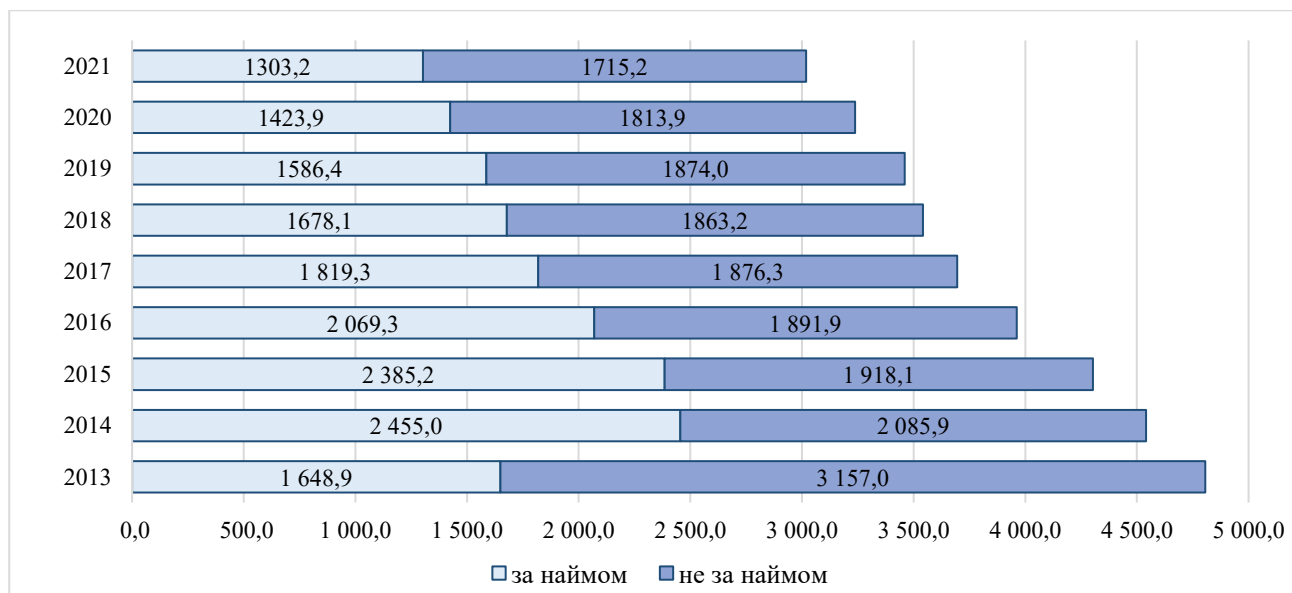

Рис. 1.1.14. Динаміка структури неформально зайнятого населення 15-70 років в Україні за статусом зайнятості, 2013-2021 рр., тис. осіб [14]

Щодо структури неформально зайнятого населення України за видами економічної діяльності, в 2021 р. найбільша кількість зайнятих нараховувалась у сільському, лісовому та рибному господарстві (45,5%), будівництві (17,4%), в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (15,5%) (рис. 1.1.15) [14].

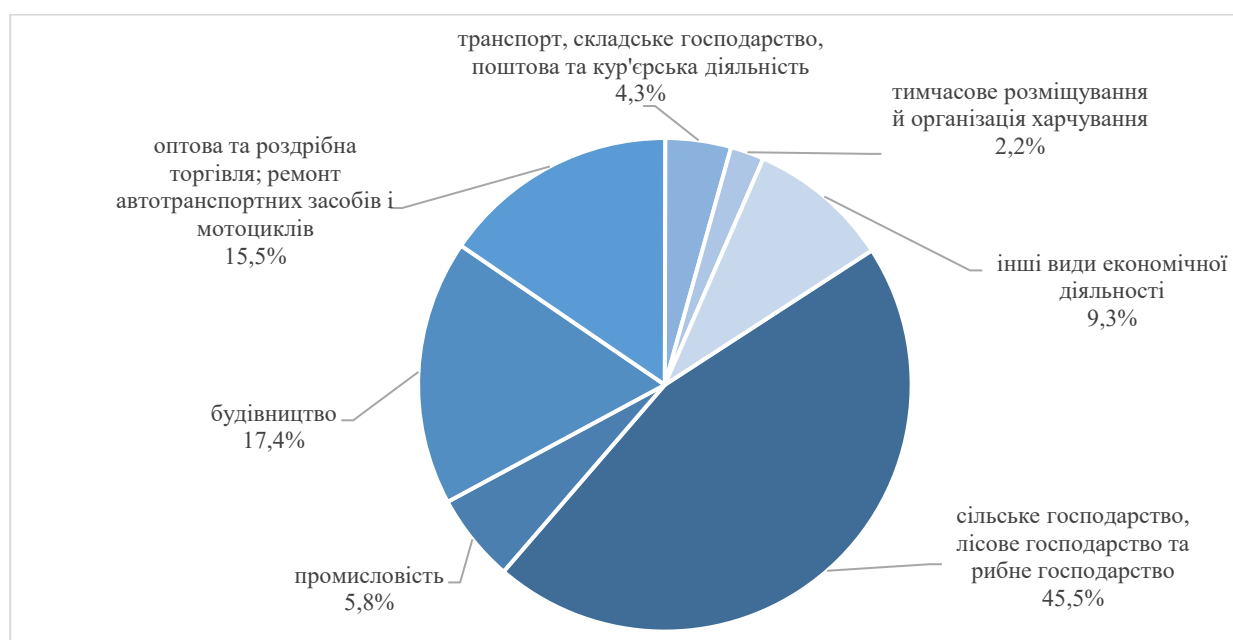
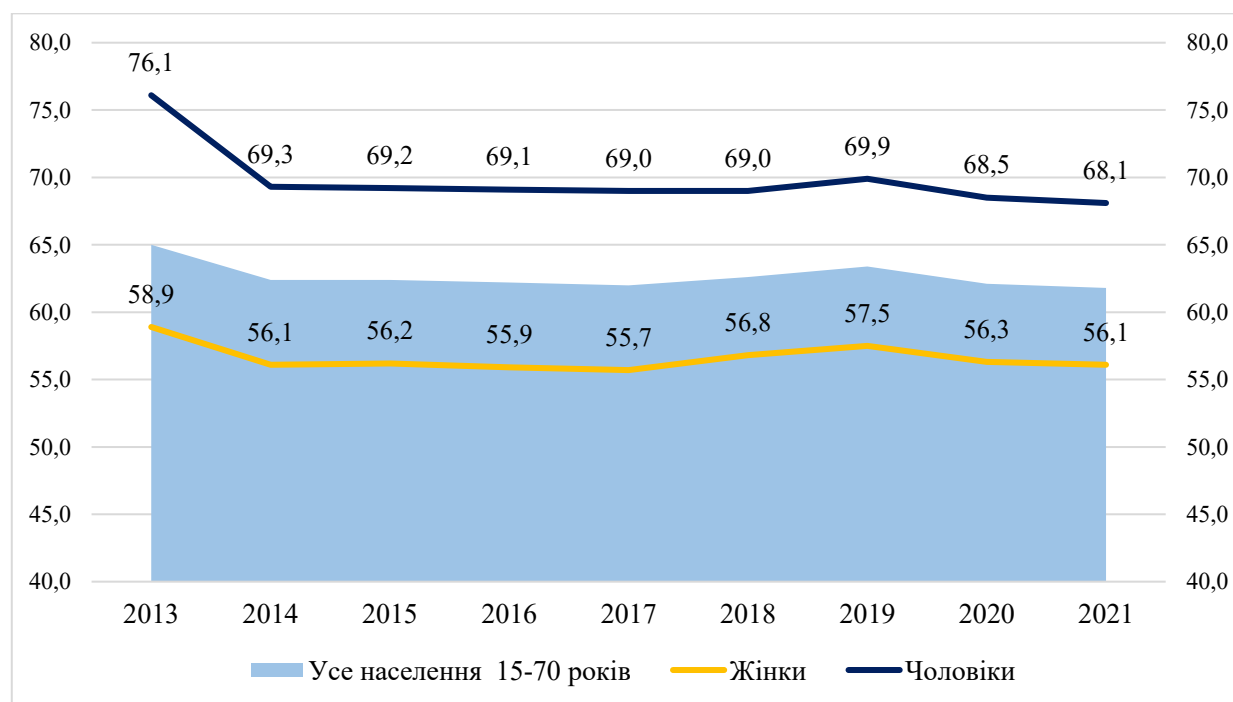

Рис. 1.1.15. Структура неформально зайнятого населення України у віці 15-70 років за видами економічної діяльності у 2021 р. [14]

Таким чином, в Україні значущість неформального сектору в структурі зайнятості є достатньо високою – у ньому задіяні майже 20% зайнятого населення. Одночасно вищевикладені тенденції свідчать про необхідність удосконалення статистичного обліку неформально зайнятих, зважаючи на тенденції зростання обсягів тіньової зайнятості в країні. Важливим завданням для держави залишається створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності, детінізація ринку праці з метою прискорення соціально-економічного розвитку країни, наповнення дохідної частини бюджету тощо.

Гендерний аспект зайнятості

Щодо гендерного аспекту рівня участі в робочій силі, за даними Державної служби статистики, протягом останнього десятиліття зберігається розрив між відповідними показниками для чоловіків і жінок, який поступово скорочується: з 17,2 в.п. у 2013 р. до 12,0 в.п. у 2021 р. (рис. 1.1.16) [15].

**Рис. 1.1.16. Динаміка рівня участі у робочій силі
(частка участі в економічно активному населенні 15-70 років)
в Україні за статтю, 2013-2021 рр., % [15]**

Стосовно структури зайнятого населення в Україні, протягом 2013-2021 рр. переважали чоловіки, однак ця перевага була невеликою – від 3,3 в.п. до 5,1 в.п. протягом 2013-2021 рр.: у 2013 р. частка чоловіків серед зайнятого населення дорівнювала 51,7%, у 2021 р. – 52,6% (рис. 1.1.17) [16]; частка жінок у структурі зайнятого населення поступово зменшувалась, демонструючи тенденцію, що сформувалась у попередні роки.

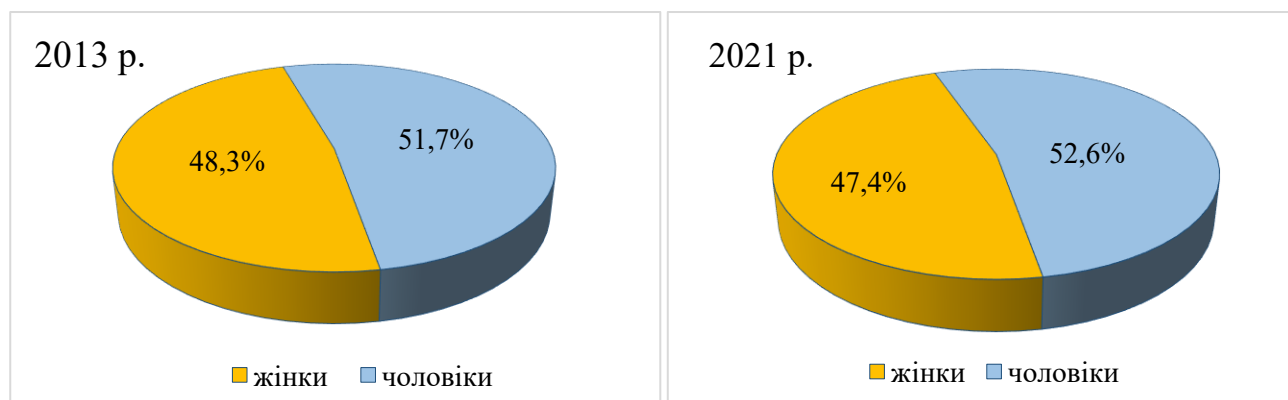

Рис. 1.1.17. Структура зайнятого населення в Україні за статтю, 2013 р., 2021 р., % [16]

В основі ситуації, склалась – комплекс особливостей соціально-трудових відносин, який сформувався в Україні протягом десятиліть: в окремих сферах гендерні диспропорції сформувались історично; на жінок традиційно покладається більша частка домашніх обов’язків, відповідальність за догляд членами родини; державна соціальна політика повною мірою не забезпечує підтримку працюючих батьків тощо. Значний вплив має також чинник гендерного розриву в оплаті праці: у 2021 р. в Україні зарплати жінок складали 66–97% від зарплат чоловіків (у всіх сферах, окрім адміністративного та допоміжного обслуговування, де середні зарплати чоловіків та жінок є рівними) [17, с. 3].

Відповідно, темпи скорочення чисельності жінок в структурі зайнятого населенні є вищими, ніж у чоловіків (рис. 1.1.18): протягом 2013-2021 рр. кількість зайнятих жінок скоротилась на 20,6% (з 9329,5 до 7406,6 тис. осіб), чоловіків – на 17,8% (з 9984,7 до 8203,4 тис. осіб).

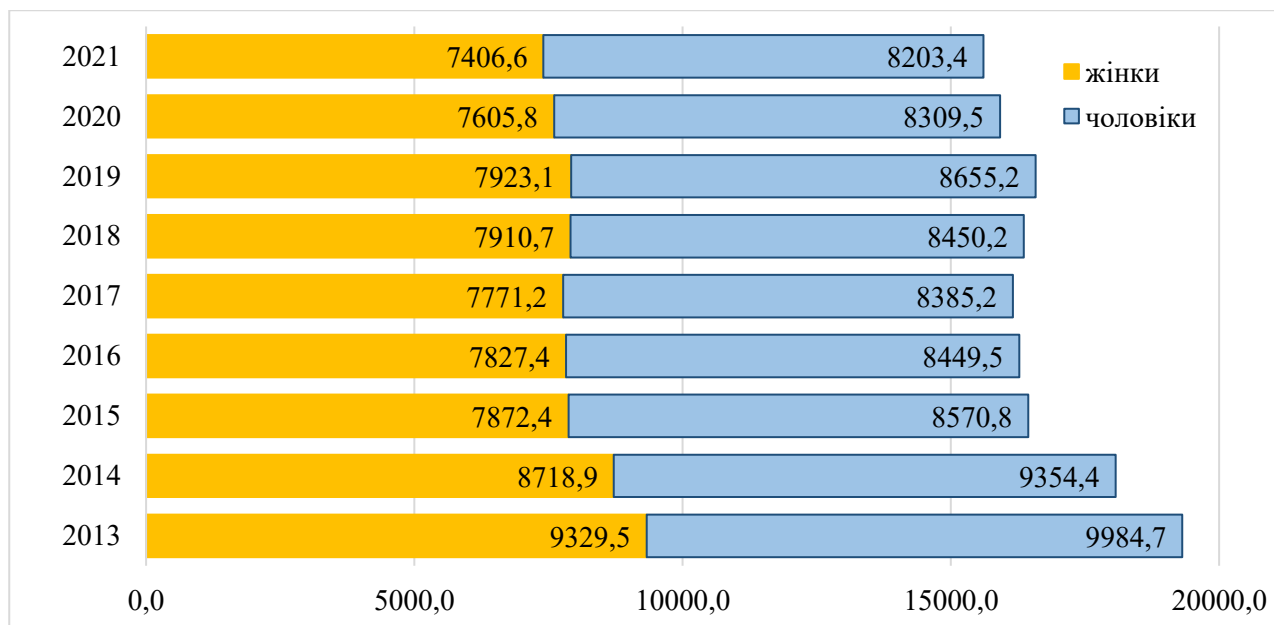

Рис. 1.1.18. Структура зайнятого населення в Україні за статтю, 2013-2021 рр., тис. осіб [16]

У сфері неформальної зайнятості, на фоні зменшення загальних її обсягів в Україні з 2013 р. до 2021 р., гендерний розрив значно посилюється: якщо у 2013 р. співвідношення жінок і чоловіків дорівнювало 45,2% та 54,8%, то у 2021 р. – 39,8% та 60,2% відповідно (рис. 1.1.19)

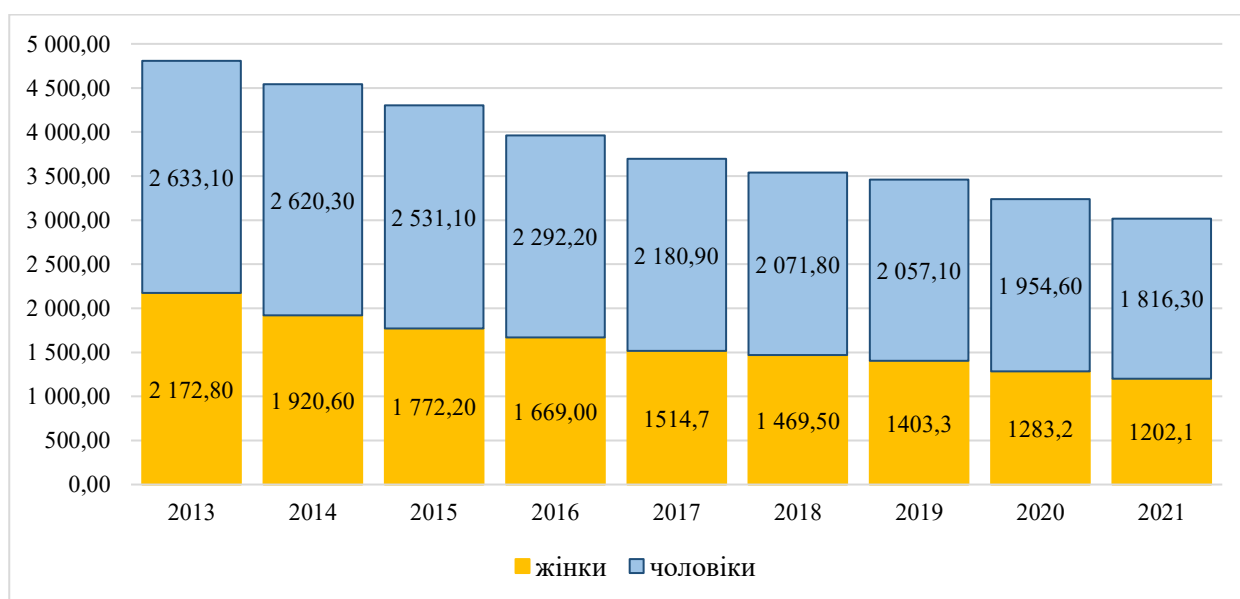

Рис. 1.1.19. Структура неформальної зайнятості населення в Україні за статтю, 2013-2021 рр. [7, с. 151; 18, с. 101; 19, с. 97; 20, с. 100; 21]

Тобто, у порівнянні із сектором формальної зайнятості, де частка чоловіків серед зайнятого населення у 2013 р. сягала 51,7%, а у 2021 р. 52,5% [16], перевага чоловіків у сфері неформальної зайнятості протягом 2013-2021 рр. стала більш значущою, перевищивши 60%.

Характерно, що протягом останнього десятиліття фактично не відбулось переходу жінок з сектору формальної зайнятості до неформальної, що є свідченням загального відтоку жіночої частини людських ресурсів за межі країни – тренд, який сформувався до 2021 р. Зокрема, у 2020 р. Україна входила до трійки лідерів міграційних потоків з країн Східної Європи та Центральної Азії [22, с. 30].

Після 2022 р. втрати жіночої частини людських ресурсів стали ще більшими через виїзд частини жінок за кордон вже з метою забезпечити безпеку своїм родинам. Слід очікувати подальшого зменшення зайнятості жінок в Україні, а також значної трансформації ринку праці через втрату значної частини населення, як жінок, так і чоловіків, внаслідок війни.

З урахуванням тенденцій, що склались на ринку праці України, важливим є розуміння гендерних аспектів структури зайнятості з точки зору професійної диференціації.

Зокрема, при аналізі структури зайнятого населення за професійними групами та статтю у 2013-2021 рр. виявлено, що найбільше зайнятих жінок належать до наступних професійних груп (рис. 1.1.20) [23]:

- працівники сфери торгівлі та послуг (23,6% у 2021 р.),
- професіонали (23,0%),
- найпростіші професії (16,1%)
- фахівці (15,9%).

Стосовно чоловіків, найбільша кількість зайнятих у 2021 р. розподілена за професійними групами [23]:

- кваліфіковані робітники з інструментом (19,7%),
- найпростіші професії (18,7%),

- робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (18,5%),
- професіонали (13,5%).

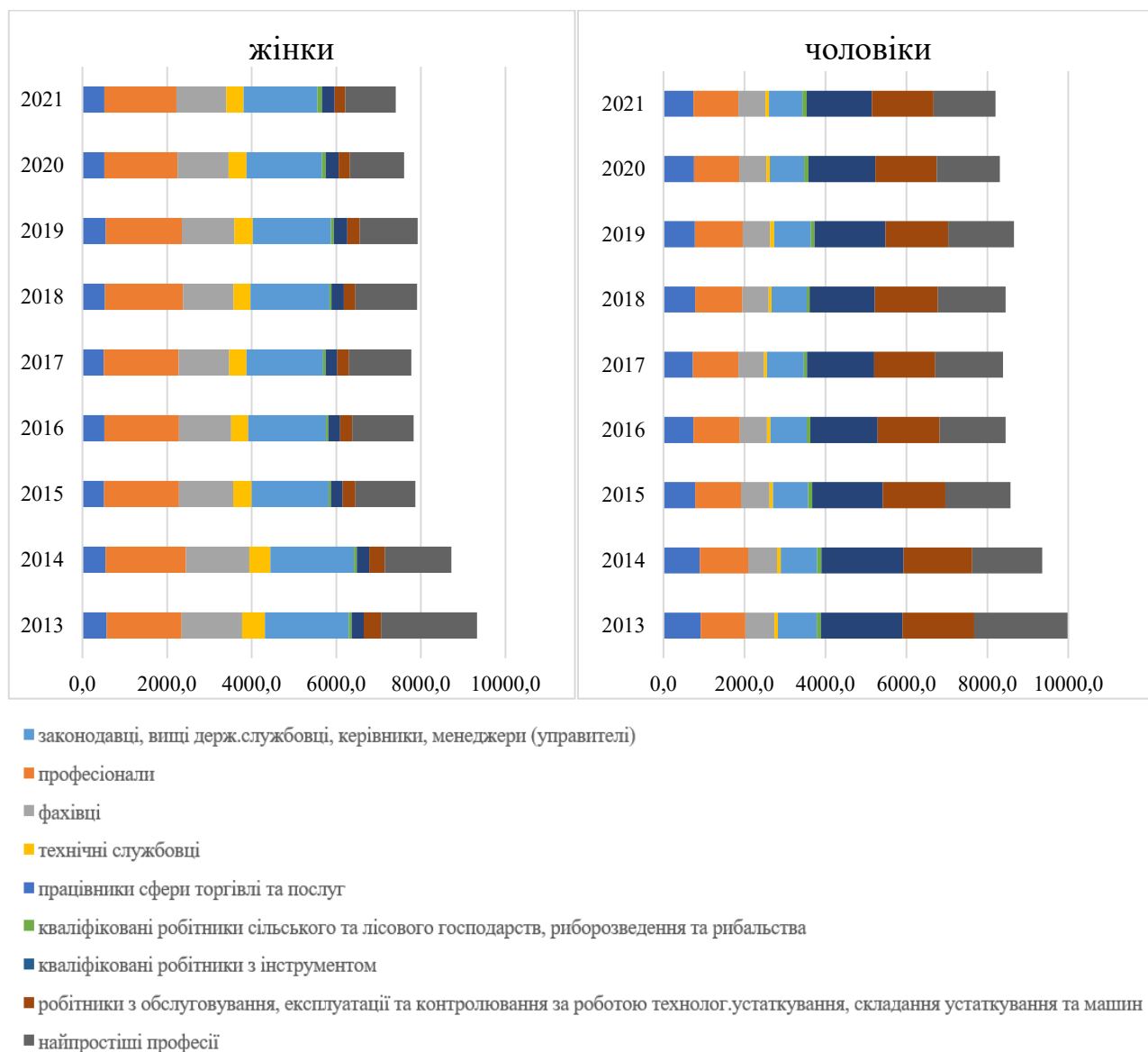

Рис. 1.1.20. Структура зайнятого населення в Україні за професійними групами та статтю, 2013-2021 рр., тис. осіб [23]

При цьому у 2021 р. найменшою є кількість зайнятих у таких професійних групах (табл. 1.1.6):

- у жінок – кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (1,5%) та робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (3,3%),

- у чоловіків – технічні службовці (1,0%) та кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (1,3%).

Таблиця 1.1.6

Динаміка зайнятого населення в Україні за професійними групами та статтю, 2013-2021 рр., тис. осіб [23]

	<i>2013 р.</i>	<i>2015 р.</i>	<i>2017 р.</i>	<i>2019 р.</i>	<i>2021 р.</i>
Жінки	9329,5	7872,4	7771,2	7923,1	7406,6
<i>у тому числі за професійними групами</i>					
законодавці, вищі держ.службовці, керівники, менеджери (управителі)	573,9	514,0	507,0	550,1	517,4
професіонали	1767,3	1770,2	1769,1	1799,5	1702,6
фахівці	1433,0	1278,9	1191,2	1242,5	1179,5
технічні службовці	535,7	435,0	407,8	432,9	406,5
працівники сфери торгівлі та послуг	1985,2	1817,7	1816,5	1848,3	1744,7
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	69,3	59,2	55,6	68,2	112,3
кваліфіковані робітники з інструментом	287,4	275,5	277,0	316,8	299,8
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технолог.устаткування, складання устаткування та машин	406,3	299,2	278,8	295,5	248,1
найпростіші професії	2271,4	1422,7	1468,2	1369,3	1195,7
Чоловіки	9984,7	8570,8	8385,2	8655,2	8203,4
<i>у тому числі за професійними групами</i>					
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	921,1	785,0	727,9	780,2	743,6
професіонали	1099,4	1133,5	1121,1	1177,4	1110,6
фахівці	724,2	699,4	639,9	676,3	666,5
технічні службовці	80,7	86,2	69,3	98,3	84,4
працівники сфери торгівлі та послуг	964,2	873,5	910,3	909,5	824,6
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	95,9	96,6	80,2	92,5	107,8
кваліфіковані робітники з інструментом	2019,0	1741,5	1657,1	1749,0	1613,7
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	1774,5	1550,0	1506,2	1551,8	1518,2
найпростіші професії	2305,7	1605,1	1673,2	1620,2	1534,0

Результати аналізу структури зайнятого населення за професійними групами корелюються з відповідною структурою зайнятості за рівнем освіти. Необхідно зазначити, що у чоловіків і жінок вона відрізняється – основна частка

зайнятих жінок мають повну вищу освіту (35,6% у 2013 р., 36,9% у 2021 р.) (рис. 1.1.21), в той час як серед чоловіків основна частка зайнятих має професійно-технічну освіту (28,8% у 2013 р., 30,0% у 2021 р.) (рис. 1.1.22).

Рис. 1.1.21. Структура зайнятих жінок в Україні за рівнем освіти, 2013-2021 р., % [24]

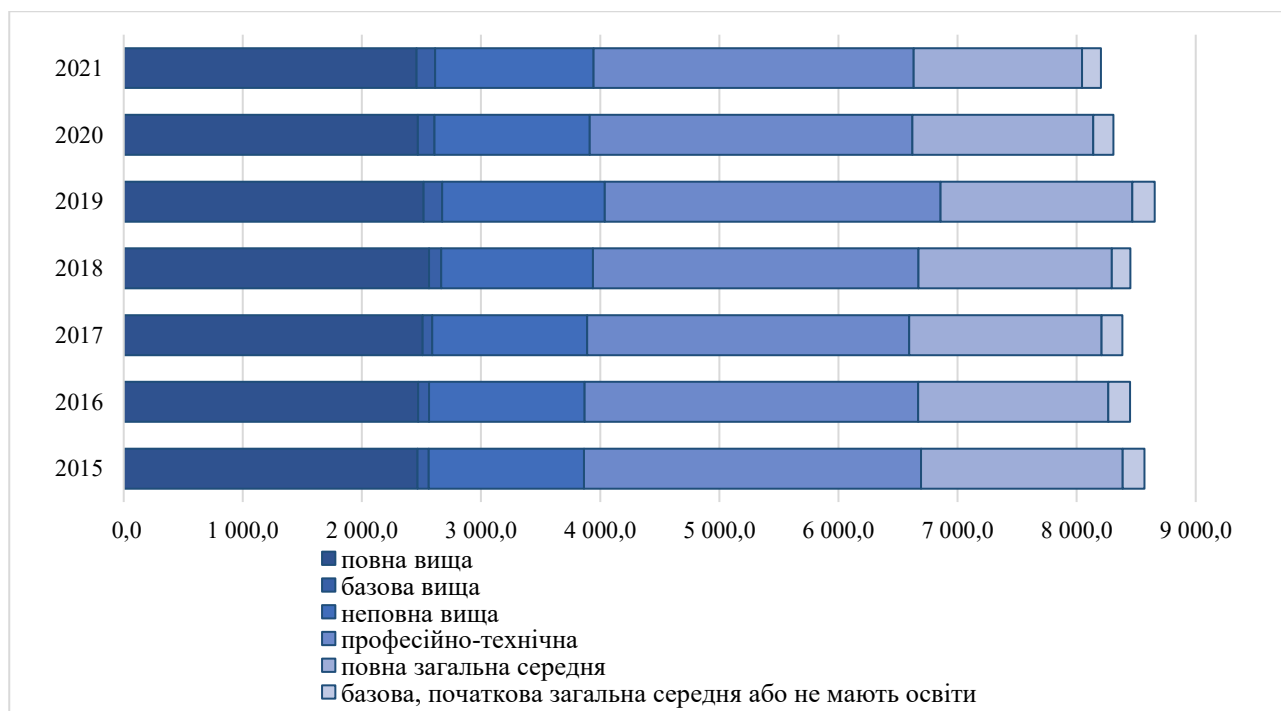

Рис. 1.1.22. Структура зайнятих чоловіків в Україні за рівнем освіти, 2013-2021 р., % [24]

Таким чином, в Україні протягом останніх десятиліть у сфері зайнятості населення сформувалась та закріпилась тенденція щодо переважання чоловіків. Зважаючи на особливості демографічної ситуації в країні, яка свідчить, що чисельність жінок є статистично більшою, можна зробити висновок, що ринок праці має резерви щодо залучення жінок до сфери праці, які необхідно виважено оцінити та створити умови для максимально ефективної реалізації, що є особливо важливим в контексті поствоєнного відновлення країни.

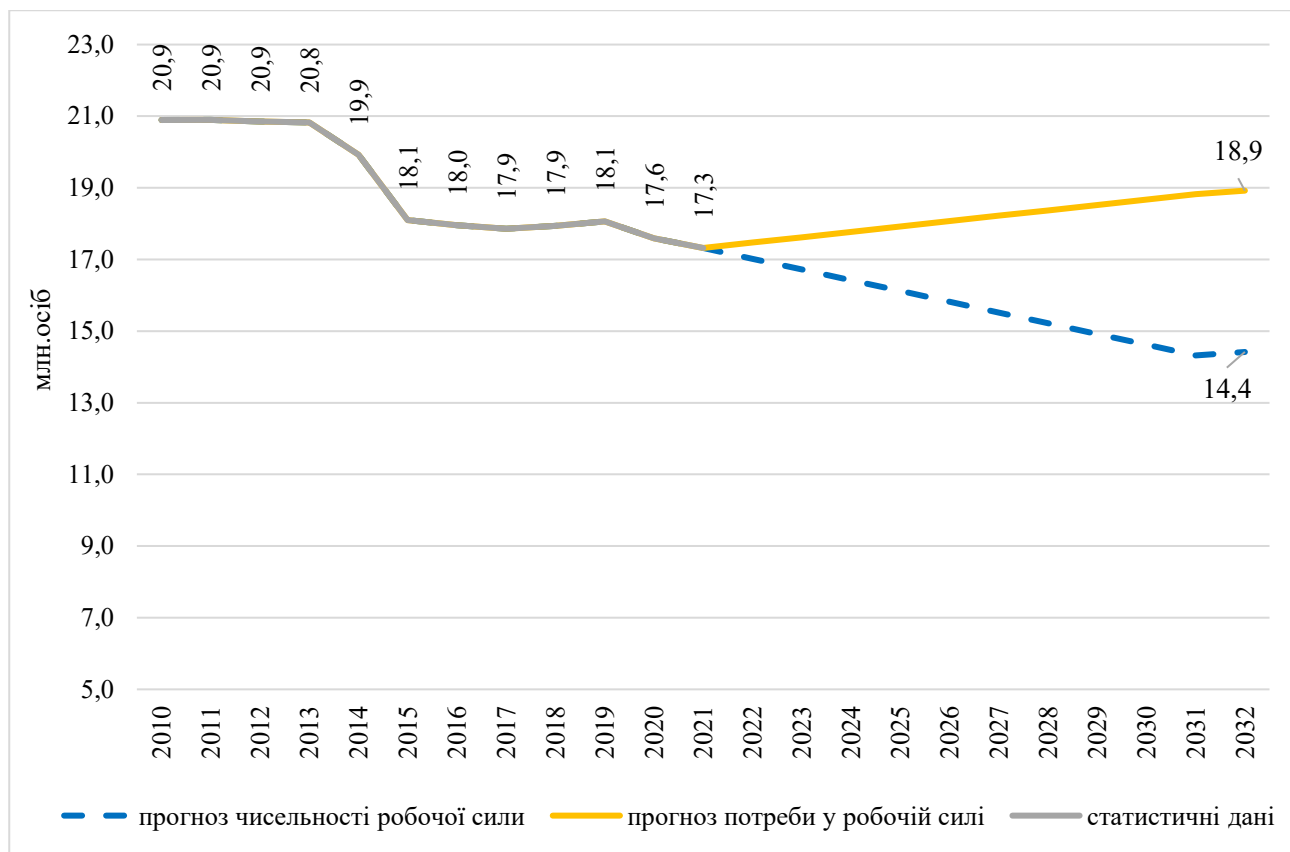
Підходи до прогнозування чисельності зайнятого населення до 2032 р.

Щодо перспективних оцінок чисельності зайнятого населення, протягом останніх років було здійснено ряд досліджень, присвячених оцінюванню трудоресурсних потреб України у найближче десятиліття, зокрема під егідою Міністерства економіки України.

Так, відповідно до оцінок Мінекономіки спільно з Аналітичним центром EasyBusiness (травень 2023 р.) щодо оцінки дефіциту робочої сили до 2032 року та економічних втрат від не повернення біженців [25], у 2032 р. чисельність робочої сили в Україні становитиме 14,4 млн. осіб (враховано повернення в Україну частини тих, хто перебуває в Європі, тих, хто перебуває в рф, тих, хто перебуває на тимчасово окупованих територіях, а також виїзд частини населення після завершення війни та зменшення кількості робочої сили, що базується на коефіцієнті історичного зменшення робочої сили в Україні впродовж 2008-2021 років – 1,56% щороку) (рис. 1.1.23) [3, с. 2-3].

За цим сценарієм розвитку (7% зростання ВВП на рік) можливий дефіцит робочої сили у 2032 р. оцінюється у розмірі до 4,5 млн осіб, базуючись на прогнозі щодо ВВП (який у 2032 р. складатиме 261,7 млрд дол США) та необхідній для цього робочій силі (прогнозована потреба в робочій силі дорівнюватиме 18,9 млн. осіб) [3, с. 2-3].

За альтернативним сценарієм (що базується на інших припущеннях щодо зайнятості та продуктивності в 2022 році), розрив у робочій силі може складати 3,1 млн осіб [3, с. 4].

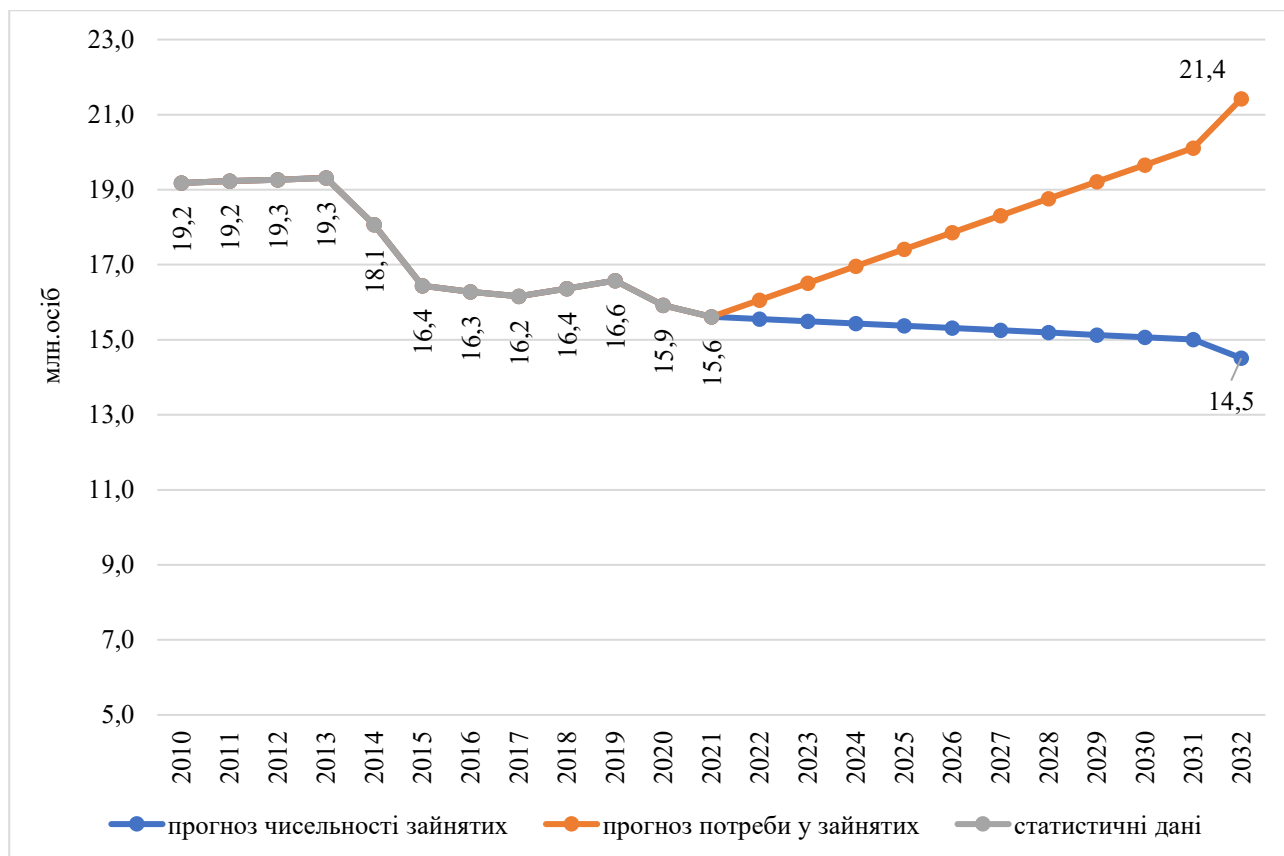

**Рис. 1.1.23. Прогноз чисельності робочої сили в Україні до 2032 р.
(за оцінками Мінекономіки України та EasyBusiness)***

* побудовано на основі [25]

За іншими оцінками Міністерства економіки України спільно з Міжнародною організацією праці (МОП) та Міжнародною організацією з міграції (МОМ) (вересень 2023 р.) [26], чисельність зайнятого населення у 2032 р., з урахуванням планів уряду України щодо зростання 7% ВВП на рік, має складати 21,4 млн. осіб (при зростанні довоєнними темпами чисельність зайнятих становитиме 14,5 млн. осіб, а ВВП дорівнюватиме приблизно 82% цільового рівня) (рис. 1.1.24).

Відповідно українська економіка потребуватиме додатково 8,6 мільйонів працівників порівняно з чисельністю 2022 року. Це означає необхідність збільшення чисельності зайнятих приблизно на 67% порівняно з показником 2022 року і на 37% – порівняно з довоєнним показником, зафіксованим у 2021 р. [26, с. 7].

**Рис. 1.1.24. Прогноз чисельності зайнятого населення в Україні до 2032 р.
(за оцінками Мінекономіки України, МОП і МОМ) ***

** побудовано на основі [26, с. 7]*

При використанні методу екстраполяції щодо показника зайнятого населення в Україні, враховуючи інерційність розвитку ринку праці та припускаючи, що показники зростатимуть відповідно до історичних тенденцій, зберігаючи довоєнні темпи, отримаємо прогнозне значення чисельності зайнятих – 11,4 млн. осіб (рис. 1.1.25). Тобто порівняно з 2021 р., дефіцит зайнятих в країні становитиме 4,2 млн. осіб (за умови стабілізації міграційної ситуації в країні).

Відповідно, при прогнозуванні чисельності робочої сили до 2032 р., орієнтуючись на сформовані історичні тенденції зі збереженням довоєнних темпів зростання, отримуємо, що прогнозні дані показника тяжіють до значення 12,54 млн. осіб (рис. 1.1.26).

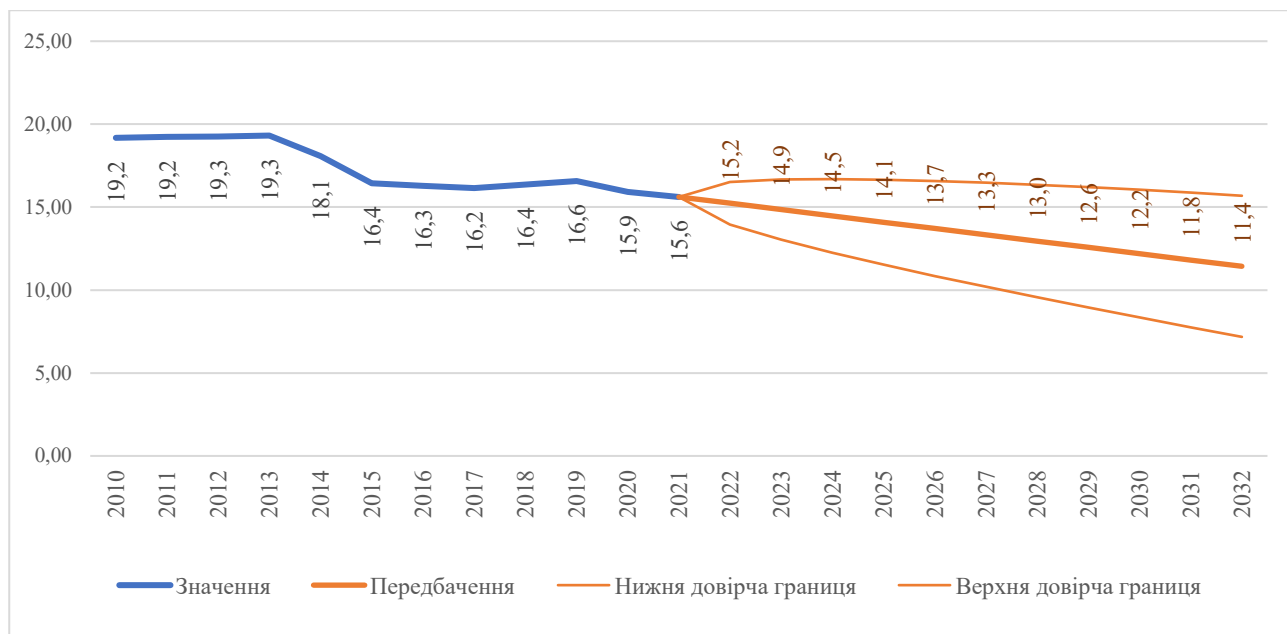

Рис. 1.1.25. Прогноз чисельності зайнятих в Україні до 2032 р., тис. осіб

Хоча результати зазначених досліджень відрізняються між собою, що обумовлено нестачею достовірних статистичних показників зайнятості населення та різними методологічними підходами до оцінювання ситуації, починаючи з 2022 р., можна зробити загальний висновок, що за всіма прогнозами до 2032 р. очікується дефіцит робочої сили, зокрема зайнятих, на рівні не менше, ніж 4,5 млн. осіб (табл. 1.1.7).

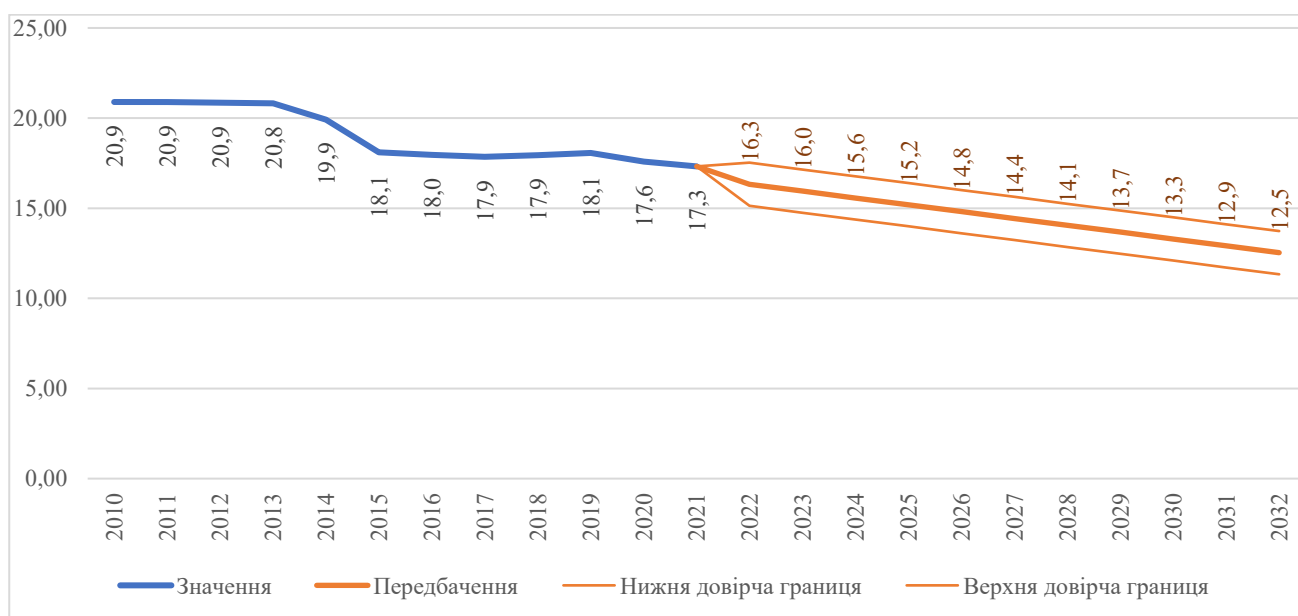

Рис. 1.1.26. Прогноз чисельності робочої сили в Україні до 2032 р., тис. осіб

Таблиця 1.1.7

**Прогноз основних показників ринку праці в Україні до 2032 р.
порівняно з 2021 р., млн. осіб**

Показник	Дослідження	2021 р. (статистичні дані)	2032 р. (прогнозовані дані)		Дефіцит
			фактично очікується	необхідно	
Чисельність робочої сили	Мінекономіки та EasyBusiness (травень 2023 р.)	17,3	14,4	18,9	4,5
	Оцінка методом екстраполяції		12,5		6,4
Чисельність зайнятого населення	Мінекономіки, МОП, МОМ (вересень 2023 р.)	15,6	14,5	21,4	6,9
	Оцінка методом екстраполяції		11,4		10,0

Таким чином, формування чисельності та структури зайнятого населення в Україні відбуватиметься під впливом багатьох чинників, зумовлених, перш за все, станом соціально-економічної ситуації в країні, зокрема пов'язаних з наслідками війни. При цьому значний вплив також будуть здійснювати тренди, що історично сформувались до початку повномасштабного вторгнення.

Для більш точного прогнозу трудових ресурсних потреб економіки України необхідним є дослідження динаміки ВВП та продуктивності праці, основних чинників впливу на вказані показники. Комплексний підхід підвищить ґрунтовність прогнозування тенденцій розвитку досліджуваних процесів.

Висновки до п. 1.1.

На основі оцінки загальних тенденцій зайнятості населення як вихідного компоненту оцінки перспективних трудових ресурсних потреб України, ідентифіковано основні тренди у сфері зайнятості:

- зменшення чисельності робочої сили та зайнятого населення – обумовлене, загальною депопуляцією, міграційними процесами, наслідками збройної агресії РФ;

- *збільшення віку зайнятого населення* – є відображенням демографічного тренду старіння населення, посиленого втратами людських ресурсів внаслідок війни, що призводить до зменшення чисельності працездатного населення та зростання дефіциту робочої сили;
- *неефективна структура зайнятості* – превалювання зайнятих у сфері торгівлі, сільського господарства (і супутніх сферах), промисловості, що визначає необхідність структурних перетворень в економіці і відповідних змін у сфері освітньої підготовки;
- *переважання у структурі зайнятості професійної групи «професіонали»* – свідчить про доцільність створення передумов для розвитку кваліфікованої праці як основи конкурентоспроможності національної економіки;
- *домінування серед зайнятих осіб працівників з вищою освітою* – сприяє пріоритетному розвитку наукоємних галузей з використанням можливостей перекваліфікації, професійного розвитку й т.і.;
- *наявність на ринку праці резервів щодо залучення жінок до сфери праці* – вказані резерви необхідно виважено оцінити та створити умови для максимально ефективної реалізації, що є особливо важливим в контексті поствоєнного відновлення країни;
- *значущість неформального сектору в структурі зайнятості* – є відображенням зростання обсягів тіньової зайнятості в країні, що свідчить про необхідність удосконалення статистичного обліку неформально зайнятих та створення сприятливих умов для детінізації ринку праці;
- *сталість низхідних прогностичних трендів щодо чисельності зайнятого населення* – незважаючи на різні методологічні підходи щодо перспективної оцінки зайнятості, до 2032 р. очікується дефіцит робочої сили на рівні щонайменше 4,5 млн. осіб.

Таким чином, в Україні війна, що триває, не лише поглибила існуючі проблеми національного ринку праці, але й створила нові виклики щодо

трудоресурсного забезпечення економіки країни. Головним наслідком війни є значне поглиблення дефіциту робочої сили, що загрожує майбутньому розвитку та відновленню країни. Навіть при застосуванні різних методологічних підходів до перспективної оцінки зайнятості населення, до 2032 р. прогнозується дефіцит робочої сили на рівні щонайменше 4,5 млн осіб

Цей дефіцит є наслідком комплексної дії факторів, посилені збройною агресією: депопуляція, міграційні процеси, демографічне старіння, неефективна структура зайнятості (перевага низькопродуктивних секторів) та значущість її неформального сектору. Наявний потенціал у висококваліфікованих кадрах, зокрема старшого віку, резерви жіночої праці та ін. потребують комплексних рішень для мінімізації негативних наслідків, запобігання повномасштабній кризі робочої сили та забезпечення сталого відновлення країни.

Для більш детальної оцінки майбутніх трудоресурсних потреб необхідною є оцінка тенденцій формування ВВП України та стану продуктивності праці.

Список використаних джерел до п. 1.1

1. Інфляційний звіт, квітень 2023. НБУ. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q2.pdf?v=11
2. Робоча сила. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
3. Методологічні пояснення до розрахунку дефіциту робочої сили до 2032 року та економічних втрат від повернення біженців: *Аналітична записка*. Проект з розвитку людського капіталу України: Сприяння поверненню вимушених мігрантів. Травень 2023. URL : <https://docs.google.com/document/d/1KCYD0GJQeDd7FJoP2X2dEu6DeWvH0vhsZgHIU-VLrvc/edit?tab=t.0>
4. Програма Підтримки Економіки «Ukraine Facility». URL : <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>
5. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ean_u/arh_osp_rik_u.htm
6. Ринок праці. Зайнятість та безробіття. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Економічна активність населення України 2013: Стат.збірник / Державна служба статистики України. 2014. 197 с. URL : <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024->

[04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

8. Робоча сила України 2021: Стат.збірник / Державна служба статистики України. 2022. Київ. 214 с. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_RS_2021.pdf

9 Зайняте населення за видами економічної діяльності. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

10 Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2013-2021 роках. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

11 Рівень зайнятості населення за статтю; за рівнем освіти та віковими групами (2015-2021 рр.). Державний комітет статистики https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metadata_gr/03/03.htm

12 Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Аналітична доповідь Центру Разумкова. К., 2024. 229 с. URL : <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf>

13. Економічна активність населення України 2018: Стат.збірник/Державна служба статистики України. 2019. 205 с. С. 169. URL : https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/zb_EAN_2018.pdf

14. Неформально зайняте населення. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

15. Робоча сила за статтю, типом місцевості та віковими групами (до 2021 р.). Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

16. Зайнятість населення за статтю, типом місцевості та віковими групами. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_znsmv_u.htm

17. Жінки та чоловіки на ринку праці. Державна служба статистики України. 2021. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/pro_stat/Prosto/m&w/j_ch_na%20runky_praci.pdf

18 Економічна активність населення України 2014: Стат.збірник/Державна служба статистики України. 2015. 207 с. URL : [https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-](https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

[04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

[0%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202014%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](#)

19. Економічна активність населення України 2015: Стат.збірник/Державна служба статистики України. 2016. 201 с. URL : [https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-](https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202015%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

[04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202015%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](#)

20. Економічна активність населення України 2016: Стат.збірник/Державна служба статистики України. 2017. 205 с. URL : [https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-](https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202016%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

[04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202016%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](#)

21. Неформально зайняте населення за статтю, типом місцевості та статусом зайнятості (2017-2021 pp.). URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_smpsz_u.htm

22. Калініна, С. П., Ланська, С. П. та Подунай В. В., 2024. Аналіз міграційної політики держав: орієнтири для України : аналіт. дослідження в рамках проекту «Візія – 2033: «Збереження і розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиліття». Київ. 157 с. URL : <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6123>

23. Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2013-2021 pp. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm

24. Рівень зайнятості населення за статтю; за рівнем освіти та віковими групами (2015-2021 pp.). Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/gend_rivnist/metadata_gr/03/03.htm

25. Проект з розвитку людського капіталу України: Сприяння поверненню вимушених мігрантів. *Матеріали для обговорення*. Травень 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsQYzbdHhVSstouIoL/view>

26. Перспективи досягнення показників ВВП України на 2032 рік у контексті ринку праці. 50 с. Вересень 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/1k8KeMJvdKiG8jIIQH6iicXye24qhZPTN/view>

1.2. Оцінка тенденцій зміни величини ВВП в Україні

Оцінку тенденцій формування ВВП України здійснено в контексті визначення перспективних трудових потреб держави. Горизонт оцінювання обумовлено планами Уряду щодо досягнення цільового показника ВВП України до 2032 року.

Глобальні тенденції динаміки ВВП

Оцінка глобальних тенденцій динаміки ВВП має порівняльний характер і проводиться з метою визначення характерних особливостей динаміки ВВП України.

Розвиток світової економіки під впливом комплексу факторів, таких як технологічний прогрес, геополітичні виклики, кліматичні зміни, пандемія тощо, призводить до трансформації динаміки та структури світового ВВП. На сьогодні, за оцінками *Світового Банку* [1], глобальна економіка поступово стабілізується після спаду у 2020 р. як наслідку пандемії COVID- 19 (рис. 1.2.1).

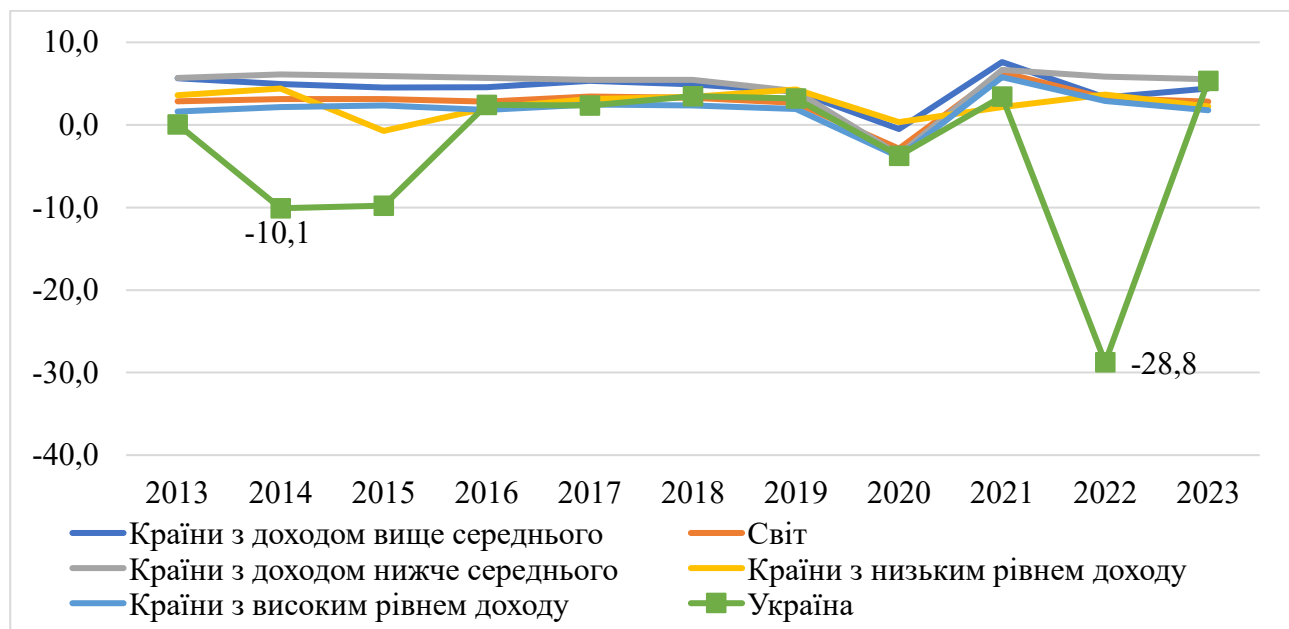

Рис 1.2.1. Динаміка ВВП (% до попереднього року) по групах країн за рівнем доходу та Україна, 2013-2023 рр. [2]

Особливістю глобальної економічної динаміки є її нерівномірність. Країни, що розвиваються, зокрема країни Азії (особливо Китай, Індія, країни АСЕАН), демонструють стрімке економічне зростання (рис. 1.2.2), що пов'язано з великими обсягами внутрішнього ринку, інвестиціями в інфраструктуру та технології, а також активною участю у глобальних виробничих ланцюгах. Саме ці країни, перш за все, визначають динаміку ВВП у групі країн з доходом вище середнього. Натомість, країни з розвинутою економікою, такі як США, Європа та Японія (входять до групи країн з високим рівнем доходу), демонструють більш повільні темпи зростання, ніж країни, що розвиваються, що обумовлено низхідними демографічними трендами, старінням населення, зростанням зовнішньої заборгованості та іншими чинниками.

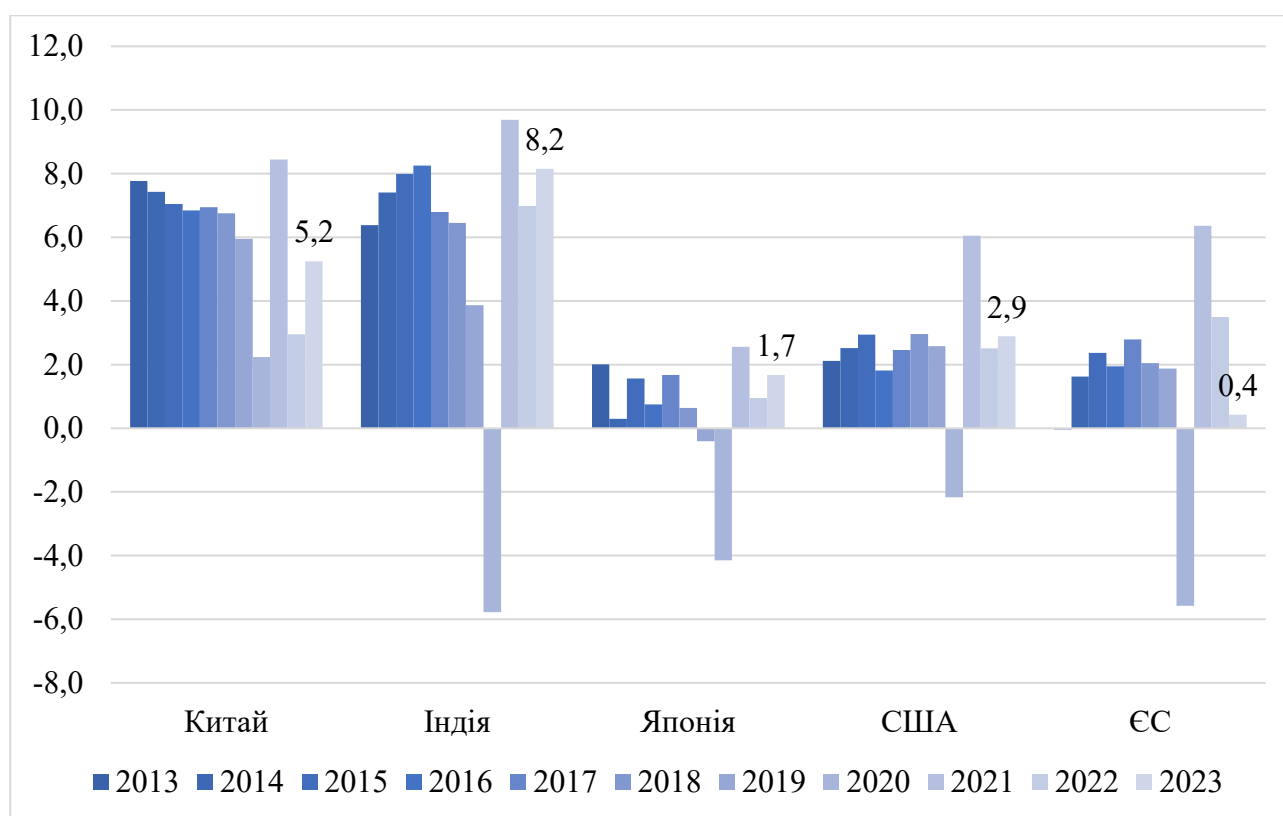

Рис 1.2.2. Динаміка ВВП (% до попереднього року) обраних країн, 2013-2023 рр. [2]

Слід також відзначити, що стабілізація темпів економічного розвитку в усіх групах країн детермінована стабілізацією інфляції у 2022-2023 рр. (рис. 1.2.3).

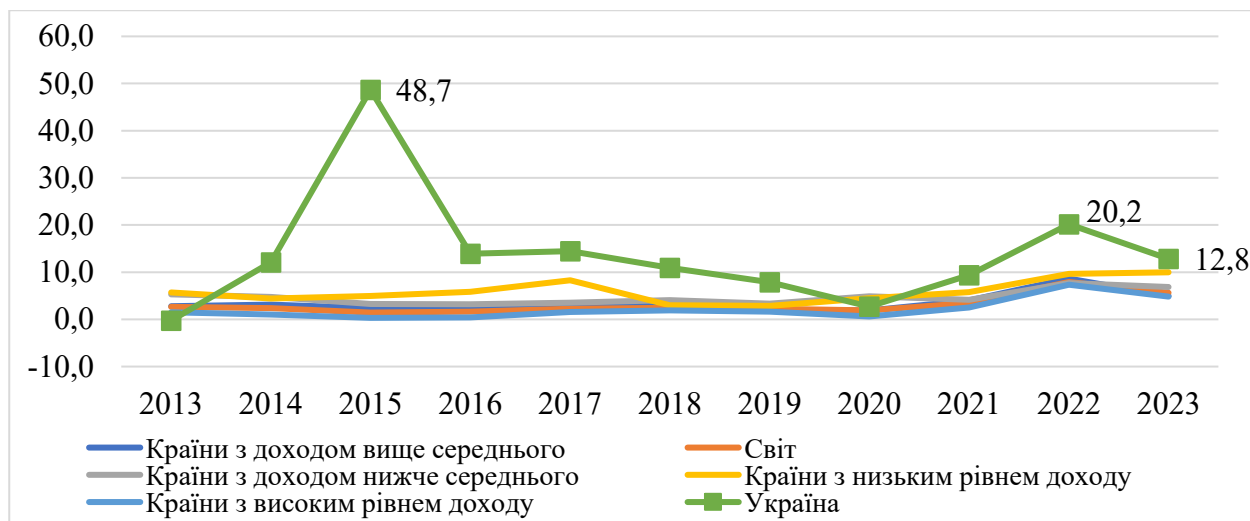

Рис. 1.2.3. Динаміка інфляції споживчих цін в Україні та по групах країн за рівнем доходу, % до попереднього року, 2013-2023 рр. [2]

У багатьох країнах з розвинутою економікою річна інфляція впала нижче цільових показників (2% [3]) через зниження цін на паливе протягом 2023 року та стабілізацію цін на продукти харчування. У країнах, що розвиваються, загальна інфляція продовжувала знижуватися меншими темпами і очікується, що досягне допандемічного рівня до кінця 2024 р. (рис. 1.2.4).

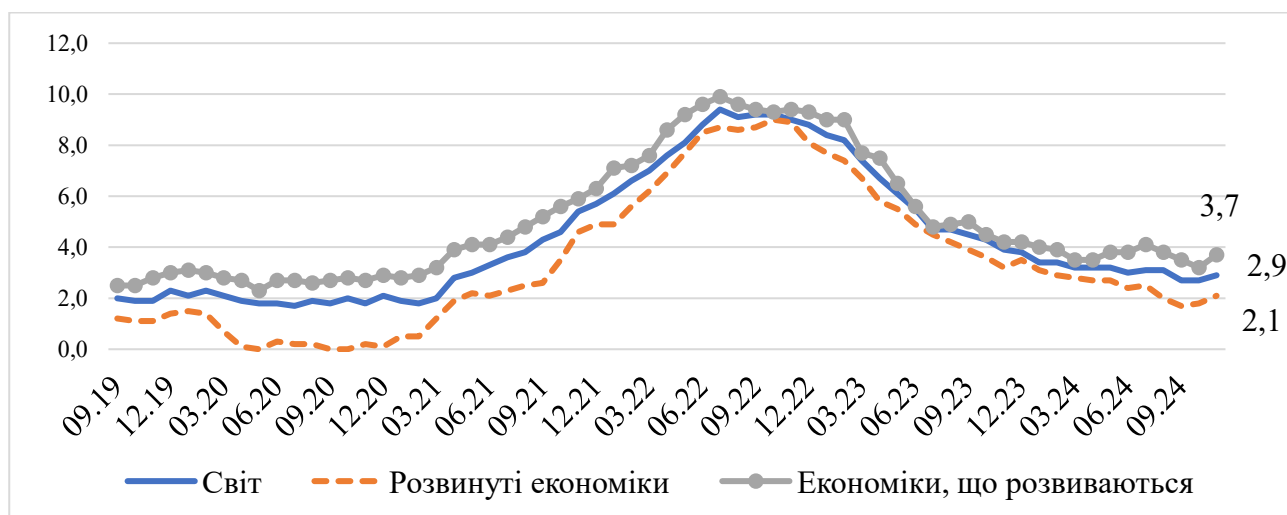

Рис. 1.2.4. Динаміка інфляції споживчих цін по групах країн за рівнем розвитку, % до попереднього місяця, 09.2019-11.2024 рр. [1, с. 12]

Очікується, що стабілізація інфляції має призвести до помірного глобального економічного зростання у 2025-26 рр. Однак перспективи зростання

глобальної економіки є недостатніми, щоб компенсувати негативну динаміку 2020-2022 рр., внаслідок кількох послідовних негативних потрясінь, спричинених пандемією, війнами та кліматичними змінами. Зазначені події призвели до глобальної економічної нестабільності, порушення торговельних шляхів, зростання цін на енергоносії та продукти харчування тощо. Уряди всього світу були змушені вживати безпрецедентних заходів для захисту своїх економік, однак станом на початок 2024 р., доквідні темпи економічного зростання все ще не було досягнуто.

Підвищена геополітична нестабільність і несприятливі зміни в торговельній політиці виступають ключовими ризиками формування глобальних економічних перспектив. За оцінками Світової організації торгівлі (СОТ), на фоні зростання обсягів глобальної торгівлі (рис. 1.2.5) [4, с. 4], що забезпечується, передусім, нарощенням обсягу операцій всередині міжнародних політико-економічних блоків, показники торгівлі між самими блоками демонструють спадні тенденції через торговельні обмеження між ними [5].

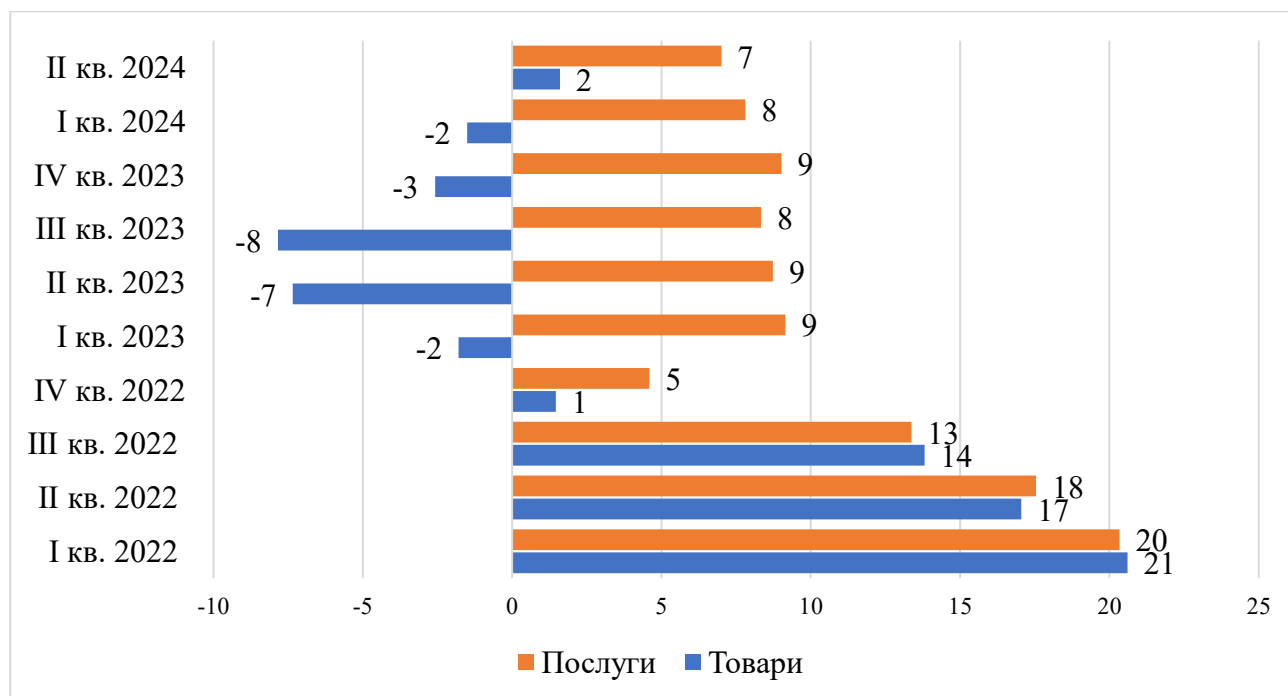

Рис. 1.2.5. Динаміка торгівлі товарами та комерційними послугами у вартісному вираженні, I кв. 2022 р. – II кв. 2024, % річної зміни вартості, дол. США [4, с. 4]

Головними детермінантами глобальної економічної нестабільності є ескалація конфліктів і геополітична напруженість, високі темпи інфляції, екстремальні погодні явища, а також зниження темпів економічного зростання у великих економіках. Відповідно, для стимулювання довгострокового економічного зростання та досягнення цілей сталого розвитку надзвичайно важливими є заходи, які пом'якшують вплив конфліктів, сприяють збільшенню величини людського капіталу в системі трудоресурсного забезпечення.

Незважаючи на наявність нерівномірної глобальної динаміки ВВП, загальносвітові тенденції є подібними – зниження ВВП внаслідок пандемії та поступове відновлення темпів економічної активності. При цьому тренд українського ВВП (див. рис. 1.2.1) відрізняється від загальної динаміки, демонструючи значне зниження (у 10%) у 2014-2015 рр. (через анексію Криму та окупацію частини Донецької та Луганської областей), а також катастрофічне зниження показника (на 29%) за підсумками 2022 р. через повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Економіка України: наслідки війни для ВВП України

З початку повномасштабного вторгнення українська економіка зазнає безпрецедентних втрат і руйнувань активів, виробничо-збутових та логістичних ланцюгів. За оцінками Київської школи економіки [6], станом на 01.01.24 р., з початку повномасштабного російського військового вторгнення загальна сума прямих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі, транспортним засобам та товарним запасам перевищила 157 млрд. дол. США (за вартістю заміщення).

Найбільша частка у загальному обсязі прямих збитків завдана житловим будівлям та інфраструктурі (рис. 1.2.6). Втрати активів підприємств та промисловості оцінюються щонайменше в 13,1 млрд. дол. США, і продовжують зростати. Прямі втрати аграрного сектору та земельних ресурсів оцінюються на рівні 10,3 млрд. дол. США.

Рис. 1.2.6. Прямі збитки від руйнувань та пошкоджень за секторами, млрд. дол. США [6, с. 4]

Крім того, зростають втрати енергетичного сектору, які вже зараз становлять 9,0 млрд. дол. США. Сукупні збитки від руйнувань та пошкоджень об'єктів громадського сектору оцінюються на рівні близько 14 млрд. дол. США.

Згідно зі *Звітом щодо оновленої спільної оцінки збитків і потреб, які виникли внаслідок широкомасштабного вторгнення РФ* (Rapid Damage and Needs Assessment, RDNA3), підготовленим урядом України разом із Групою Світового банку, Європейською Комісією та ООН [7, с. 35], загальна пряма шкода, завдана будівлям та об'єктам інфраструктури в різних секторах оцінюється приблизно у 152 млрд. дол. США. Найбільшого впливу війни зазнали такі сектори: житловий сектор (56 млрд. дол. США), транспорт (34 млрд. дол. США), торгівля і промисловість (16 млрд. дол. США), енергетика (11 млрд. дол. США) та сільське господарство (10,3 млрд. дол. США) (Рис. 1.2.7).

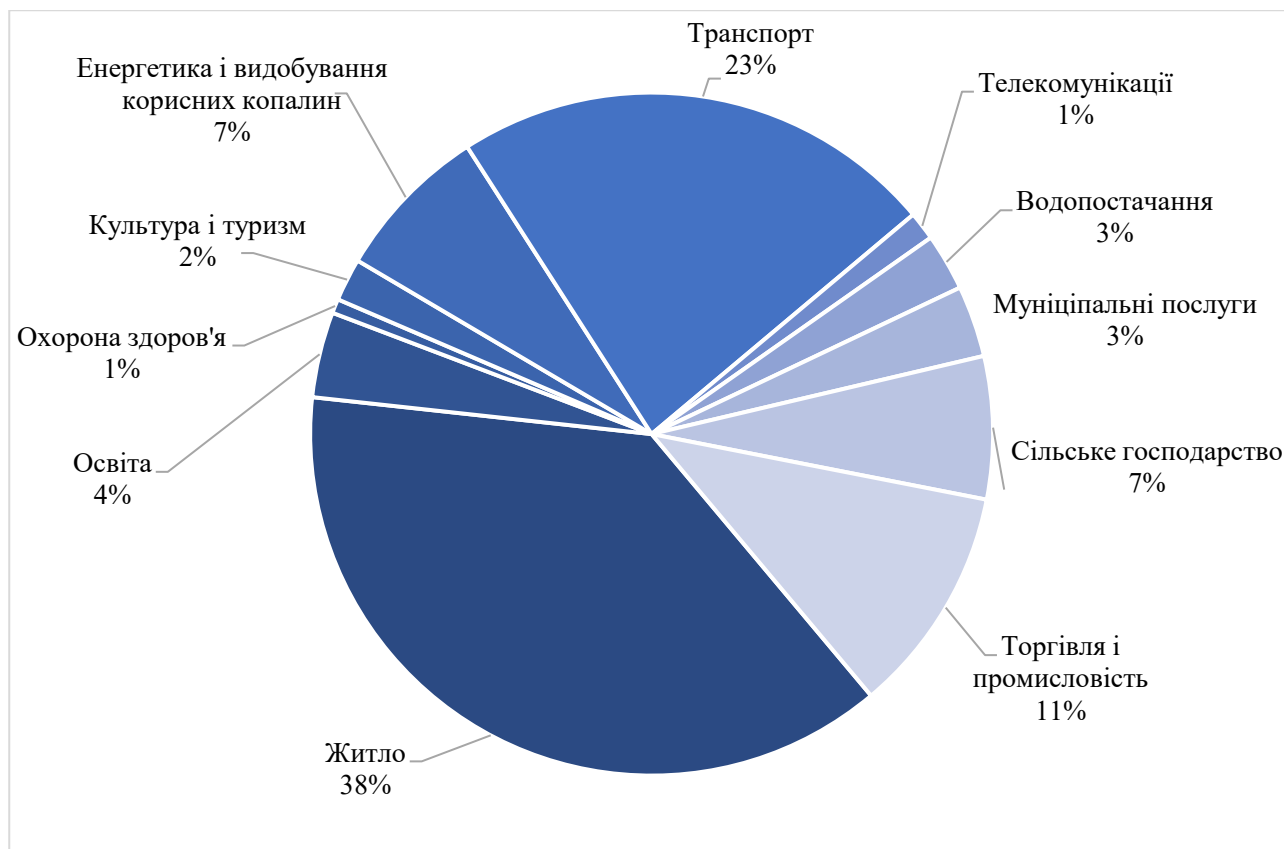

Рис. 1.2.7. Загальний обсяг завданої шкоди за секторами, %* [7, с. 35]¹

Найбільший обсяг збитків зафіксовано в Київській, Дніпропетровській, Донецькій та Харківській областях (звіт не охоплює період до 24.02.2024 р.) (табл. 1.2.1).

Одним із вкрай негативних наслідків повномасштабної війни рф на території України стала вимушена масштабна деіндустріалізація [8] – у 2022 р. частка переробної промисловості у ВВП України становила 7,6 %, тоді як у 2021 р. вона складала 10,3 %, у 2020 р. – 10,1 % (рис. 1.2.8). За підсумками 2023 р. даний показник в Україні є нижчим, ніж для країн з низьким рівнем доходу.

¹ Завдана шкода охоплює період з 24 лютого 2022 року до 31 грудня 2023 року

Таблиця 1.2.1

**Завдана шкода, збитки та потреби за RDNA3 у розрізі областей
(млрд. дол. США) [7, с. 41] ²**

<i>Область</i>	<i>Завдана шкода</i>	<i>Збитки</i>	<i>Потреби</i>
<i>Прифронтові області, проміжний підсумок</i>	<i>116,0</i>	<i>157,6</i>	<i>250,5</i>
Донецька	38,7	39,0	73,9
Запорізька	13,5	30,4	33,6
Луганська	17,8	19,1	39,0
Миколаївська	5,6	11,1	14,2
Харківська	27,8	32,3	54,9
Херсонська	12,6	25,7	35,0
<i>Опорні області, проміжний підсумок</i>	<i>5,3</i>	<i>81,3</i>	<i>36,2</i>
Вінницька	0,2	9,3	4,7
Дніпропетровська	2,9	39,3	16,4
Кіровоградська	0,2	5,7	2,7
Одеська	1,3	15,2	7,2
Полтавська	0,8	12,0	5,3
<i>Тилові області, проміжний підсумок</i>	<i>1,2</i>	<i>47,5</i>	<i>19,1</i>
Волинська	0,1	4,6	1,7
Закарпатська	0,3	2,9	1,4
Івано-Франківська	0,1	5,6	1,9
Львівська	0,3	11,3	3,3
Рівненська	0,1	3,5	1,6
Тернопільська	0,0	3,9	1,7
Хмельницька	0,2	6,9	3,6
Чернівецька	0,0	1,6	0,7
Черкаська	0,2	7,2	3,2
<i>Області, повернуті під контроль уряду України, проміжний підсумок</i>	<i>22,9</i>	<i>135,7</i>	<i>80,8</i>
м. Київ	2,2	27,4	8,2
Житомирська	1,1	6,2	4,7
Київська	11,2	82,7	42,5
Сумська	30,	8,8	10,4
Чернігівська	5,5	10,6	15,0
<i>Загальнонаціональний рівень (не розподілено за регіонами), проміжний підсумок</i>	<i>7,1</i>	<i>77,2</i>	<i>99,5</i>

² Завдана шкода охоплює 22 місяці з 24.02.22 р. до 31.12.23 р.; завдані збитки охоплюють 40 місяців, включаючи 22 місяці з 24.02.22 р. до 31.12.23 р. та додаткові 18 місяців до 30.06.25 р.; потреби охоплюють 2024–2033 рр.

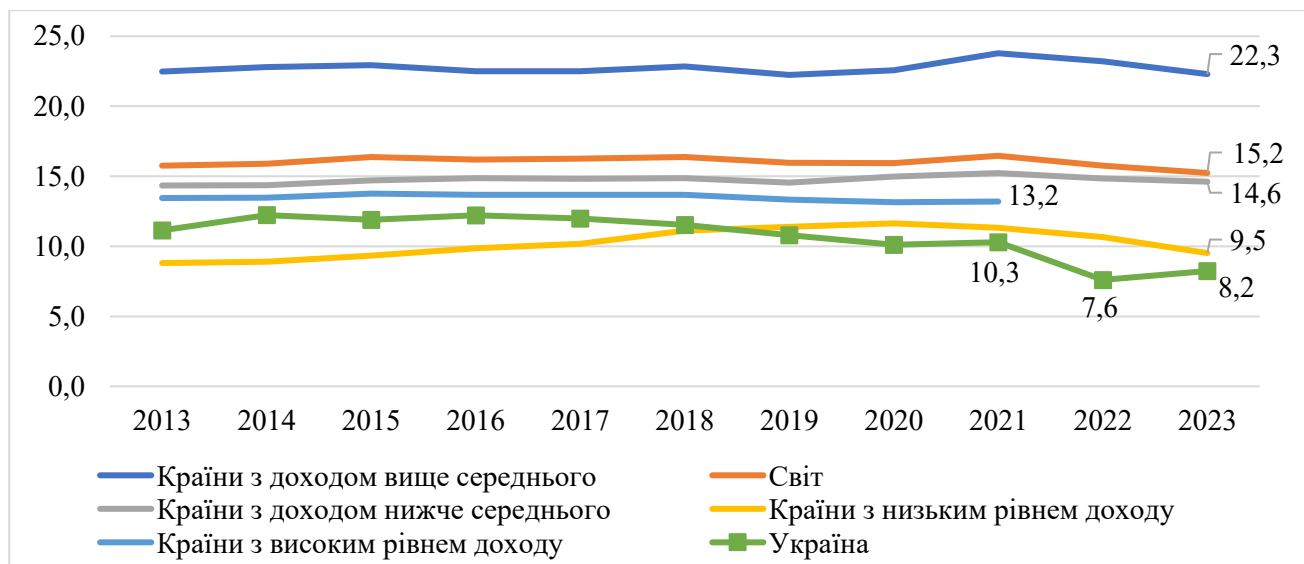

Рис. 1.2.8. Динаміка часток переробної промисловості у ВВП, %, 2013-2023 рр. [2]

За період 2022-2023 рр. спостерігається падіння частки переробної промисловості у ВВП України, проте і до 2022 р. цей показник для України був нижче за середнє значення для усіх груп країн, що свідчить про наявність системних структурних проблем української економіки: по-перше, існує надмірна залежність від експорту сировини та імпорту готових товарів, що робить національну економіку вразливою до зовнішніх факторів; по-друге, низький рівень переробки знижує додану вартість продукції та обмежує технологічні можливості країни; по-третє, це призводить до меншої кількості високооплачуваних робочих місць і, як наслідок, до низького рівня життя населення, особливо в регіонах, орієнтованих на експорт сировини.

Структура та динаміка ВВП України

Для більш детального аналізу розподілу ВВП України за галузями економіки та визначення обсягу втрат за роки військового вторгнення з боку РФ, доцільно провести аналіз за Міжнародною стандартною галузевою класифікацією видів економічної діяльності (четвертий переглянутий варіант 2009 р.) (табл. 1.2.2).

Таблиця 1.2.2

Валовий внутрішній продукт України виробничим методом за видами економічної діяльності, у постійних цінах 2021 року, млн. грн., 2013-2023 рр.³ [9]

Вид економічної діяльності	2013	2023	Відхилення 2023/2013	
			+/-	%
Валовий внутрішній продукт⁴	4929009	3621414	-1307595	-25,5%
A. «Сільське, лісове та рибне господарство»	520874	493326	-27548	-5,3%
B. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів»	521927	232948	-288979	-55,4%
C. «Обробна промисловість»	681245	372014	-309231	-45,4%
D. «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря»	244902	121009	-123893	-50,6%
E. «Водопостачання; системи каналізації, видалення відходів і заходи з відновлення навколишнього середовища»	38987	15380	-23607	-60,6%
F. «Будівництво»	105341	63182	-42159	-40,0%
G. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	839218	545468	-293750	-35,0%
H. «Транспорт і складське господарство»	349256	189157	-160099	-45,8%
I. «Розміщення і громадське харчування»	33556	29966	-3590	-10,7%
J. «Інформація і зв'язок»	167622	215846	48224	28,8%
K. «Фінансова та страхова діяльність»	144878	140892	-3986	-2,8%
L. «Операції з нерухомістю»	251902	219814	-32088	-12,7%
M. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	173645	85957	-87688	-50,5%
N. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	67305	45631	-21674	-32,2%
O. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування»	303391	459362	155971	51,4%
P. «Освіта»	266416	200634	-65782	-24,7%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	138459	123230	-15229	-11,0%
R. «Мистецтво, розваги та відпочинок»	38014	33828	-4186	-11,0%
S. «Інші види діяльності у сфері послуг» та T. «Діяльність домашніх господарств як роботодавців; недиференційована діяльність домашніх господарств»	42071	33770	-8301	-19,7%

Аналіз структури ВВП за період 2013-2023 рр. свідчить про значне зниження показників майже за всіма видами економічної діяльності, окрім J. «Інформація і зв'язок» та O. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» (рис. 1.2.9).

³ Дані за 2010–2021 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, а також за 2014-2021 роки без урахування частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях; дані за 2022-2023 роки наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

⁴ Без врахування податків та субсидій на продукти

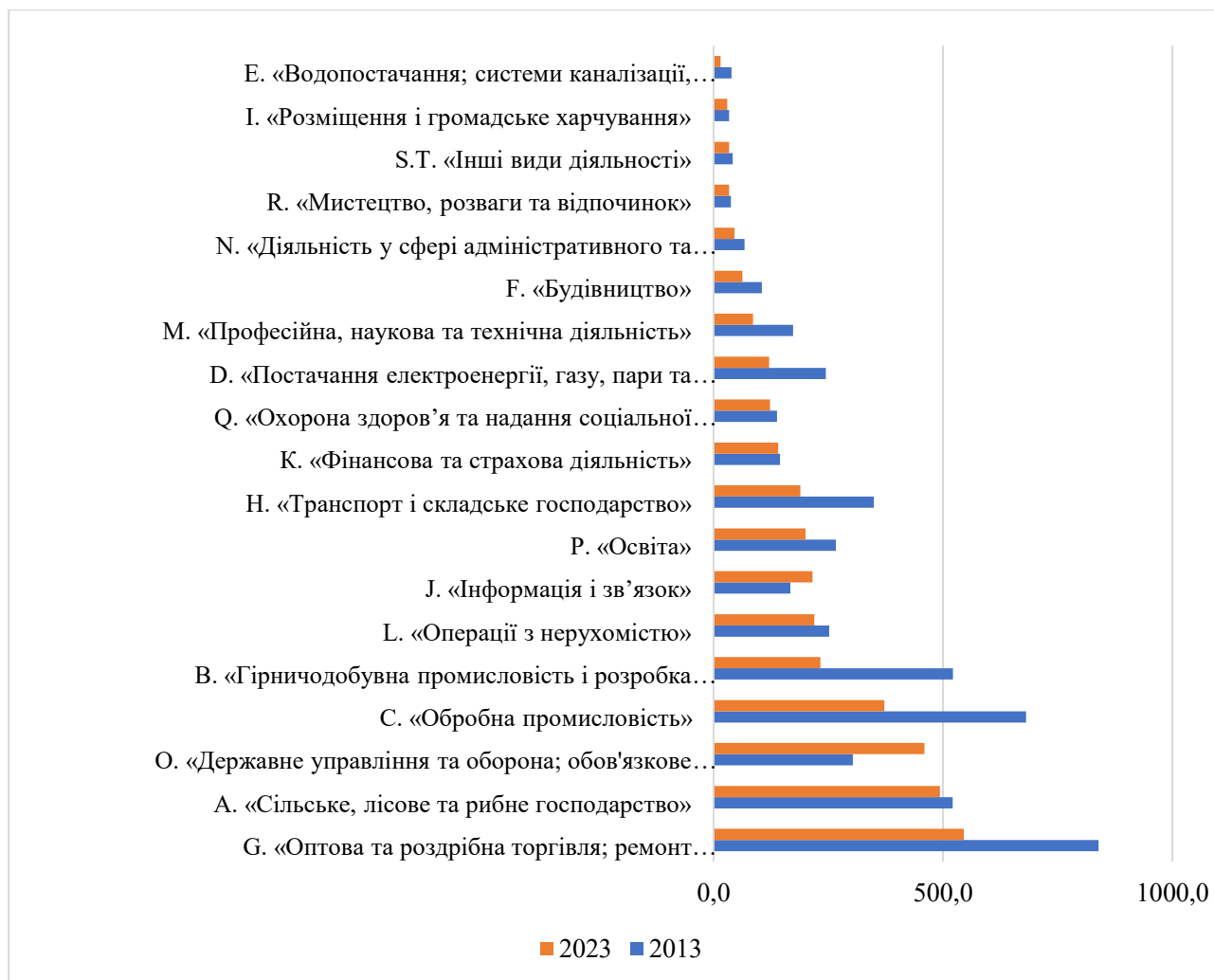

Рис. 1.2.9. Валовий внутрішній продукт України виробничим методом за видами економічної діяльності у постійних цінах 2021 року, млрд. грн., 2013-2023 рр. [10]

Найбільше зниження у відносному значенні за період 2013-2023 рр. спостерігається за такими напрямками: Е. «Водопостачання; системи каналізації, видалення відходів і заходи з відновлення навколишнього середовища» (-61%) (рис. 1.2.10 В), В. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів» (-56%) (рис. 1.2.10 А.), Д. «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря» та М. «Професійна, наукова та технічна діяльність» (-51% за обома видами економічної діяльності) (рис. 1.2.10 Б).

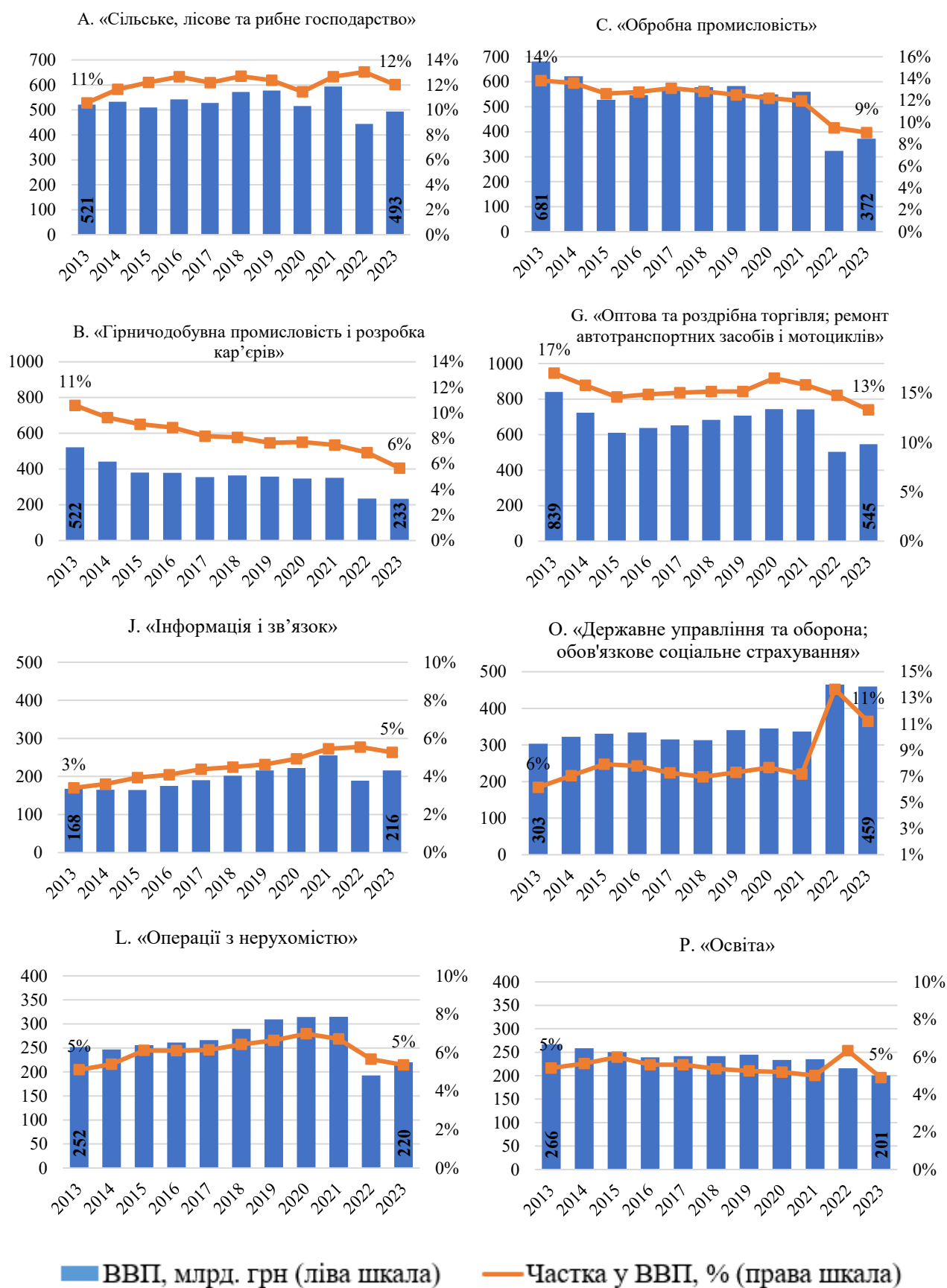

Рис. 1.2.10А. Динаміка ВВП за видами економічної діяльності та їх частка у ВВП, у постійних цінах 2021 року, млрд. грн. та %, 2013-2023 рр. [11]

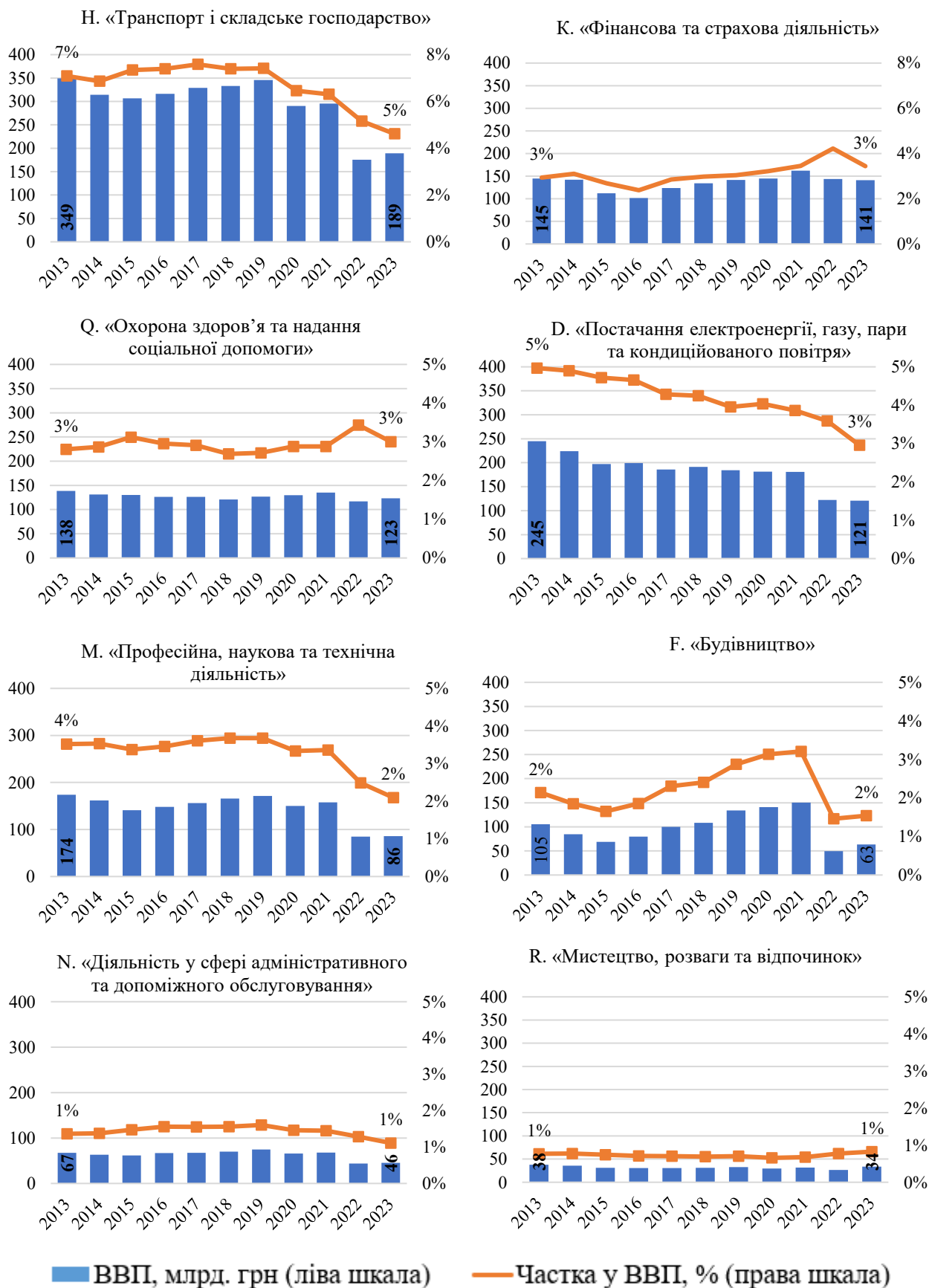

Рис. 1.2.10Б. Динаміка ВВП за видами економічної діяльності та їх частка у ВВП, у постійних цінах 2021 року, млрд. грн. та %, 2013-2023 рр. [11]

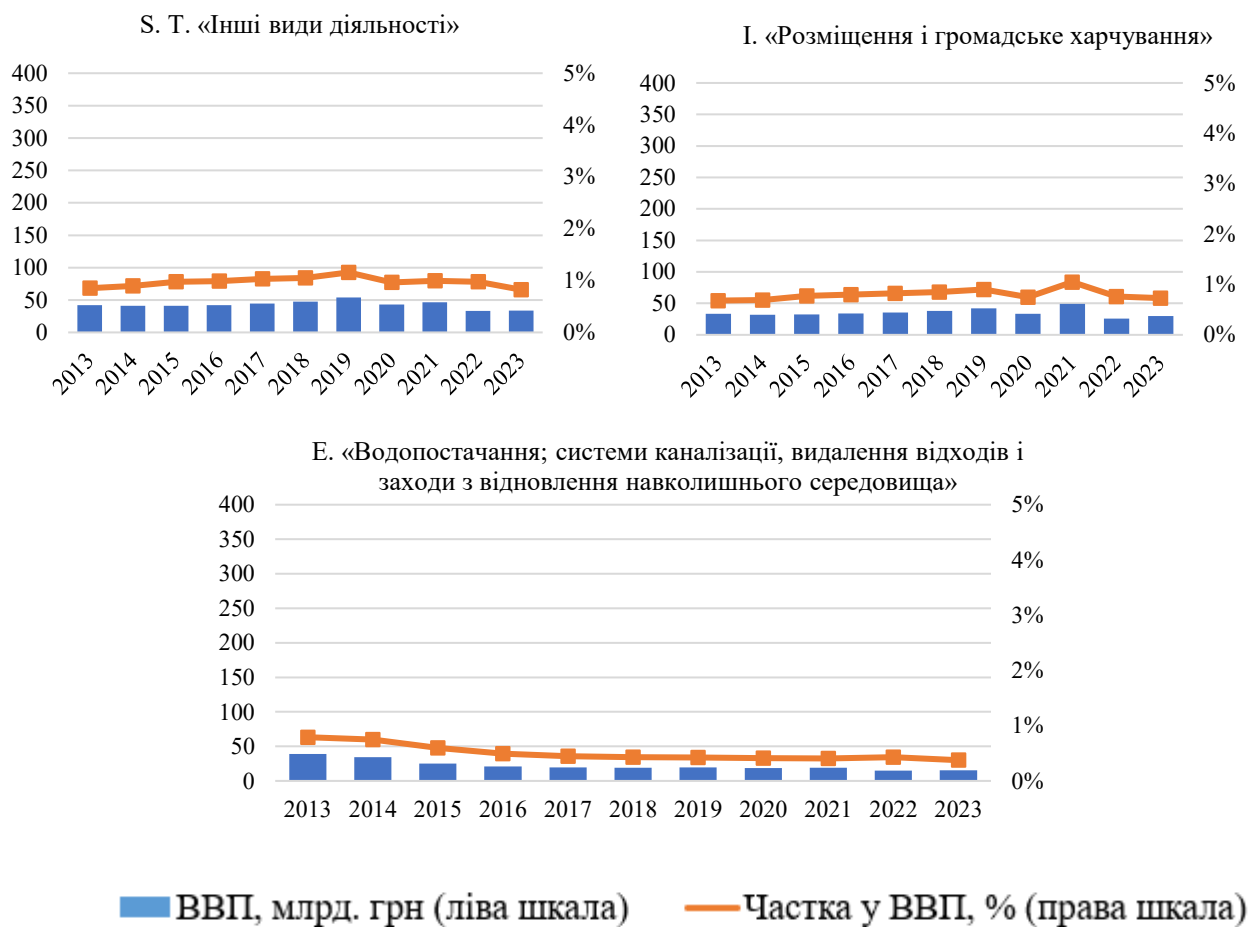

Рис. 1.2.10В. Динаміка ВВП за видами економічної діяльності та їх частка у ВВП, у постійних цінах 2021 року, млрд. грн. та %, 2013-2023 рр. [11]

Результати аналізу свідчать, що змінився перелік видів економічної діяльності, які є системоутворюючими для української економіки. Збільшилась частка таких галузей, як О. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» (з 6% у 2013 р. до 13% у 2021 р.), А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (з 10% у 2013 р. до 14% у 2021 р.), І. «Інформація і зв'язок» (з 3% у 2013 р. до 6% у 2021 р.). Натомість, знизилась частка таких видів економічної діяльності, як С. «Обробна промисловість» (з 14% у 2013 р. до 10% у 2021 р.), В. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів» (з 11% у 2013 р. до 6% у 2021 р.) та Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (з 17% у 2013 р. до 15% у 2021 р.) (див. Рис. 1.2.9А.).

Крім того, за вказаний період змінилась і загальна структура економіки країни. Так, у 2013 році більше половини (52%) національного ВВП забезпечували такі види економічної діяльності, як Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (17%), С. «Обробна промисловість» (14%), В. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів» (11%), А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (10%) та О. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» (7%) (рис. 1.2.11А).

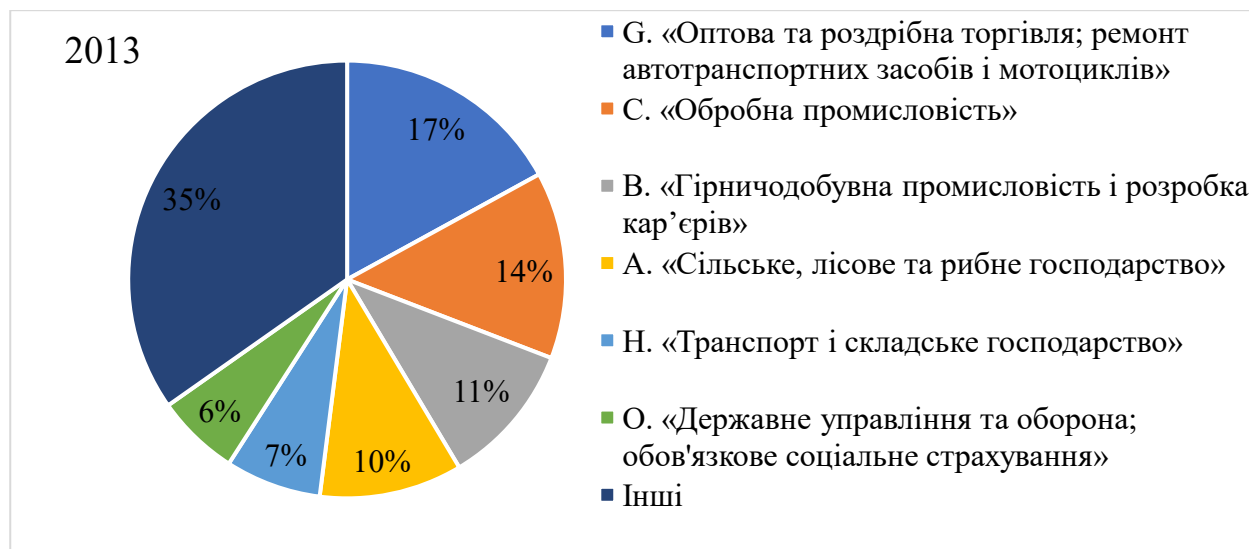

Рис. 1.2.11А. Структура ВВП України виробничим методом за видами економічної діяльності у постійних цінах 2021 року, млн. грн., 2013 р. [11]

За результатами 2023 р., після 2 років повномасштабної війни та 10 років збройного конфлікту на сході країни, змінився розподіл перших позицій серед видів економічної діяльності. Більше половини (52%) ВВП за підсумками 2023 р. забезпечено такими видами економічної діяльності, як: Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (15%), А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (14%), О. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» (13%) та С. «Обробна промисловість» (10%) (рис. 1.2.11Б).

Ключовим фактором падіння ВВП у 2022 р. було одномоментне падіння промислового виробництва (одномоментна втрата запасів, падіння споживання), яке було частково компенсоване у 2023 р. за рахунок відновлення споживання.

Інші фактори матимуть більш тривалий вплив на виробничий потенціал країни. Так, серед найбільш постраждалих галузей – металургія: повністю знищено промислові підприємства «Азовсталь» та ММК ім. Ілліча в м. Маріуполі, на які припадало 40% усіх потужностей України з виробництва чорних металів [12, с. 17], знищено ПАТ «Авдіївський коксохімічний завод».

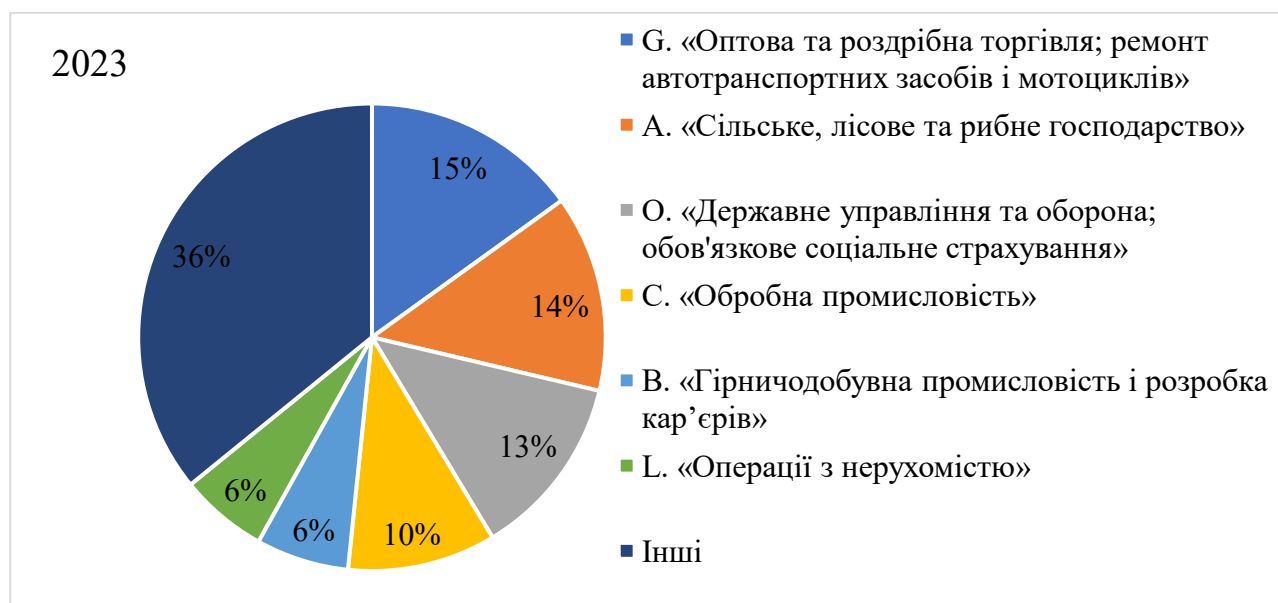

Рис. 1.2.11Б. Структура ВВП України виробничим методом за видами економічної діяльності у постійних цінах 2021 року, млн. грн., 2023 р. [11]

Загальні втрати промисловості України внаслідок повномасштабної російської військової агресії нараховують щонайменше 426 великих і середніх підприємств, що були пошкоджені або зруйновані [6]. Серед регіонів найбільше постраждала Донецька область, на яку припадає майже половина загальної суми прямих збитків підприємств. Також значними є втрати в Харківській, Луганській та Київській областях [13]. Території, які є тимчасово окупованими з 2014 р., також зазнали значних руйнувань. Території, прилеглі до лінії зіткнення, загалом зазнали значно більшого спаду економічної активності, ніж решта територій України, що посилює наявні регіональні диспропорції продукування ВВП [12] (рис. 1.2.12А, рис. 1.2.12Б).

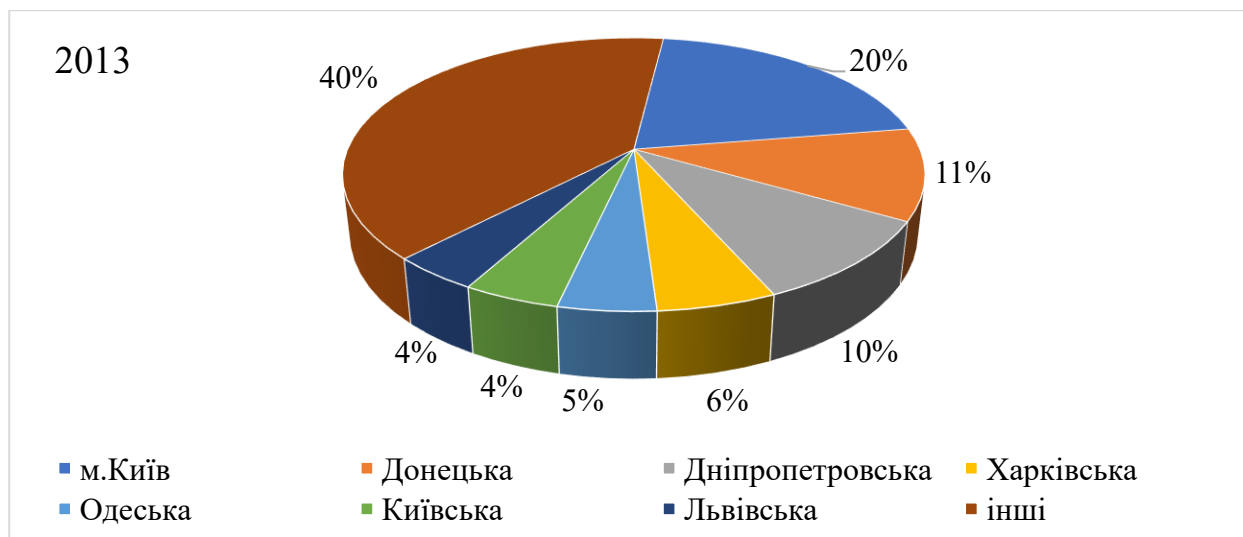

Рис. 1.2.12А. Структура ВВП за регіонами України, % від загального обсягу, 2013 р. [11]

Рис. 1.2.12Б. Структура ВВП за регіонами України, % від загального обсягу, 2021 р. [11]

Порівняння даних 2013 р. (рис. 1.2.12А) і 2021 р. (рис. 1.2.12Б) висвітлює тенденцію до збільшення частки м. Києва у структурі ВВП, що пояснюється зосередженням у столиці бізнесу, ІТ-компаній та органів державного управління. Паралельно з цим, військові дії на сході України негативно вплинули на економіку промислових регіонів, наприклад, частка Донецької області у ВВП знизилась з 11% у 2013 р. до 5% у 2021 р. Крім того, існує певна диспропорційність у регіональному розподілі ВВП: 6 областей та м. Київ

формують більше 60% ВВП, натомість інші 18 областей формують менше 40% ВВП. Дані за 2022-2024 рр. відсутні, але слід врахувати, що через повномасштабне вторгнення частину промислового потенціалу прифронтових областей знищено або евакуйовано в більш безпечні регіони, що значно вплинуло на регіональний розподіл ВВП.

Війна, розв'язана РФ проти України, має руйнівний вплив на технологічний розвиток нашої країни, спричинивши значні зміни в структурі української промисловості через знищення підприємств металургійного (-54,5% у 2022 р.), хімічного (-31,7% у 2022 р.) та машинобудівного (-25,3% у 2022 р.) комплексів. Лише машинобудування, завдяки замовленням для ЗСУ, змогло частково компенсувати втрати (рис. 1.2.13).

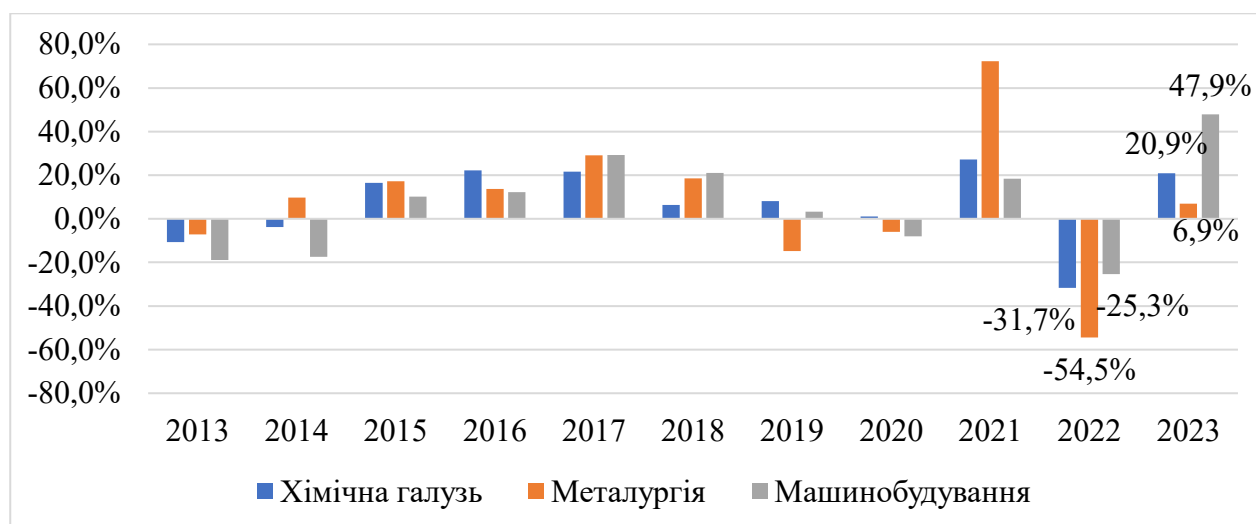

Рис. 1.2.13. Темпи приросту обсягів реалізованої продукції за галузями промисловості в Україні, 2013-2023 рр., % [11]

Окремо слід зазначити, що українська економіка має низку системних проблем: хронічний дефіцит інвестицій, особливо в технологічно складні виробництва; зношеність основних фондів; відтік кваліфікованих кадрів; низький рівень інноваційної активності; слабка кооперація між підприємствами. Ці проблеми не відповідають глобальним тенденціям технологічного розвитку, і є наслідком тривалого періоду економічної стагнації, недостатньої підтримки

промисловості з боку держави, що негативно впливає на конкурентоспроможність українських виробників на світовому ринку.

Поствоєнне відновлення економічного потенціалу України має бути спрямованим на вирішення ряду конкретних завдань: по-перше, забезпечення довоєнного рівня ВВП завдяки подоланню безпосередніх наслідків російської агресії (відновлення втрачених промислових потужностей або створення аналогічних за обсягом доходів, відновлення сільського господарства та інших ключових секторів, відновлення критичної інфраструктури); по-друге, забезпечення модернізації економіки відповідно до глобальних тенденцій технологічного та цифрового розвитку як напряду подолання глибинних структурних дисбалансів.

Прогнози відновлення економіки України

В умовах воєнного часу, коли економічні процеси в державі зазнають стрімких змін і спостерігається значний вплив непередбачуваних факторів, розробка прогнозів щодо економічних показників стає надзвичайно складним завданням. Будь-який прогноз неминуче міститиме значну долю припущень через постійну зміну обставин.

Очевидно, що реалістичність очікуваних темпів зростання української економіки у поствоєний період на рівні 7%, зазначених у *Плані відновлення України від наслідків війни*, презентованому 24 березня 2023 р. Міністерством економіки України [14], і які покладено в основу представленого у травні 2023 р. *Проекту з розвитку людського капіталу в Україні: сприяння поверненню вимушених мігрантів*, розробленого компанією Easy Business за підтримки Міністерства економіки України [12], під великим питанням. При розробці прогнозу припускалось, що повномасштабна війна закінчиться до кінця 2023 року, і базовий прогноз ВВП є екстраполяцією реального ВВП 2021-2022 рр. за припущення, що економіка має зростати на рівні 7% щорічно для швидкого та сталого відновлення, і як наслідок, ВВП України мав сягнути 261,7 млрд. дол. США у 2032 р (рис. 1.2.14).

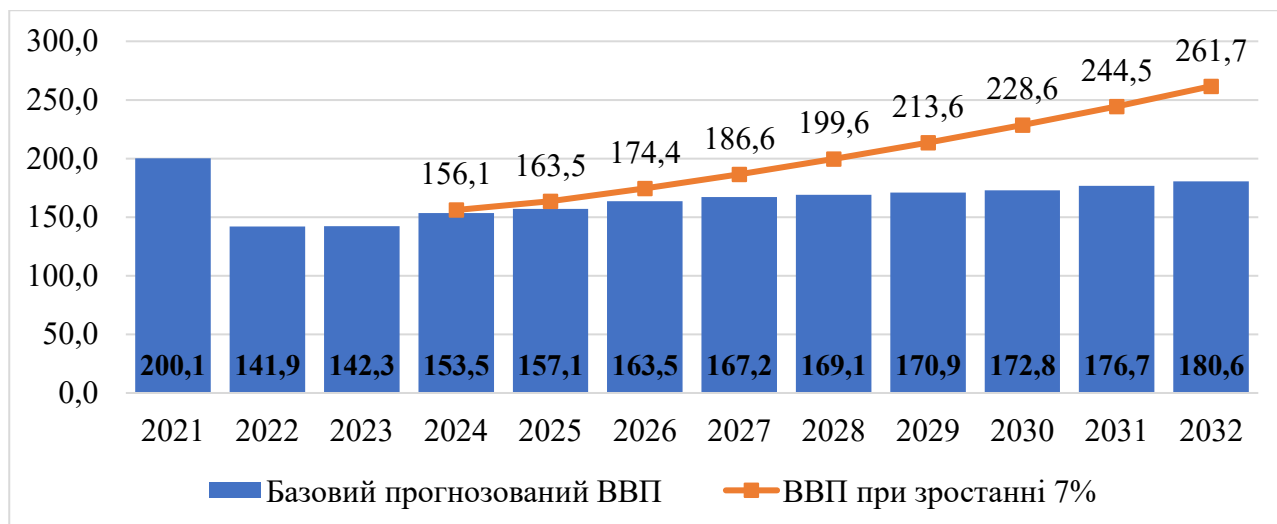

Рис. 1.2.14. Прогноз ВВП України до 2032 р. від Міністерства економіки України, млрд. дол. США [15]

Згідно з *Планом Ukraine Facility 2024-2027* [12] (представленим у березні 2024 р.), за умови закінчення військових дій до кінця 2024 р., реальний ВВП держави до 2033 р. може зрости до 228-298 млрд. дол. США (базовий сценарій – 1,14, помірний – 1,3, позитивний – 1,49 від показника ВВП 2021 р.) (рис. 1.2.15).

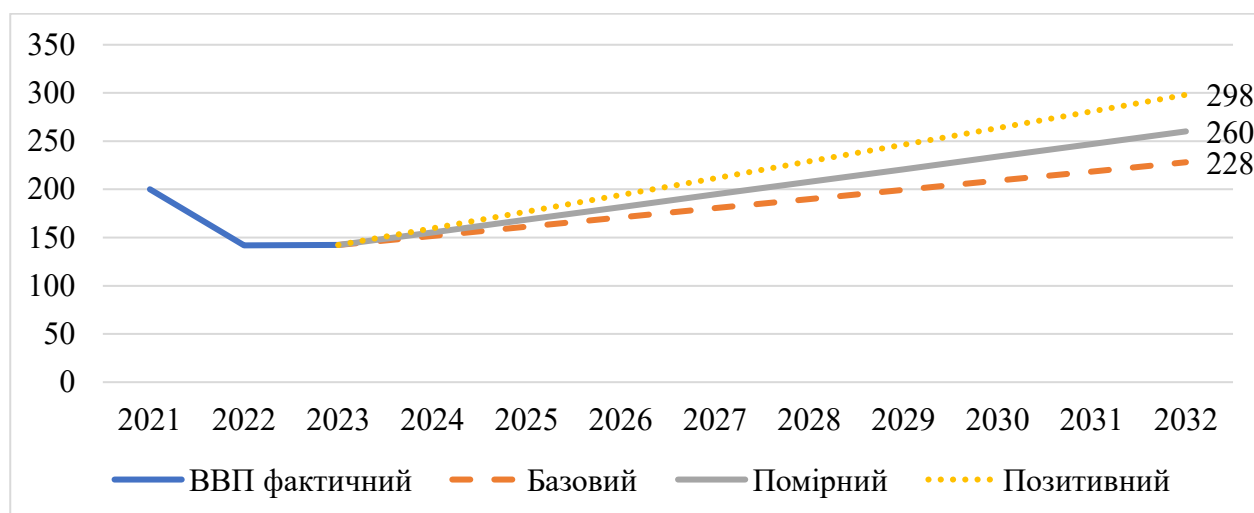

Рис. 1.2.15. Прогноз ВВП України до 2032 р. згідно з Планом Ukraine Facility, млрд. дол. США [12]

У 2024 р. прогнози Міністерства економіки України було відкореговано: за базовим сценарієм повоєнного відновлення, при якому темпи зростання ВВП

мають становити також 7% щорічно, очікуваний обсяг ВВП становитиме 246 млрд. дол. США у 2032 р. [16].

Беручи до уваги, що військові дії на території України станом на 1 січня 2025 р. тривають, вищезазначені прогнози не є реалістичними, оскільки в їх основу покладено завершення війни в Україні до кінця 2023 р. (прогноз Міністерства економіки України) або до кінця 2024 р. (прогноз Ukraine Facility), у зв'язку з чим слід приділити увагу прогнозуванню на більш короткий термін.

Так, згідно з прогнозом *ОЕСР* очікується, що економіка України зросте приблизно на 4% у 2024 р. за рахунок витрат на оборону, збільшення експорту сільськогосподарської продукції та часткового відновлення металургійного виробництва. У зв'язку з триваючою війною та зниженням зовнішньої підтримки зростання, за прогнозом, темпи приросту ВВП України сповільняться до 2,5% у 2025 році та 2,0% у 2026 році. Зростання буде більш відчутним, якщо ситуація з безпекою стабілізується, а темпи реконструкції та відновлення прискоряться (табл. 1.2.3) [17].

Таблиця 1.2.3

Прогнози ВВП України до 2026 р. від міжнародних інституцій* [34, 35]

	<i>2022</i>	<i>2023</i>	<i>2024</i>	<i>2025</i>	<i>2026</i>
ОЕСР (зміна ВВП, у цінах 2020 р., %)	-28,8	5,3	4,0	2,5	2,0
Світовий Банк (зміна ВВП у ринкових цінах, %)	-28,8	5,3	3,2	2	7,0

* 2024 р. – попередні оцінки, 2025-2026 рр. - прогноз

Світовий Банк, у своєму прогнозі *Global Economic Prospects* (січень 2025р.) [1, с. 67] очікує, що за підсумками 2024 р. темп зростання ВВП в Україні сповільниться до 3,2%, що детерміновано такими проблемами, як скорочення енергетичних потужностей і перебої в постачанні електроенергії взимку, що стримувало зростання торгівлі та промислового виробництва. Короткострокові прогнози темпів зростання ВВП на 2025-2026 рр. становлять 2% та 7% відповідно (див. табл. 1.2.3).

До короткотермінових прогнозів слід віднести також Інфляційний звіт НБУ (жовтень 2024 р.), в якому наведено прогноз ВВП України до 4 кв. 2026 р. [18], згідно з яким квартальні темпи приросту реального ВВП варіюються від 2,3% до 6,7% (рис. 1.2.16).

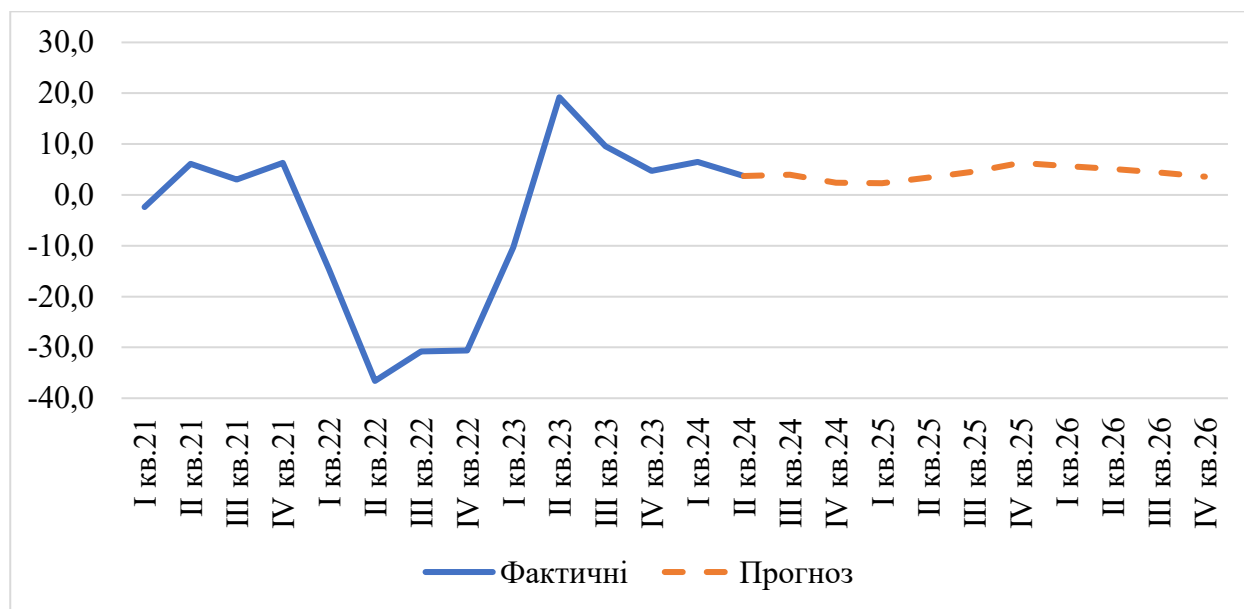

Рис. 1.2.16. Прогноз ВВП України до IV кв. 2026 р., НБУ [18]

Таким чином, на основі проведеного аналізу, беручи до уваги глобальну динаміку економічного розвитку, а також короткострокові прогнози міжнародних інституцій та Національного банку України, можна зробити висновок, що за умови завершення активних бойових дій на території України, відновлення промислового потенціалу держави, динаміка ВВП країни буде позитивною при відповідності темпів зростання загальній тенденції в групі країн з доходами вище середнього (до якої з 2023 р. включено Україну) – 4-5% щорічно. Базуючись на цих припущеннях та наявних статистичних даних Світового Банку за 2021-2023 рр., розроблено прогноз ВВП України до 2032 р. (рис. 1.2.17).

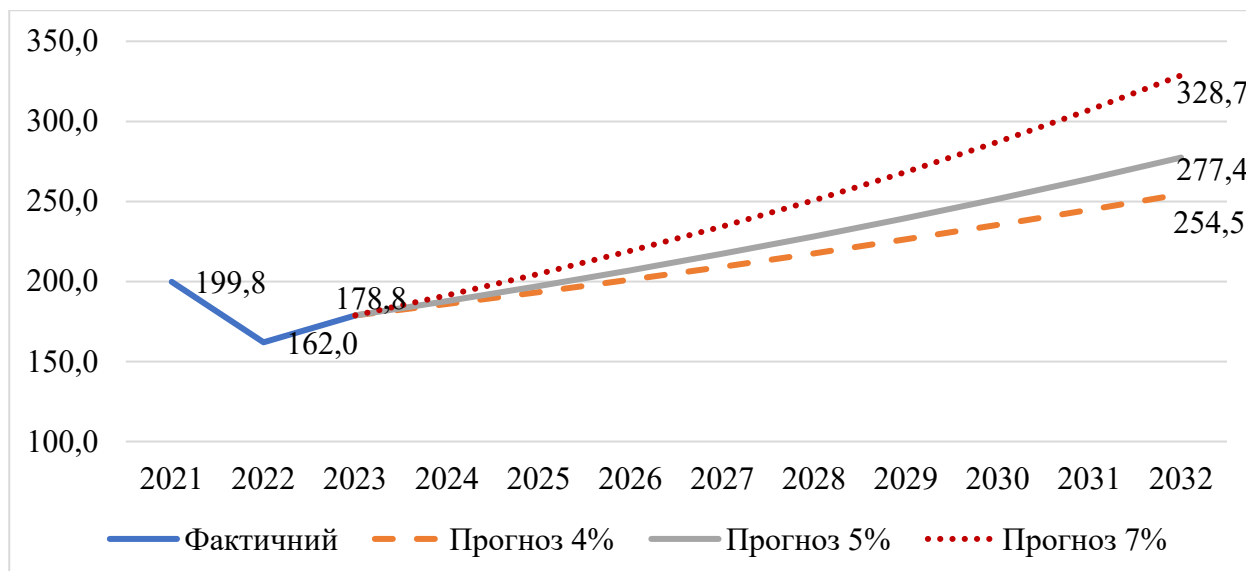

Рис. 1.2.17. Динаміка ВВП України, 2021-2023 рр., та прогноз до 2032 р. за різними сценаріями, млрд. дол. США,
[фактичні дані за 2021-2023 рр. [2]]

Як можна бачити, при запропонованому Урядом України щорічному темпі зростання ВВП у 7%, до 2032 р. ВВП має складати 328 млрд. дол., що, як зазначалось вище, слід визнати нереалістичним сценарієм. При забезпеченні темпів зростання поствоєної економіки держави на рівні 4-5% інтервал прогнозних значень становить 254-277 млрд. дол. США у 2032 р.

Щодо структури ВВП за видами економічної діяльності, базовою структурою економіки країни виступає структура 2013 р., тобто до окупації території промислових регіонів країни та значного руйнування промислових об'єктів та інфраструктури (як наслідок – падіння промислового виробництва, негативний вплив на промислові ланцюги) (див. рис. 1.2.11А, табл. 1.2.2). За умови спрямування значних інвестиційних ресурсів у відновлення та модернізацію національної економіки з урахуванням цифровізаційних трендів глобального розвитку, забезпечення вагомої частки інформаційно-комунікаційної складової в структурі ВВП, структура економіки України може стати основною детермінантою поствоєнного розвитку держави. Слід наголосити на тому, що це вимагатиме не лише значних фінансових ресурсів для

розбудови поствоєнної України, але й людських ресурсів відповідної якості як умови забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Висновки до п. 1.2.

На основі аналізу тенденцій зміни ВВП в Україні, зроблено такі висновки:

- світова динаміка ВВП є неоднорідною залежно від рівня економічного розвитку країн; пандемія COVID-19 та геополітичні конфлікти, зокрема війна в Україні, значно вплинули на загальносвітову низхідну динаміку ВВП та уповільнення його відновлення після 2020 р.;
- війна завдала безпрецедентного удару по економіці України: масштабні руйнування інфраструктури, житлового фонду та виробничих потужностей призвели до значних економічних втрат, особливо в промисловості, що призвело до стрімкого падіння ВВП України, суттєвих структурних змін в економіці (скоротилась частка промисловості, збільшилась частка сільського господарства та державного сектору);
- посилились регіональні диспропорції в економіці України: через втрати у прифронтових регіонах і релокацію виробництва та бізнесу, спостерігається концентрація ВВП у центральних регіонах, особливо у м. Києві;
- через прискорення процесів деіндустріалізації економіки внаслідок збройної агресії, поглибилились системні проблеми української економіки, що може мати довгострокові негативні наслідки для економічного розвитку в довгостроковій перспективі;
- на основі прогнозування ВВП України до 2032 р. зроблено висновок щодо необхідності структурних змін у національній економіці: диверсифікація має стати основою підвищення конкурентоспроможності національної економіки шляхом модернізації з урахуванням цифровізаційних трендів глобального розвитку;
- наголошено на необхідності трудових ресурсного забезпечення ймовірних структурних змін, формування відповідної величини людських ресурсів необхідної якості.

Список використаних джерел до п. 1.2

1. Global Economic Prospects World Bank, Washington, DC. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/e463cf9f-a07e-4848-bf7b-316515429b5d/content>
2. World Development Indicators (dashboard), World Bank, Washington, DC. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
3. Inflation Targeting: Holding the Line. IMF. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/72-inflation-targeting.htm>
4. Global Trade Outlook and Statistics Update: October 2024 . WTO. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/stat_10oct24_e.pdf
5. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2024 року. НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=11
6. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. Київська школа економіки. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf
7. Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), February 2022 – December 2023. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099052424093538084/pdf/P18017413a_e33d0631a12716104d67eee4a.pdf
8. Собкевич О. В. Оцінки індустріальної конкурентоспроможності економіки та технологічного потенціалу промисловості України. Центр економічних і соціальних досліджень НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-08/az_konk-promislovosti_12082024.pdf
9. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. Украстат. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/arh_vtr_u.htm
10. Виробництво та розподіл валового внутрішнього продукту за видами економічної діяльності. Укрстат. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/arh_vtr_u.htm
11. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
12. План для Ukraine Facility 2024-2027. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/plan-ukraine-facility.pdf>
13. Собкевич О. В. Сучасні тенденції в українській промисловості. Центр економічних і соціальних досліджень НІСД. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-11/az_suchasna_promislovist-20112024.pdf
14. План відновлення України від наслідків війни. Міністерство економіки України. 2023 р. URL: <https://komprompol.rada.gov.ua/uploads/documents/31278.pdf>

-
15. Проект з розвитку людського капіталу в Україні: сприяння поверненню вимушених мігрантів. Easy Business. 2023 р. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RlXw50nG2qsDskRsQYzbdHhVSstouIoL/view>
 16. Мінекономіки порахувало, яка має бути зайнятість населення для відновлення України. Укрінформ 26.03.2024 р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3844991-minekonomiki-porahuvalo-aka-mae-buti-zajnatist-naselenna-dla-vidnovlenna-ukraini.html>
 17. OECD Economic Outlook, Volume 2024 Issue 2: Ukraine. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-outlook-volume-2024-issue-2_839ef1cf-en/ukraine_f33c279e-en.html
 18. Інфляційний звіт жовтень 2024 р. НБУ. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q4.pdf?v=11

1.3. Оцінка тенденцій зміни продуктивності праці в Україні

Продуктивність праці виступає ключовим показником формування темпів економічного розвитку в країні, визначає перспективні параметри трудових ресурсного забезпечення.

Світова динаміка продуктивності праці.

Загальносвітова динаміка продуктивності праці формується на фоні глобальної кризи продуктивності і поглиблення розриву між економіками розвинених країн і країн, що розвиваються. Інформаційна та цифрова революції суттєво впливають на продуктивність, створюючи нові можливості для підвищення ефективності економічної діяльності і кардинально збільшуючи роль людського капіталу, що стимулює інвестиції в освіту та розвиток навичок працівників.

Глобальна динаміка продуктивності праці свідчить про значну диференціацію показників продуктивності праці в різних групах країн (рис. 1.3.1).

Так, за підсумками 2023 р. показник продуктивності праці для країн з високим рівнем доходу у 2,7 рази перевищує значення показника країн з доходом вище середнього (116,8 тис. дол. США проти 43,1 тис. дол. США), у 5,3 рази – країн з доходом нижче середнього (116,8 тис. дол. США проти 22,0 тис. дол. США), та у 20 разів – країн з низьким рівнем доходу (116,8 тис. дол. США проти 5,8 тис. дол. США). При цьому країни з високим рівнем доходу демонструють стабільне зростання ВВП у розрахунку на 1 зайняту особу, незважаючи на кризу 2008-2009 рр. і зниження економічної динаміки у 2020-2021 рр. через вплив пандемії COVID-19.

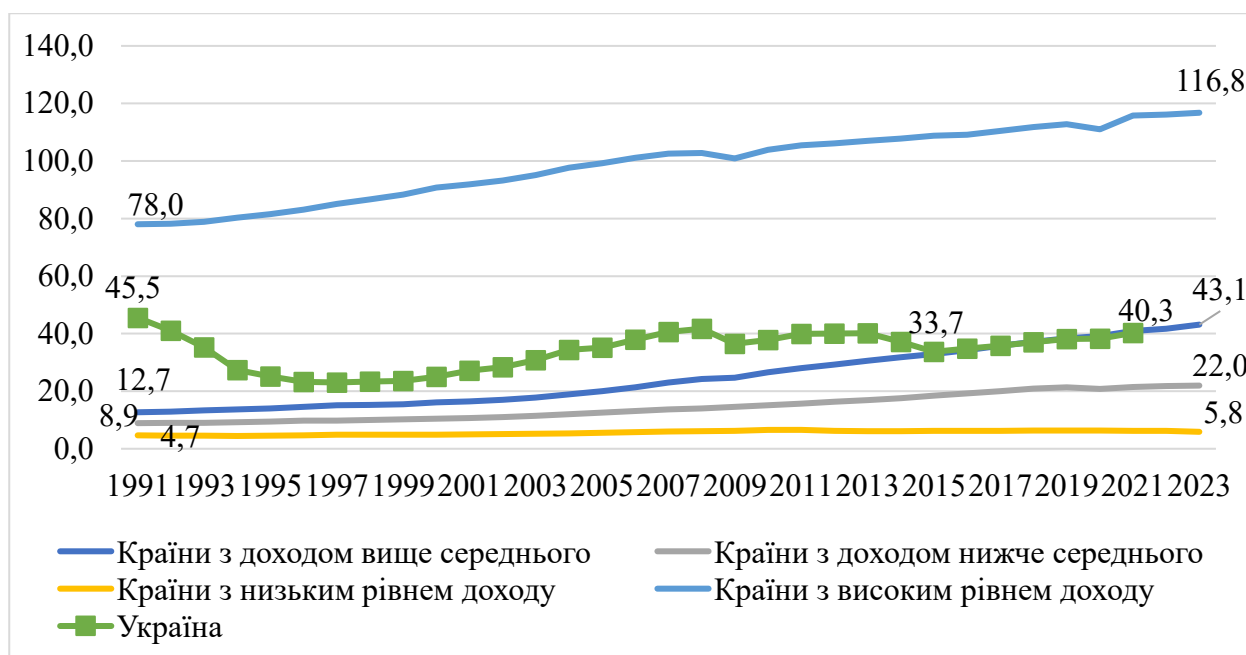

Рис. 1.3.1. Динаміка ВВП на одну зайняту особу за групами країн у 1991-2023 рр. (у постійних цінах 2021 р. за ПКС, тис. дол. США) [1]

Значним є також розрив між країнами з доходами вище середнього та нижче середнього: 1,9 рази (43,1 тис. дол. США та 22,0 тис. дол. США станом на 2023 р.), а також між країнами з доходами нижче середнього та країнами з низьким рівнем доходу – у 3,8 рази (22,0 тис. дол. США та 5,8 тис. дол. США відповідно), що демонструє пряму залежність між рівнем економічного розвитку країн і величиною добробуту.

Слід відзначити, що розрив у показниках ВВП на 1 зайнятого між країнами з високим рівнем доходу та країнами з доходом вище середнього значно зменшився: у 1991 р. він становив 6,1 рази (78,0 тис. дол. США проти 12,7 тис. дол. США), у 2023 – 2,7 рази. А розрив між рівнем ВВП країн з доходом вище середнього та нижче середнього за вказаний період – збільшився: у 1991 р. він був мінімальним і становив: 1,4 рази (12,7 тис. дол. США проти 8,9 тис. дол. США), у 2023 р. – 1,9 рази; збільшення розриву спостерігалось і між країнами з доходами нижче середнього та низьким рівнем доходу – 1,9 рази (8,9 тис. дол. США та 4,7 тис. дол. США відповідно) у 1991р. та 3,8 рази у 2023 р.

Таким чином, країни з доходом вище середнього за підсумками 2023 р. за рівнем ВВП на 1 зайнятого значно ближче до групи країн з високим рівнем доходу, ніж у 1991 р., натомість відкрив країн з доходом вище середнього від країн з доходом нижче середнього та низьким рівнем доходів значно збільшився за період 1991-2023 рр.

Це може свідчити про відмінності у темпах економічного зростання, спричинені різним рівнем технологічного розвитку: країни з високим рівнем доходу мають широкий доступ до сучасних технологій, що забезпечує зростання продуктивності праці; володіють можливостями здійснення масштабних інвестицій в людський капітал, перш за все в освіту і професійну підготовку населення; мають розвинену інституційну складову, що забезпечує стабільність політичної системи, ефективність системи державного управління, розвиток інфраструктури, захист прав власності тощо.

Щодо України, в системі світового поділу праці наша країна належить до групи країн з доходом вище середнього (до 2022 р. Україна входила до підгрупи країн з доходом нижче середнього, у 2023 р. Світовий Банк включив Україну до категорії країн з доходами вищими за середні). Показник ВВП на 1 зайнятого для України до 2015 року був вищим, ніж загальний показник для країн з доходом вище середнього (45,5 тис. дол. США в 1991 р. та поступове нерівномірне зниження до 33,7 тис. дол. США у 2015 р.), а в період 2015-2021 рр. відповідав загальній тенденції для країн даної групи [2].

Важливим є визначення важелів зростання продуктивності праці – за рахунок інтенсивного впровадження сучасних технологій, підвищення якості трудоресурсної складової, чи екстенсивним шляхом за рахунок розширення виробничої бази застарілого типу, – для чого доцільним є аналіз складових динаміки продуктивності праці в кожній групі країн (рис. 1.3.2).

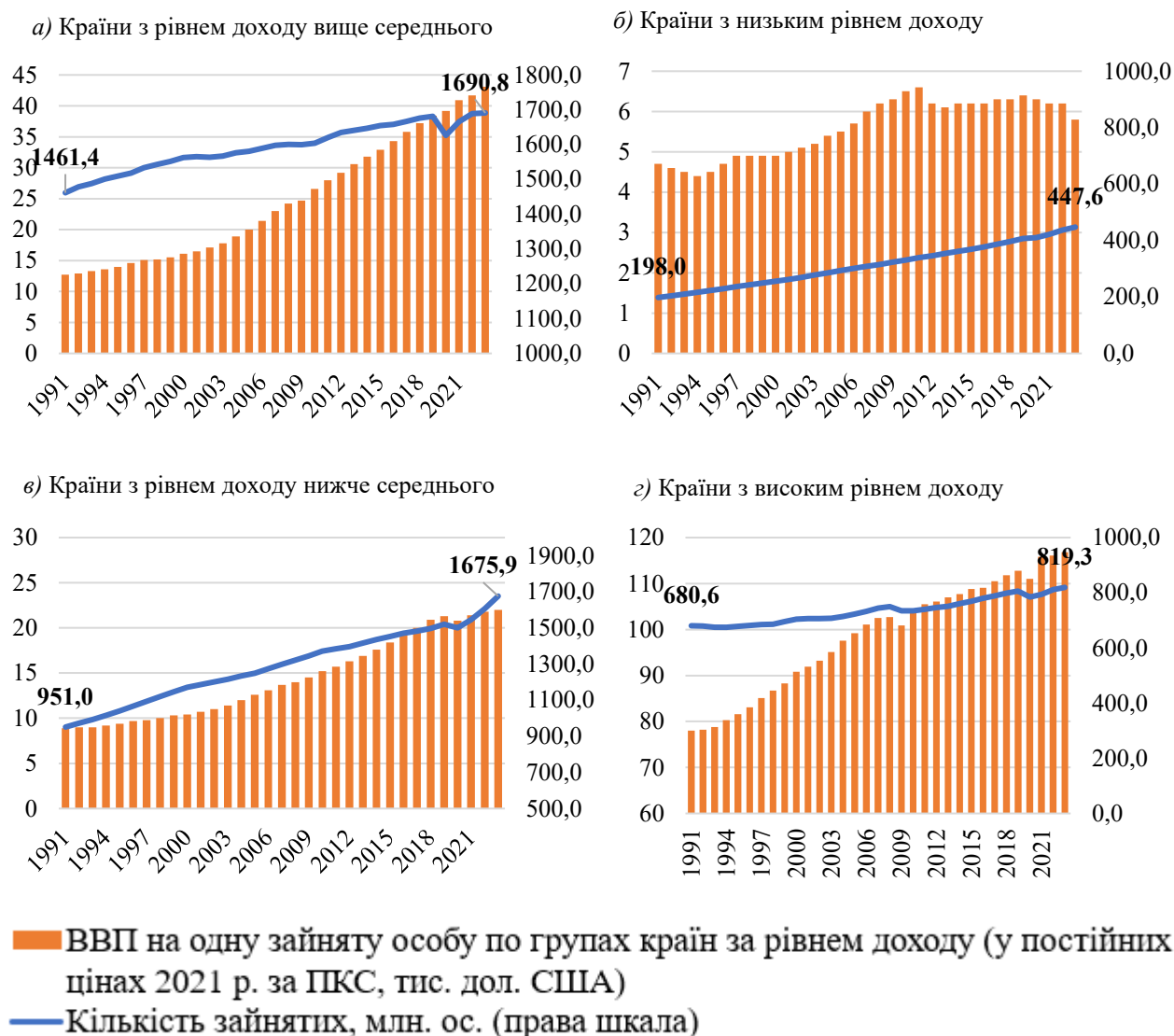

Рис. 1.3.2. Динаміка ВВП на одну зайняту особу (у постійних цінах 2021 р. за ПКС, тис. дол. США) та кількість зайнятого населення (млрд. осіб) за групами країн, 1991-2023 рр. [1]

Як можна бачити, в групі країн з високим рівнем доходу спостерігається значне збільшення показника продуктивності праці за період 1991-2023 рр. (ВВП на одну зайняту особу збільшилась з 78 до 116 тис. дол. США) при відносно незначному збільшенні кількості зайнятого населення (з 680,8 до 819,3 млн. зайнятих осіб, або +20,3%, за вказаний період). Це свідчить про ефективне використання як технологічної складової (впровадження нових технологій, автоматизація виробництва, використання штучного інтелекту тощо), так і людських ресурсів (інвестиції в людський розвиток, освіту, охорону здоров'я,

підвищення кваліфікації працівників). У забезпеченні високого рівня продуктивності праці важливу роль відіграє також ефективна організація виробничих процесів, впровадження нових методів управління та інституційні чинники: стабільність економіки, ефективність державного управління, розвиненість ринкової інфраструктури, а також значна частка невиробничого сектору економіки.

В країнах з доходом вище середнього спостерігається підвищення рівня продуктивності праці за період 1991-2023 рр. (обсяг ВВП на одну зайняту особу збільшився з 12,7 до 43,1 тис. дол. США) паралельно зі значним збільшенням кількості зайнятих (з 1461,4 до 1690,8 млн. осіб, або +15,6%). Тобто ефективність використання технологій і людських ресурсів є нижчою, ніж в країнах з високим рівнем доходу, а певна частина економічного прогресу детермінована використанням ручної праці.

Трохи інша ситуація спостерігається в *країнах з доходом нижче середнього*. В цій групі країн підвищення продуктивності праці є незначним (обсяг ВВП на одну зайняту особу впродовж 1991-2023 рр. збільшився з 8,9 до 22 тис. дол. США) паралельно зі значним збільшенням кількості зайнятих (з 951,0 до 1675,9 млн. осіб, або +76%).

В *країнах з низьким рівнем доходу* ситуація очікувано не схожа на вищезазначені групи країн: нестабільні показники продуктивності праці з незначним збільшенням ВВП (обсяг ВВП на одну зайняту особу збільшився з 4,7 до 5,8 тис. дол. США за 1991-2023 рр.) та значним збільшенням кількості зайнятого населення (з 198,0 до 447,6 млн. осіб, або +126%). Це свідчить про екстенсивний тип виробництва, низький рівень ефективності праці, превалювання ручної праці.

Динаміка продуктивності праці в Україні.

В Україні ситуація з продуктивністю праці (рис. 1.3.3), відрізняється від тенденцій у вищезазначених групах країн. Коливання показника продуктивності праці викликано, в першу чергу, політико-економічними факторами: зниження

обсягів промислового виробництва у 90-ті роки XX ст., а також в результаті анексії Криму та окупації частини Донецької та Луганської областей у 2014 р. При цьому кількість зайнятого населення за період 1991-2021 рр. зменшилась з 30,3 до 21,8 млн. осіб (зниження на 28%).

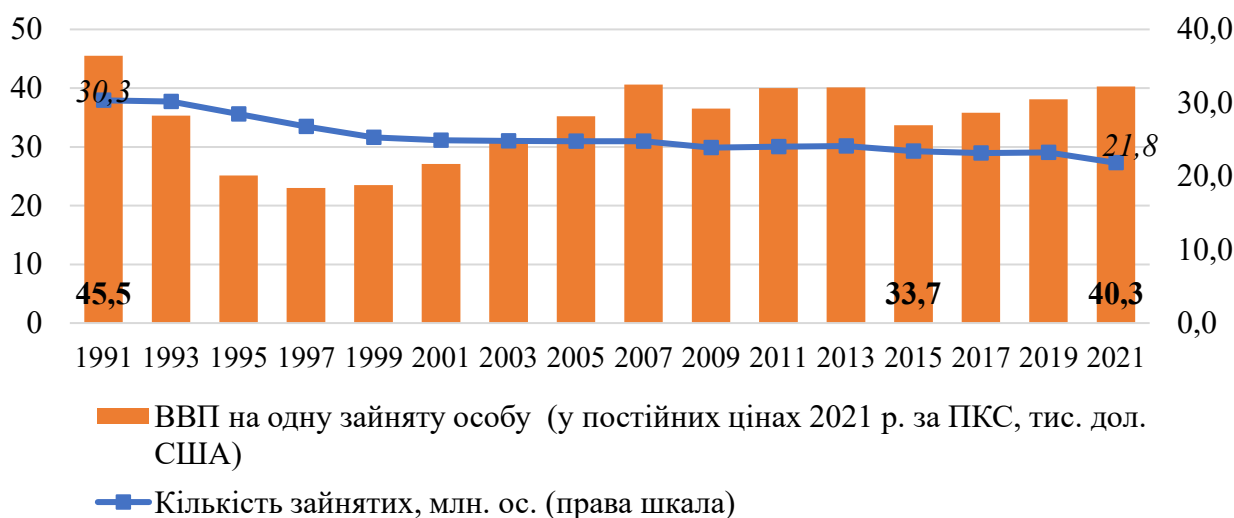

Рис. 1.3.3. Динаміка ВВП на одну зайняту особу (у постійних цінах 2021 р. за ПКС, тис. дол. США) та кількість зайнятого населення в Україні (млн. осіб), 1991-2021 рр. [1]

Таким чином, незважаючи на те, що у 2023 р. Світовим Банком Україну віднесено до групи країн з доходом вище середнього, картина співвідношення вказаних показників (величини ВВП і обсягу зайнятості) не схожа на жодну з груп країн, оскільки в Україні на фоні коливання обсягів ВВП спостерігається зниження кількості зайнятого населення. Факторами такої динаміки виступають: низькі показники природного приросту населення (особливо в 90-ті роки XX ст.); значні масштаби еміграції, зокрема трудової та високоінтелектуальної [3]; військовий конфлікт, починаючи з 2014 р. Одночасно в Україні спостерігаються високі показники Індексу людського розвитку, рівня освіти населення [4], значним є промисловий потенціал.

Наявна міжнародна статистика не дає можливості проведення ґрунтовної оцінки продуктивності праці за видами економічної діяльності відповідно до

Міжнародної стандартної галузевої класифікації всіх видів економічної діяльності (в Україні використовується NACE Rev.2 – другий варіант від 2006 р.), тому при аналізі продуктивності праці використано дані Державної служби статистики України.

Слід зазначити, що відсутність офіційних статистичних даних за період повномасштабного вторгнення суттєво обмежує можливості дослідження щодо змін у структурі зайнятості за статтю, віком, регіонами та професіями, і відповідно – щодо впливу вказаних змін на продуктивність праці. Тому розрахунок продуктивності праці здійснено за наявними даними за період 2013-2021 рр. (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Продуктивність праці в Україні, 2013-2021 рр., млн. грн/тис. осіб [5]

<i>Продуктивність праці (ВВП на 1 зайняту особу, млн. грн/тис. ос)</i>	<i>2013р.</i>	<i>2015р.</i>	<i>2021р.</i>	<i>Відхилення 2021-2013 рр.</i>	
				<i>+/-</i>	<i>%</i>
Загальна продуктивність праці	300	297	349	49	16%
А. «Сільське господарство, лісове та рибне господарство»	154	178	220	67	43%
В. «Промисловість»	469	439	481	12	2%
Ф. «Будівництво»	125	108	218	92	74%
Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	197	174	206	9	5%
Н. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»	300	307	307	7	2%
І. «Тимчасове розміщення й організація харчування»	102	117	172	70	69%
І. «Інформація та телекомунікації»	559	603	885	326	58%
К. «Фінансова та страхова діяльність»	473	461	769	296	63%
Л. «Операції з нерухомим майном»	801	953	1268	467	58%
М. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	352	333	373	21	6%
Н. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	196	206	214	17	9%
О. «Державне управління; обов'язкове соціальне страхування»	315	339	385	70	22%
Р. «Освіта»	165	167	189	24	14%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	118	125	148	30	25%
Р. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»	168	149	179	11	6%
S, T. «Надання інших видів послуг»	99	119	128	28	29%

Як свідчать дані табл. 1.3.1, у 2013-2021 рр. продуктивність праці за всіма видами економічної діяльності зростала. Найвагомніше збільшення фіксується за такими видами, як: Ф. «Будівництво» (+74%: з 125 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 218 125 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.), І. «Тимчасове розміщення й організація харчування» (+69%: з 102 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 172 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.) та К. «Фінансова та страхова діяльність» (+63%: з 473 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 769 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.); а найменші показники – за такими видами економічної діяльності, як: В. «Промисловість» (+2%: з 469 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 481 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.), Н. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність» (+2%: з 300 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 307 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.) та Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (+5%: з 197 млн. грн/тис. осіб у 2013 р. до 206 млн. грн/тис. осіб у 2021 р.) (рис 1.3.4).

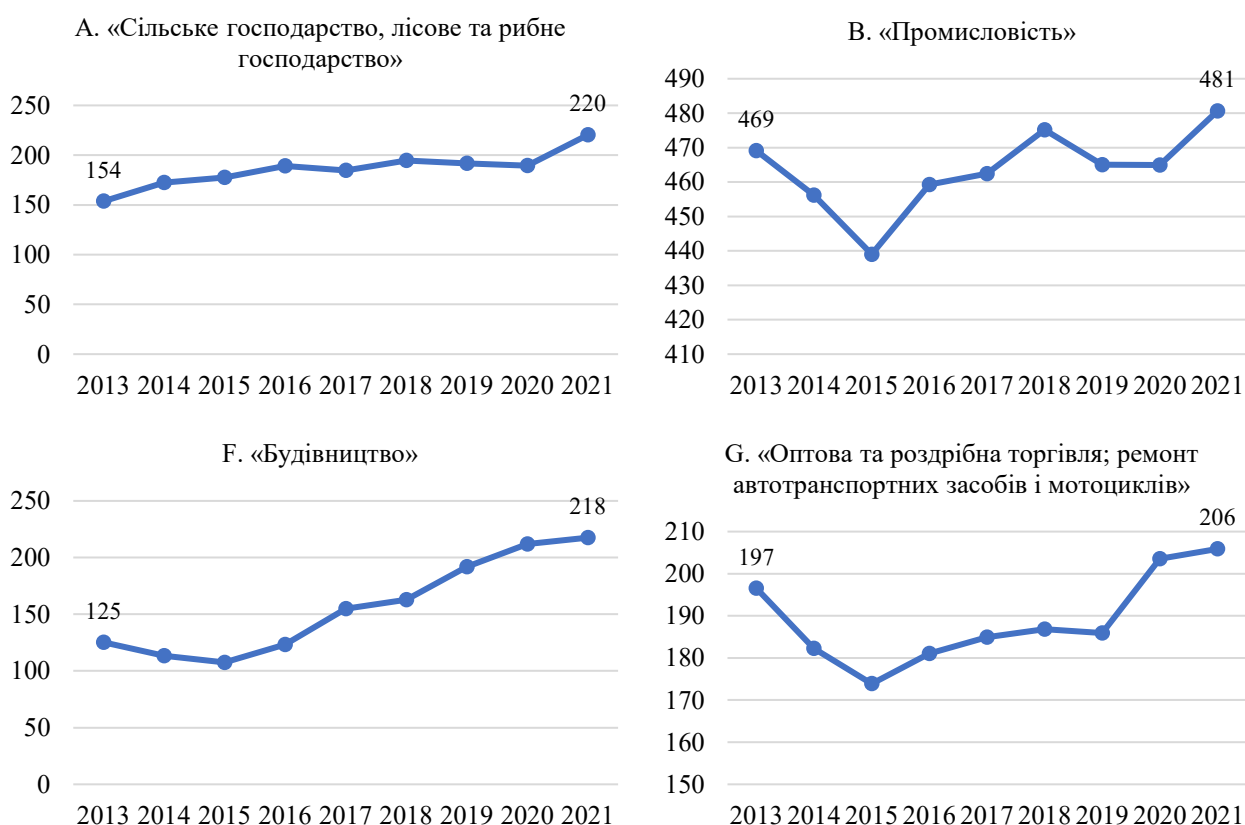

Рис. 1.3.4А. Динаміка продуктивності праці в Україні за видами економічної діяльності, ВВП на 1 зайняту особу, млн. грн/тис. осіб, 2013-2021 рр. [5]

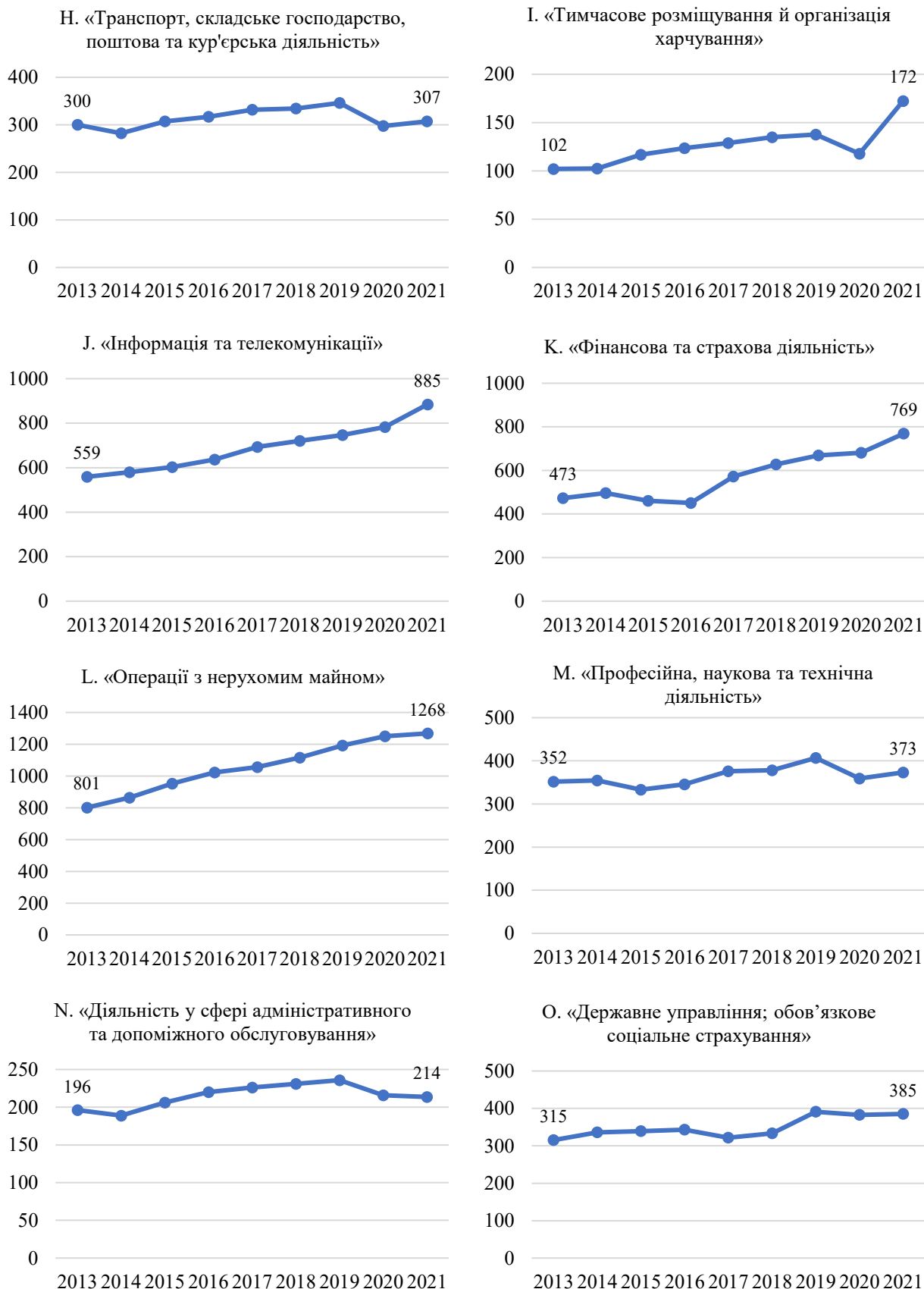

Рис. 1.3.4Б. Динаміка продуктивності праці в Україні за видами економічної діяльності, ВВП на 1 зайняту особу, млн. грн/тис. осіб, 2013-2021 рр. [5]

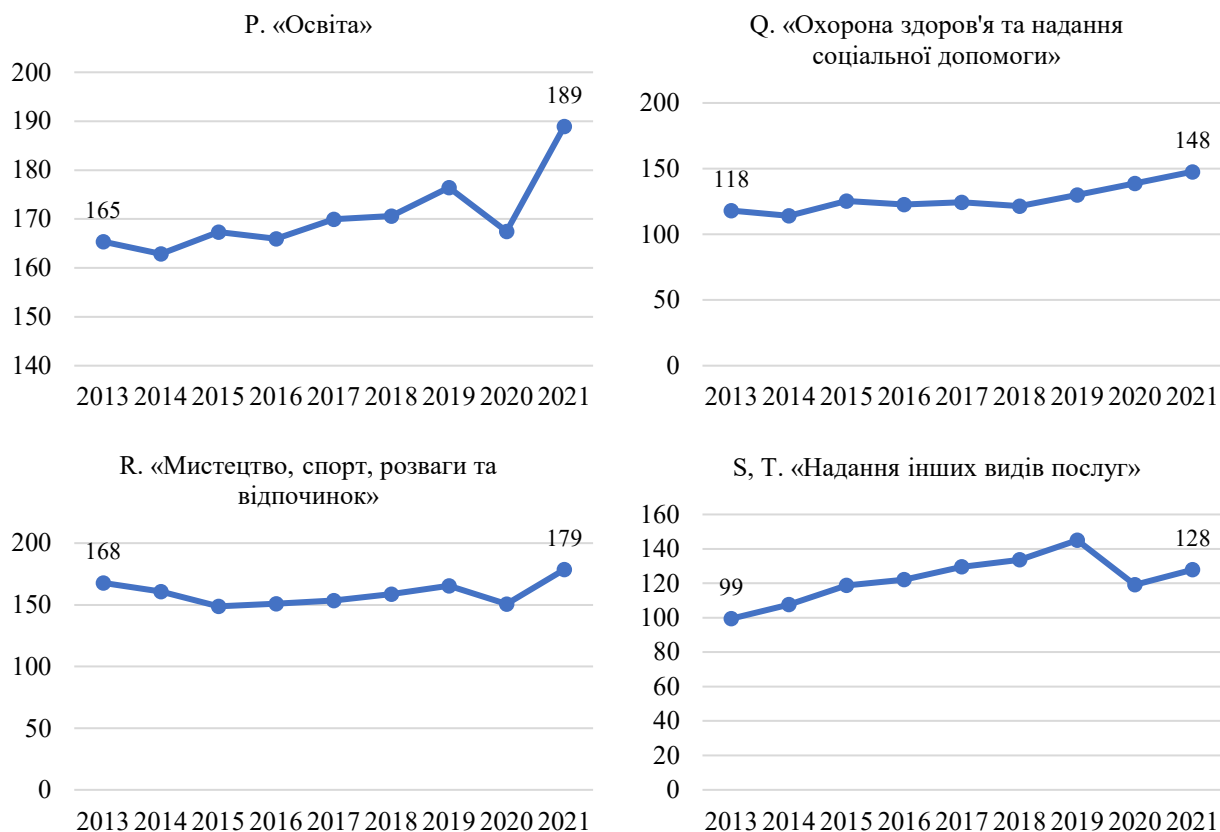

Рис. 1.3.4В. Динаміка продуктивності праці в Україні за видами економічної діяльності, ВВП на 1 зайняту особу, млн. грн/тис. осіб, 2013-2021 рр. [5]

В рамках загального позитивного тренду динаміки продуктивності праці за період 2013-2021 рр. виокремлюються показники 2015 р. – першого звітного року після анексії Криму та окупації частини Луганської та Донецької областей, – коли відбулось суттєве падіння продуктивності праці за такими видами економічної діяльності, як F. «Будівництво» (-13,6%), G. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (-12%) та В. «Промисловість» (-6,4%) (див. Табл. 1.3.1).

Однією з основних проблем, які стримують зростання продуктивності в Україні, є неефективне використання ресурсів. Недостатній обсяг інвестицій, нерациональне використання людського капіталу та неефективна система державного управління призводять до втрати значної частини економічного потенціалу [6]. Особливо гострою є проблема структурного дисбалансу на ринку праці – невідповідності структури освіти та зайнятості.

Для визначення найбільш ефективних видів економічної діяльності в Україні, проаналізовано продуктивність створення доданої вартості. Продуктивність праці, визначена як співвідношення створеної доданої вартості до кількості працівників, є ключовим показником ефективності кожної галузі. Як правило, спостерігається тенденція до перетікання робочої сили із галузей з низькою продуктивністю до галузей з високою продуктивністю праці та більш високими заробітними платами. Ці процеси є рушійною силою структурних трансформацій в економіці, які призводять до витіснення неефективних галузей.

Для розрахунку використано дані Європейської економічної комісії ООН щодо розподілу доданої вартості за видами економічної діяльності (рис. 1.3.5) (групування здійснено відповідно до наявних статистичних даних) [7].

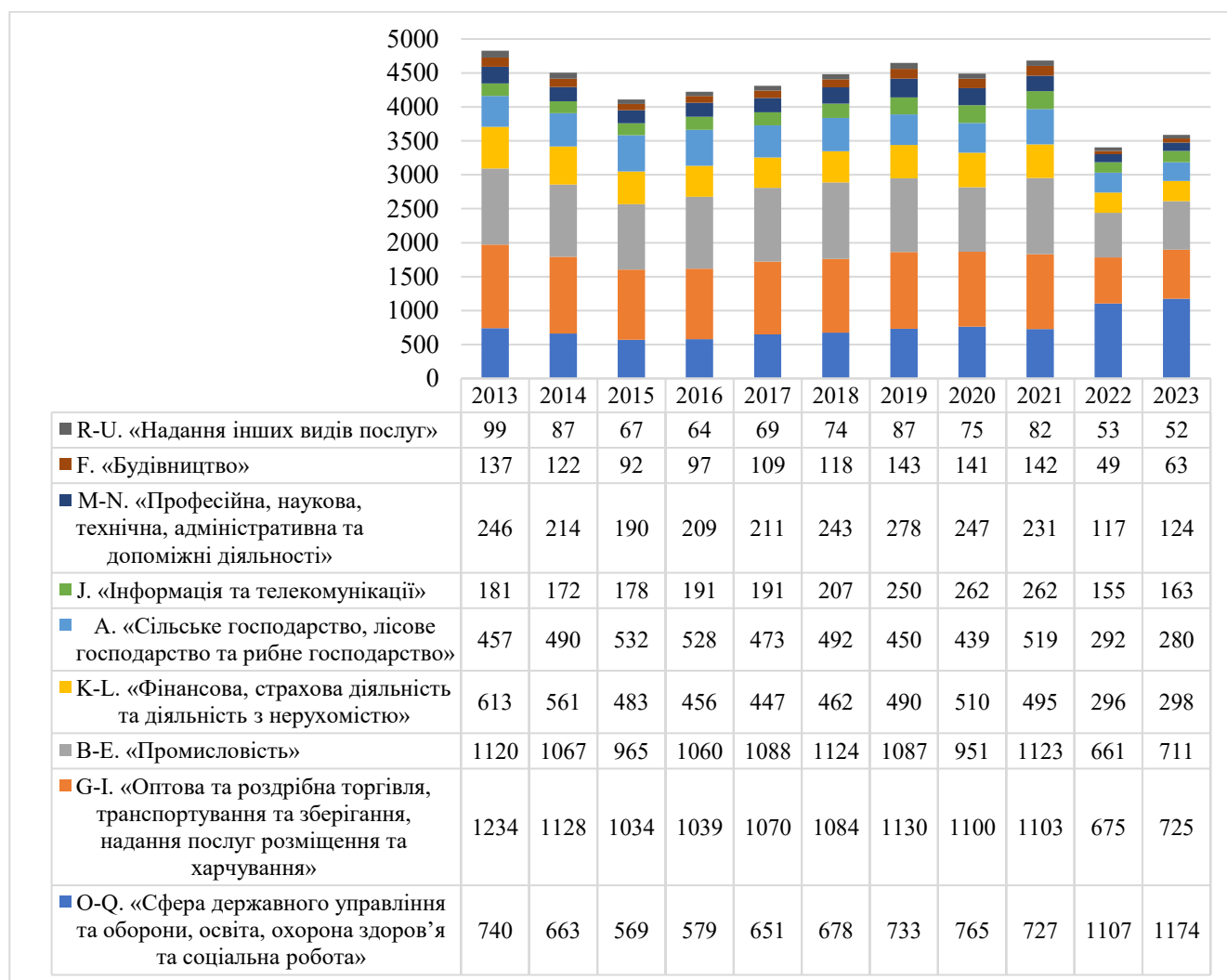

Рис. 1.3.5. Динаміка та структура валової доданої вартості в Україні за видами економічної діяльності, 2013-2023 рр., млрд. грн. [7]

Як свідчать дані рис. 1.3.5, у 2022-2023 рр. в Україні відбулось значне зниження загальної валової доданої вартості (з 4684,7 млрд. грн. у 2021 р. до 3589,9 млрд. грн. за підсумками 2023 р. або на 23%). Крім того, спостерігається перерозподіл валової доданої вартості за видами економічної діяльності: хоча перелік ключових видів діяльності не змінився, зменшилась частка промисловості (В-Е) (з 24% у 2021 р. до 20% у 2023 р.), торгівлі (G-I) (з 23,5% до 20% відповідно) та сільського господарства (А) (з 11% до 7,8%). Одночасно спостерігається зростання частки сфери державного управління (О-Q) (з 15,5% у 2021 р. до 32,7% у 2023 р.).

Оскільки дані щодо зайнятості населення наявні лише до 2021 р. включно, розрахунок продуктивності праці з використанням показника валової доданої вартості здійснено до 2021 р. (табл. 1.3.2).

Таблиця 1.3.2

Валова додана вартість, зайняті та продуктивність праці в Україні, за згрупованими видами економічної діяльності, 2013-2021 рр. [7]

	ВДВ, в основних цінах, млрд. грн.		Зайняті, тис. осіб		Продуктивність, млн. грн. ВДВ на тис. зайнятих	
	2013	2021	2013	2021	2013	2021
<i>Загалом в економіці, у т.ч.:</i>	4826,7	4684,7	19314	15610	24,99	30,01
А. «Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство»	456,6	518,8	3389,0	2692,7	13,47	19,27
В-Е. «Промисловість»	1119,8	1123,2	3170,0	2313,2	35,32	48,55
F. «Будівництво»	136,6	141,7	841,1	690,8	16,24	20,51
G-I. «Оптова та роздрібна торгівля, транспортування та зберігання, надання послуг розміщення та харчування»	1233,7	1103,3	5762	4850,9	21,41	22,74
J. «Інформація та телекомунікації»	181,5	262,3	299,9	289,0	60,51	90,78
K-L. «Фінансова, страхова діяльність та діяльність з нерухомістю»	613,0	495,4	620,5	458,8	98,79	107,98
M-N. «Професійна, наукова, технічна, адміністративна та допоміжні діяльності»	246,2	230,7	836,9	740,1	29,41	31,17
О-Q. «Сфера державного управління та оборони, освіта, охорона здоров'я та соціальна робота»	739,9	727,3	3745,3	3031,3	19,76	23,99
R-U. «Надання інших видів послуг»	99,4	82,0	649,5	543,2	15,31	15,09

За результатами розрахунків, найвищі показники продуктивності праці спостерігаються за такими видами економічної діяльності, як К-Л. «Фінансова, страхова діяльність та діяльність з нерухомістю» (107,9 млн. грн. на 1 тис. зайнятих) та J. «Інформація та телекомунікації» (90,8 млн. грн. на 1 тис. зайнятих). В промисловості продуктивність є майже в 2 рази нижчою і становить 48,6 млн. грн. на 1 тис. зайнятих. За іншими видами економічної діяльності спостерігається незначне зростання продуктивності, і лише за категорією R-U «Надання інших видів послуг» прослідковується суттєве зниження продуктивності (рис. 1.3.6).

Рис. 1.3.6. Динаміка продуктивності праці в Україні за згрупованими видами економічної діяльності, млн. грн. ВДВ на 1 тис. зайнятих, 2013-2021 рр. [7]

Таким чином, на сьогоднішній день фінансова, страхова діяльність та діяльність з нерухомістю є найбільш ефективним видом економічної діяльності в Україні. Промисловість, яка традиційно виступала основним драйвером

української економіки, відстає за показниками продуктивності від ІТ-сектора. Сфери освіти та охорони здоров'я, які інвестують у людський капітал, також потребують підвищення продуктивності праці.

Найбільше зростання продуктивності праці спостерігається за видом економічної діяльності J. «Інформація та телекомунікації»: з 60,5 до 90,8 млн. грн. ВДВ на 1 тис. зайнятих за період 2013-2021 рр., що еквівалентно +55% зростання. Однак, якщо розглядати не лише кількісне збільшення, а й темпи приросту за 2013-2021 рр., то найвищі темпи приросту серед усіх видів діяльності спостерігаються у сільському господарстві, яке демонструє приріст продуктивності на 55% у 2021 р. (рис. 1.3.7), що пояснюється наявністю постійного попиту на продукцію сільського господарства і стабільним зростанням експорту.

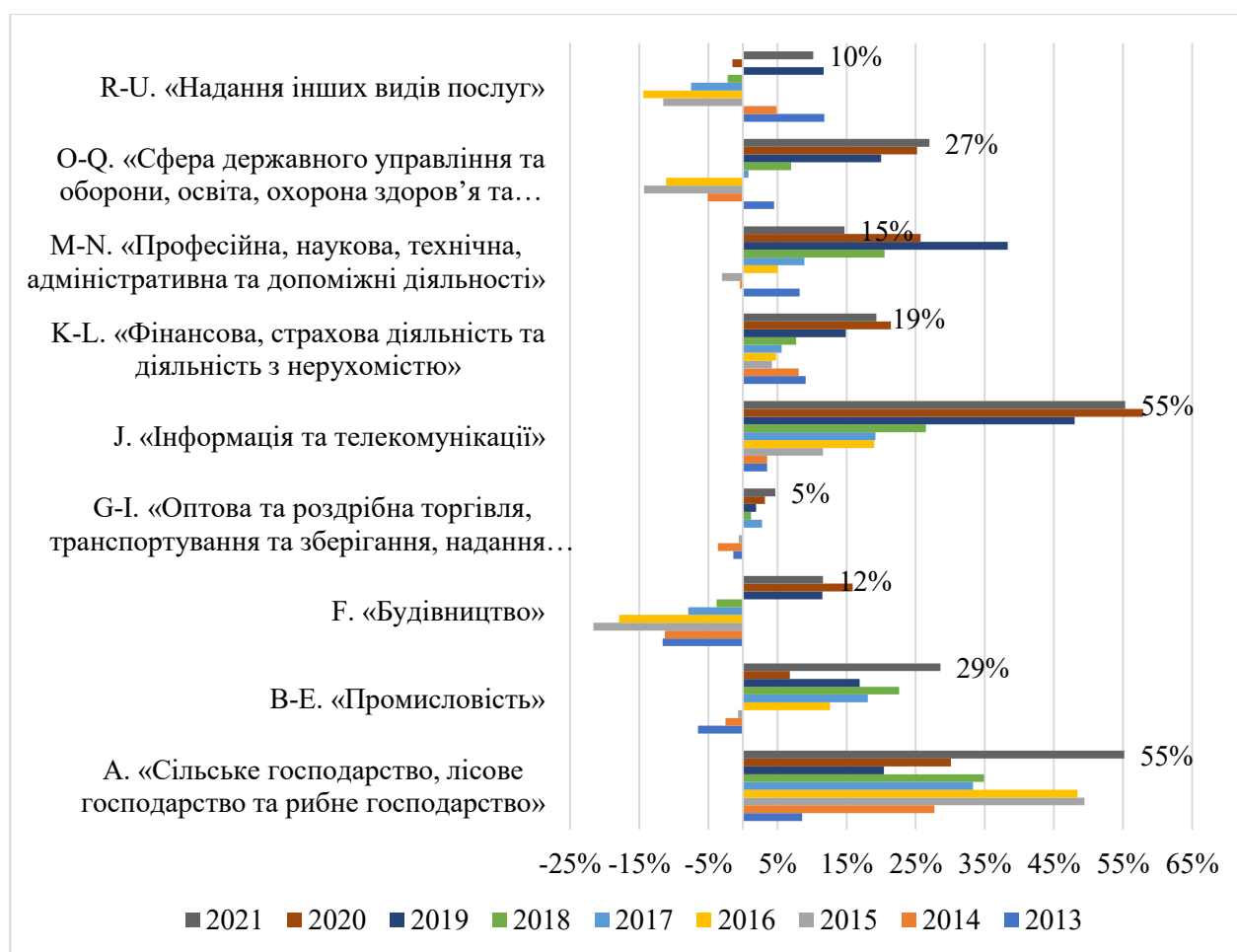

Рис. 1.3.7. Темпи приросту продуктивності праці в Україні за згрупованими видами економічної діяльності, млн. грн. ВДВ на 1 тис. зайнятих (% до базисного 2013 р.) 2013-2021 рр. [7]

За результатами оцінки динаміки продуктивності праці в Україні зроблено висновок, що незважаючи на незначне збільшення показника в абсолютному вираженні (з 24,99 до 30,01 млн. грн. ВДВ на тис. зайнятих за період 2013-2021 рр.), величина приросту продуктивності праці є значною (20%) за вказаний період, що свідчить про значний потенціал ефективного використання людських та виробничих ресурсів в економіці держави. Особливо високими є темпи приросту продуктивності праці в інформаційно-телекомунікаційному секторі та сільському господарстві та (55% за 2013-2021 рр. за обома секторами), що дозволяє ідентифікувати ці сфери як такі, що вже на сьогодні володіють значним потенціалом для подальшого розвитку, і можуть виступати в якості першочергових детермінант поствоєнного відновлення України.

Натомість, значно більших зусиль в контексті поствоєнного відновлення і забезпечення подальшого розвитку економіки потребуватимуть такі сфери діяльності, як промисловість і будівництво, значення яких для економічного розвитку держави важко переоцінити, зважаючи на їх мультиплікативний ефект і системоутворююче значення.

Враховуючи роль людських ресурсів у забезпеченні економічного зростання, на перший план при формуванні цільових показників зростання продуктивності праці в державі виходить трудовий ресурсний чинник. За умови збереження наявних темпів приросту продуктивності праці за рахунок технічної складової (впровадження сучасних технологій, орієнтація на цифрові тренди тощо) та наявності людських ресурсів відповідної якості у необхідній кількості (у тому числі з використанням можливостей перекваліфікації кадрів, інклюзії на ринку праці, дієвої державної політики щодо повернення біженців із-за кордону, залучення трудових мігрантів тощо) українська економіка матиме перспективи відновлення економічної динаміки і забезпечення подальшого економічного зростання.

Висновки до п. 1.3.

В результаті оцінки тенденцій зміни продуктивності праці в Україні зроблено такі висновки:

- динаміка продуктивності праці в Україні відрізняється від загальносвітових тенденцій, що обумовлено комплексом політико-економічних чинників: військовим конфліктом, починаючи з 2014 р.; низькими показниками природного приросту населення; значними масштабами еміграції, зокрема трудової та високоінтелектуальної;
- аналіз продуктивності праці з використанням показника створення доданої вартості свідчить про необхідність першочергової уваги до системоутворюючих галузей – промисловості і будівництва, в контексті поствоєнного відновлення і подальшого розвитку економіки України;
- ідентифіковано сектори, що можуть виступати в якості першочергових детермінант поствоєнного відновлення України – інформаційно-телекомунікаційний сектору та сільське господарство;
- констатовано наявність значного потенціалу ефективного використання виробничих ресурсів в економіці держави за умови належного трудоресурсного забезпечення.

Список використаних джерел до п. 1.3

-
1. World Development Indicators (dashboard), World Bank, Washington, DC. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
 2. World Bank country classifications by income level for 2024-2025 <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/world-bank-country-classifications-by-income-level-for-2024-2025>
 3. Аналіз міграційної політики держав: орієнтири для України. Калініна С., Ланська С., Подунай В. Аналіт. дослідження в рамках проєкту «Візія – 2033: «Збереження і розвиток трудових ресурсів України в найближче десятиліття». Київ, 2024. 157 с. URL : <http://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6122>
 4. Human Development Index (HDI). URL: <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI>
 5. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ. Центр Розумкова. 2018. URL:

https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf

7. GDP: Output Approach, in National Currency, by Country, Activity and Quarter (ISIC Rev. 4). UNECE Statistical Database. URL:

https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/ru/STAT/STAT_20-ME_2-MENA/30_en_MEISIC4Q_r.px/

2. ОЦІНКА ТЕНДЕНЦІЙ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Порівняльна оцінка підходів до вимірювання зайнятості в Україні в контексті визначення трудових потреб

Оцінка наявних тенденцій зайнятості виступає базовим компонентом трудових потреб на перспективу, при цьому важливим є порівняння тенденцій і підходів до вимірювання зайнятості на міжнародному і національному рівні.

Глобальні тенденції зайнятості

Рівень зайнятості є одним із ключових показників стану економіки. Він відображає частку людей працездатного віку, які мають роботу. Значення показника постійно змінюється під впливом різних факторів, таких як економічні цикли, технологічні зміни, демографічні процеси, глобальні кризи.

Найбільш значні трансформації на світовому ринку праці відбувались впродовж 2019-2023 рр. – пандемія COVID-19 стала каталізатором глибоких змін, спричинивши різке скорочення зайнятості у багатьох секторах. Поступове відновлення, яке розпочалося з другої половини 2020 р., було неоднорідним та супроводжувалося зростанням *нестандартних форм зайнятості*. Паралельно з цим, дефіцит кваліфікованих кадрів та геополітичні потрясіння, такі як війна в Україні, створювали додаткові виклики, інфляційні процеси посилювали тиск на ринок праці, зумовлюючи підвищення рівня заробітної плати [1]. У 2023 р. частка працюючого населення у світі, за оцінками Міжнародної організації праці, склала 57,8%, що менше показників 2009 р. (58,3%), серед чоловіків також спостерігається зниження участі у робочій силі (69,5% у 2023 р. та 70,6% у 2009 р.), серед жінок спостерігається незначне збільшення (46,1% у 2023 р. та 46% у 2009 р.) (рис. 2.1.1).

Хоча загальна кількість зайнятих у глобальній економіці продовжує збільшуватися щорічно приблизно на 35 мільйонів осіб внаслідок зростання

чисельності населення працездатного віку, спостерігається подальше зниження рівня економічної активності населення в світі, при цьому по різних групах країн ситуація є неоднорідною (рис. 2.1.2).

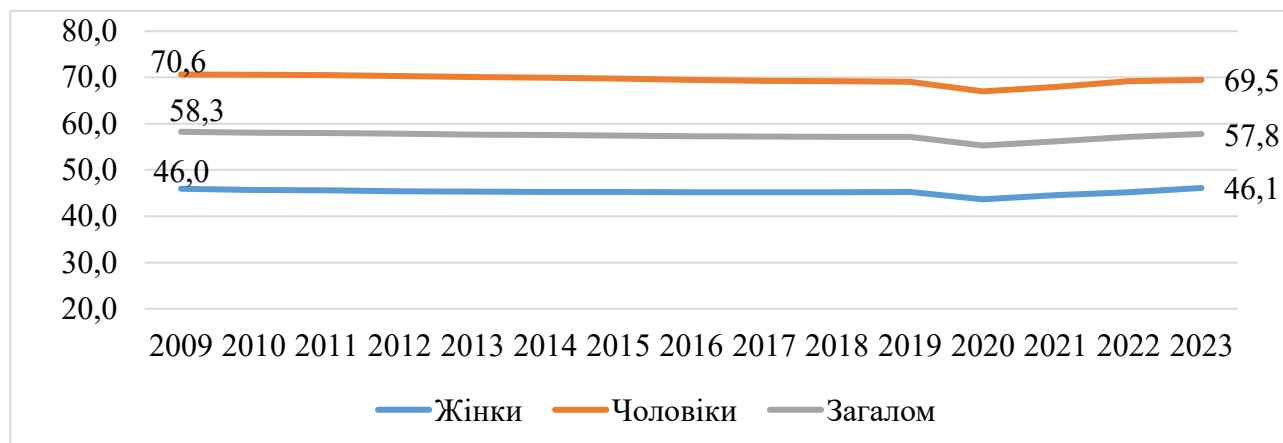

Рис. 2.1.1. Динаміка рівня участі у робочій силі у світі (частка населення від 15 років), 2009-2023 рр., % [2]

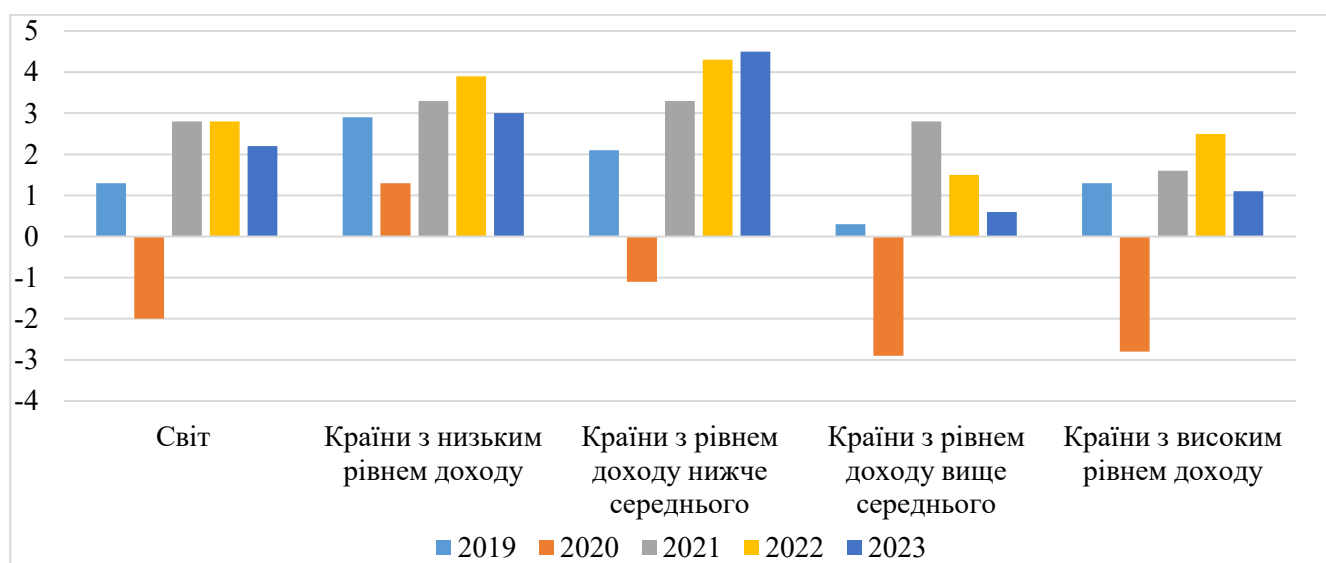

Рис. 2.1.2. Темпи приросту зайнятості по групах країн за рівнем доходу, 2019-2023 рр., % [2]

У 2023 р. темпи приросту зайнятості знизились у більшості груп країн (виняток становлять країни з доходом нижче середнього). На глобальному рівні у 2023 р. темпи приросту зайнятості становили 2,2% порівняно з 2,8% у 2022 р. Уповільнення зростання зайнятості було особливо помітним у країнах із доходом вище середнього та країнах з високим рівнем доходу (див. рис. 2.1.2).

Незважаючи на збільшення кількості робочих місць у світі, зростання населення працездатного віку не призводить до зростання частки зайнятих у кількості працездатного населення в групах країн з доходом вище та нижче середнього та групі країн з низьким рівнем доходу (рис. 2.1.3, рис. 2.1.4, рис. 2.1.5) [3]. Відмінності спостерігаються лише у групі країн з високим рівнем доходу, де позитивною є як динаміка чисельності населення у віці 15-64 роки, так і рівень економічної активності (рівень участі у робочій силі) (рис. 2.1.6)

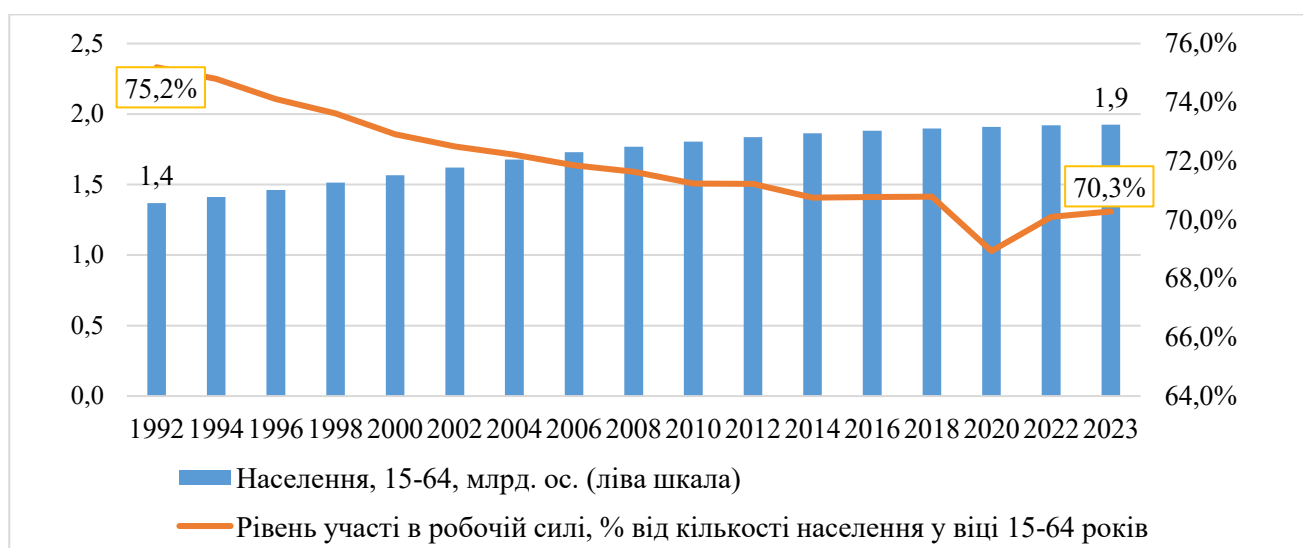

Рис. 2.1.3. Динаміка кількості населення та рівня участі в робочій силі країн з рівнем доходу вище середнього, млрд. ос. та %, 1992-2023 рр. [4]

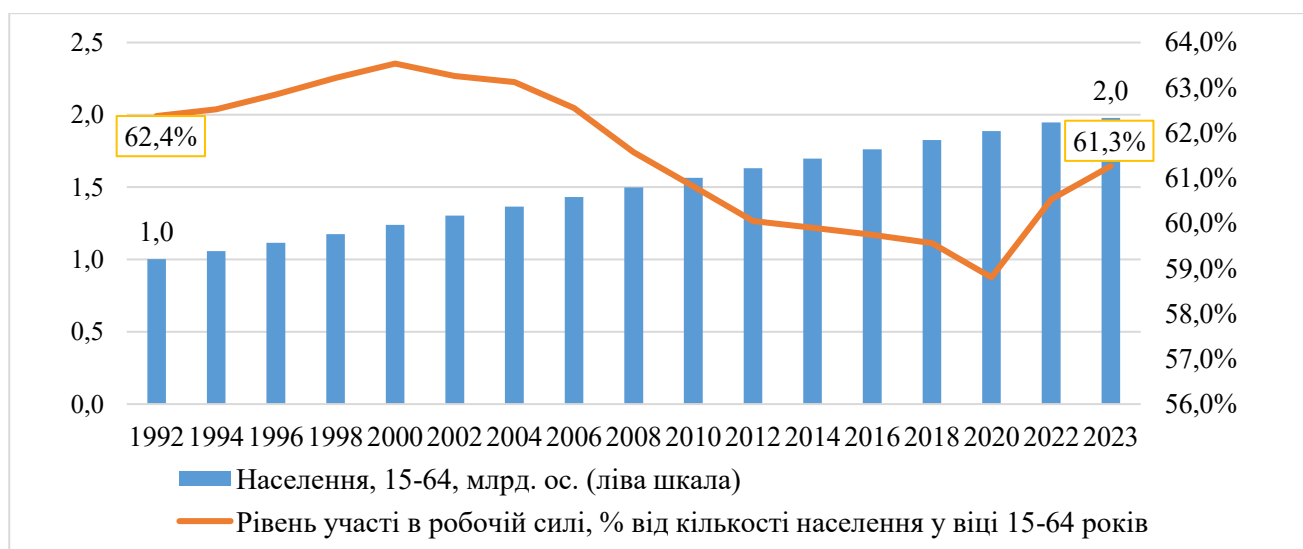

Рис. 2.1.4. Динаміка кількості населення та рівня участі в робочій силі країн з рівнем доходу нижче середнього, млрд. ос. та %, 1992-2023 рр. [4]

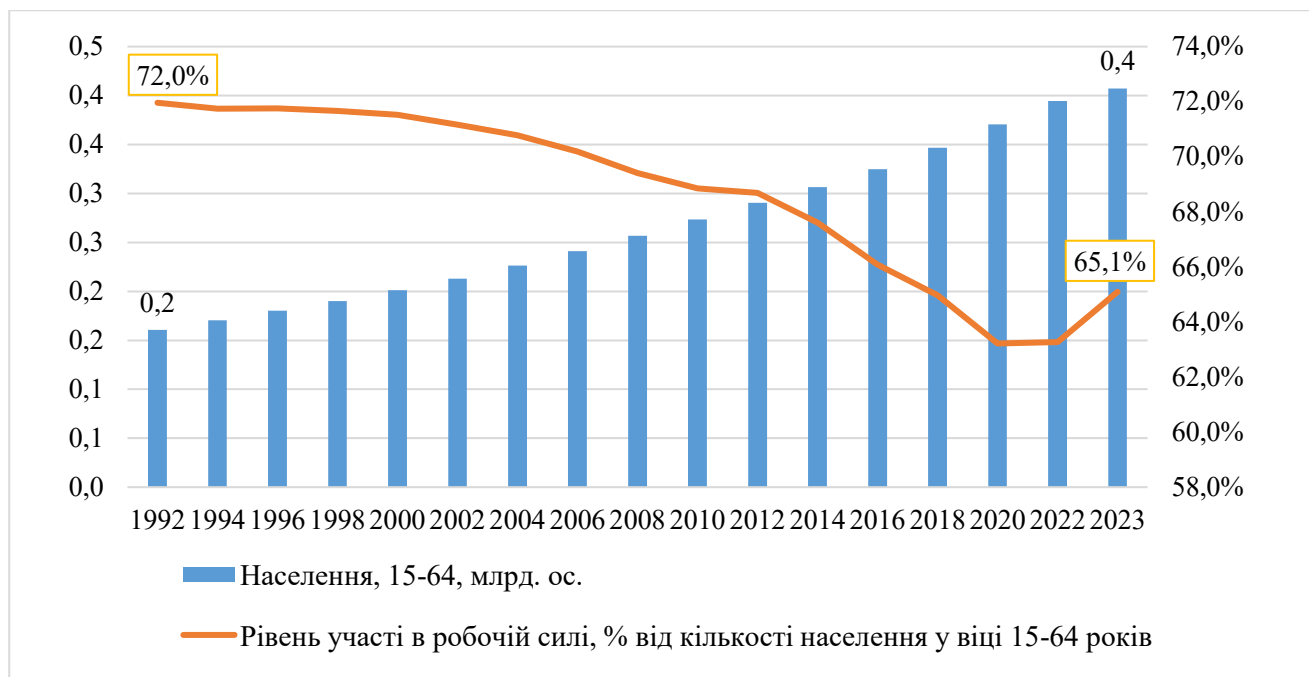

Рис. 2.1.5. Динаміка кількості населення та рівня участі в робочій силі країн з низьким рівнем доходу, млрд. ос. та %, 1992-2023 рр. [4]

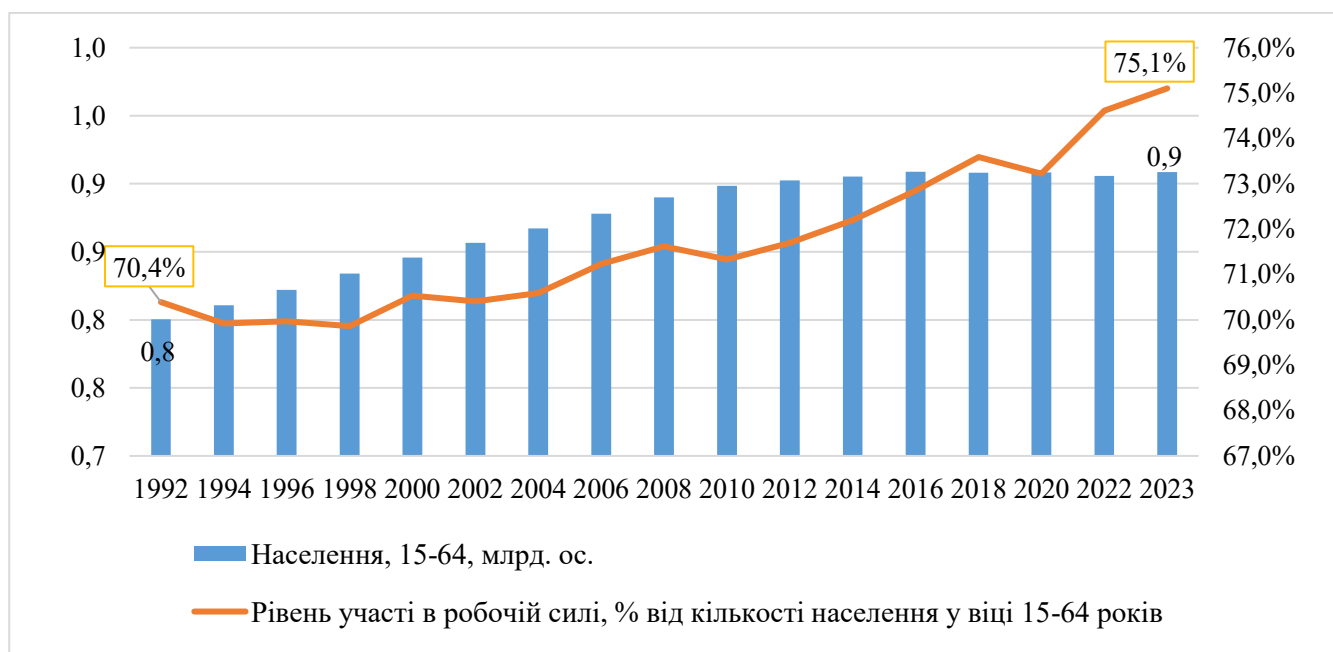

Рис. 2.1.6. Динаміка кількості населення та рівня участі в робочій силі країн з високим рівнем доходу, млрд. ос. та %, 1992-2023 рр. [4]

Країни з високим рівнем доходу демонструють найвищі показники рівня участі населення в робочій силі (зростання з 70% у 1992 р. до 75% за підсумками 2023 р.), у той час як для інших груп країн цей показник знижується впродовж 30 років та становить 70,3%, 61,3% та 65,1% відповідно за підсумками 2023 р.

(зниження з 75,2% у 1992 р. у країнах з рівнем доходу вище середнього; зниження з 62,4% в країнах з рівнем доходу нижче середнього; зниження з 72,0% в країнах з низьким рівнем доходу).

При цьому, загальна кількість працездатного населення (у віці 15-64 років) у групі країн з рівнем доходу вище середнього збільшилась на 0,5 млрд. осіб (на 30%); у групі країн з рівнем доходу нижче середнього збільшилась на 1,0 млрд. осіб (на 100%) за вказаний період. Збільшення працездатного населення в інших групах країн є незначним у кількісному вираженні: на 200 млн. осіб (на 100%) в країнах з низьким рівнем доходу та на 100 млн. осіб (на 13%) в країнах з високим рівнем доходу.

Зменшення рівня зайнятості може бути пов'язане як з позитивними якісними трансформаціями (більше часу на освіту та відпочинок), так і з негативними явищами на ринку праці, такими як відсутність відповідних вакансій та демотивація. Економічна пасивність населення може бути наслідком як успішного розвитку суспільства (збільшення тривалості життя, підвищення рівня освіти), так і негативних тенденцій на ринку праці (дискримінація, безробіття) [5].

Відбуваються також трансформації структури зайнятості у світовій економіці (рис. 1.2.7).

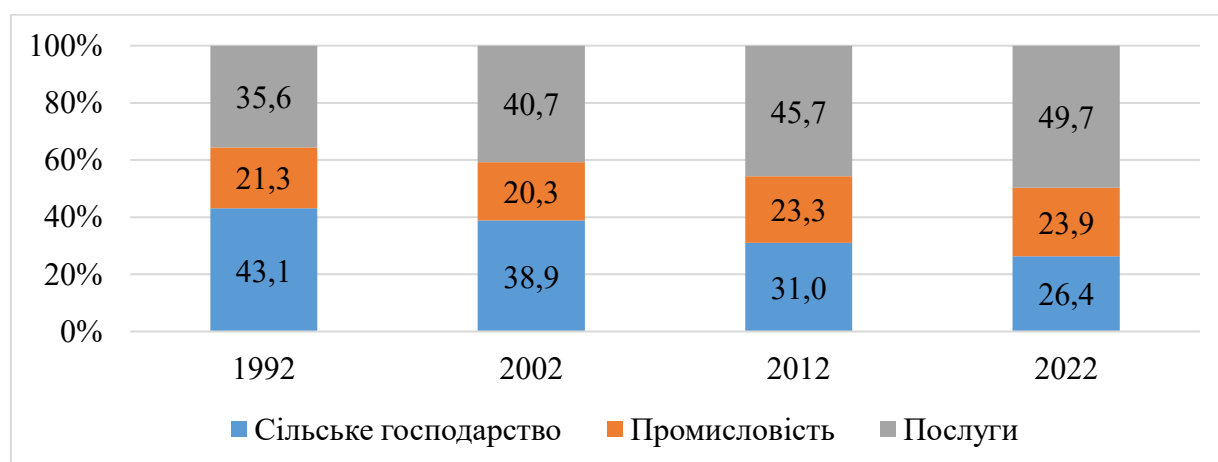

Рис. 2.1.7. Структура зайнятості за секторами економіки, світова економіка загалом, 1992-2022 рр., % [4]

Згідно з даними Світового банку, у структурі зайнятості за секторами економіки відбулись наступні зміни по світу загалом за останні 30 років: зменшення частки зайнятості у сільському господарстві з 43% до 26,4%, збільшення частки зайнятості у сфері послуг з 35,6% до 49,7%, збільшення частки зайнятості у промисловості (з 21,3% до 23,9%): автоматизація виробництва та перенесення виробництва в країни з низькими витратами на робочу силу призводять до скорочення робочих місць у традиційних галузях сільського господарства. Водночас, автоматизація та роботизація виробництва можуть спричиняти скорочення робочих місць у деяких секторах економіки. Паралельно відбувається зростання кількості зайнятих у секторі послуг: з розвитком економіки та підвищенням рівня життя зростає попит на послуги, що веде до збільшення зайнятості в таких сферах, як торгівля, туризм, освіта, охорона здоров'я.

У розрізі груп країн за рівнем доходу, також спостерігається значне збільшення частки зайнятих у сфері послуг (рис. 2.1.8).

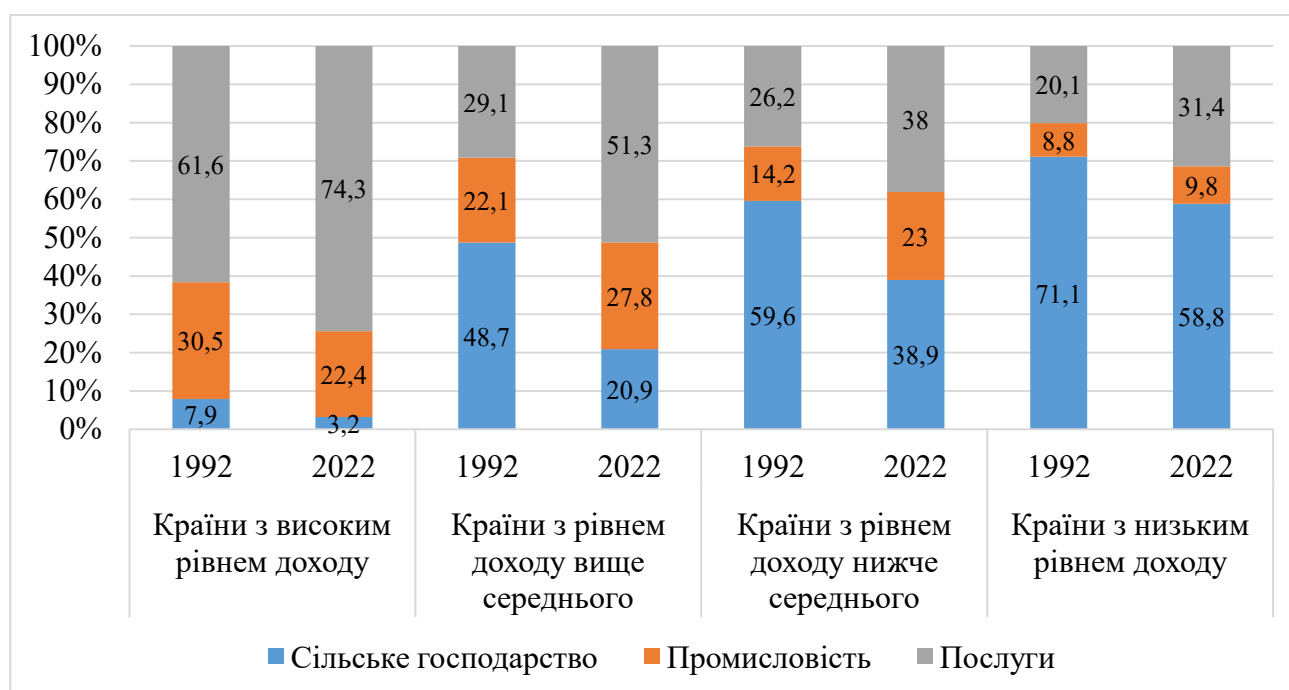

Рис. 2.1.8. Структура зайнятості за секторами економіки, 1992-2022 рр., групи країн за рівнем доходу, % [4]

Країни з високим рівнем доходу традиційно є лідерами у впровадженні інновацій та технологічних змін, що суттєво впливає на структуру зайнятості: промислове виробництво поступово переноситься в країни з більш низькими витратами на працю, в самих розвинених країнах зростає частка зайнятих у сфері послуг, особливо в таких секторах, як фінанси, ІТ, освіта, охорона здоров'я, туризм. За період 1992-2022 рр. частка послуг в даній групі країн збільшилась з 61,6% до 74,3%. При цьому спостерігається значне зменшення як частки зайнятих в промисловості (з 30,5% до 22,4%), так і в сільському господарстві (з 7,9% до 3,2%).

На відміну від країн з високим рівнем доходу, інші групи країн демонструють збільшення частки зайнятих в промисловості (з 22,1% до 27,8% в країнах з рівнем доходу вище середнього; з 14,2% до 23,0% в країнах з рівнем доходу нижче середнього; з 8,8% до 9,8% в країнах з низьким рівнем доходів) з паралельним зменшенням показника в сільському господарстві (з 48,7% до 20,9% в країнах з рівнем доходу вище середнього; з 59,6% до 38,9% в країнах з рівнем доходу нижче середнього; з 71,1% до 58,8% в країнах з низьким рівнем доходів).

Слід відзначити, що країни з рівнем доходу вище та нижче середнього переживають складний період трансформації своїх економік. З одного боку, вони прагнуть досягти рівня розвинених країн, інвестуючи в інновації та розвиток нових галузей, з іншого – стикаються з викликами, пов'язаними зі збереженням конкурентоспроможності та протидії наслідкам глобалізації. Паралельно зі зростанням частки зайнятих у промисловості, в цих групах країн спостерігається швидке зростання сектору послуг (в середньому, 5-7% щорічно в період 1992-2022 рр. [4]), особливо в таких галузях, як фінанси, ІТ та туризм. Крім того, міграція населення з сільської місцевості в міста призводить до зростання попиту на робочу силу в міських агломераціях та критично зменшує частку сільського господарства.

Країни з низьким рівнем доходу характеризуються високою часткою сільського населення (75% сільського населення у 1992 р. та 64% у 2022 р. [4]), яке зайняте переважно у сільському господарстві. Однак, процеси глобалізації та

урбанізації призводять до поступової зміни структури зайнятості: зростає частка промисловості та сфери послуг (див. рис. 2.1.8). Водночас, такі явища як міграція з села в місто та високий рівень молодіжного безробіття свідчать про складність цих перетворень.

Зайнятість в Україні: оцінки за міжнародною методологією

Україна, що входить до групи країн з середнім рівнем доходу, демонструє тенденції, притаманні даній групі країн. Водночас, національна економіка відчуває руйнівний вплив військових дій на території країни, що спричинило зменшення промислового виробництва та значні потоки вимушеної еміграції.

Загальна динаміка зайнятості в Україні демонструє низхідні (рис. 2.1.9) як загалом, так і гендерному розрізі. За даними Міжнародної організації праці, загальна чисельність зайнятих скоротилася з 24 млн. осіб у 1995 р. до 15,5 млн. осіб у 2021 р. (з 2022 р. офіційні статистичні дані щодо зайнятості в Україні відсутні через військові дії). Чисельність зайнятих чоловіків скоротилася з 12,0 млн. осіб у 1995 р. до 8,2 млн. осіб у 2021 р.; чисельність зайнятих жінок скоротилася з 12,1 млн. осіб у 1995 р. до 7,5 млн. осіб у 2021 р. Рівень зайнятості також демонструє зниження: з 55,1% до 49,3%.

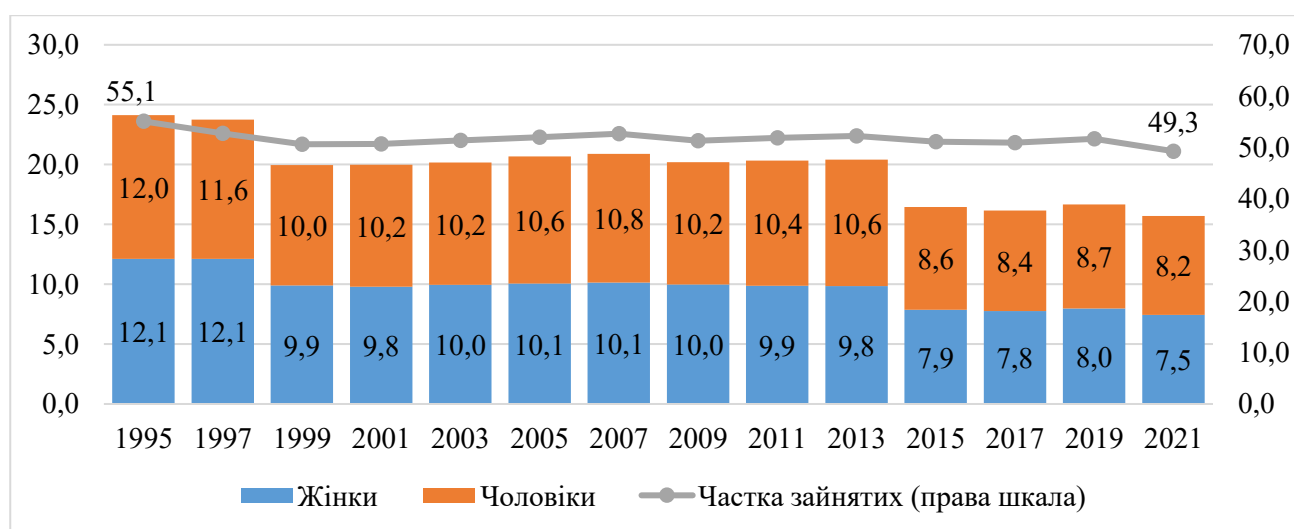

Рис. 2.1.9. Динаміка зайнятості в Україні, 1995-2021 рр., млн. осіб та % [1]

До 2022 року Україна входила до підгрупи країн з доходом нижче середнього, але з 2023 року Світовий Банк включив Україну до категорії країн з доходами вищими за середні [6]. Тому для нашої країни притаманні тенденції, характерні для країн з середнім рівнем доходу, але за 2022-2024 рр. ринок праці України зазнає значних трансформацій через війну – масові внутрішні та зовнішні переміщення, – що спричинило значний дисбаланс на ринку праці. На ринку праці вкрай важливим є співвідношення попиту та пропозиції, які можна відстежити саме за показниками зареєстрованого ринку праці.

За даними Державної служби зайнятості України, впродовж 2016-2023 рр. кількість зареєстрованих вакансій та безробітних суттєво зменшились, що обумовлено станом воєнного конфлікту в країні, що триває з 2014 р., та наслідками пандемії COVID-19 (рис. 2.1.10). Слід також зазначити, що наведені статистичні дані відображають лише офіційно зареєстровані показники.

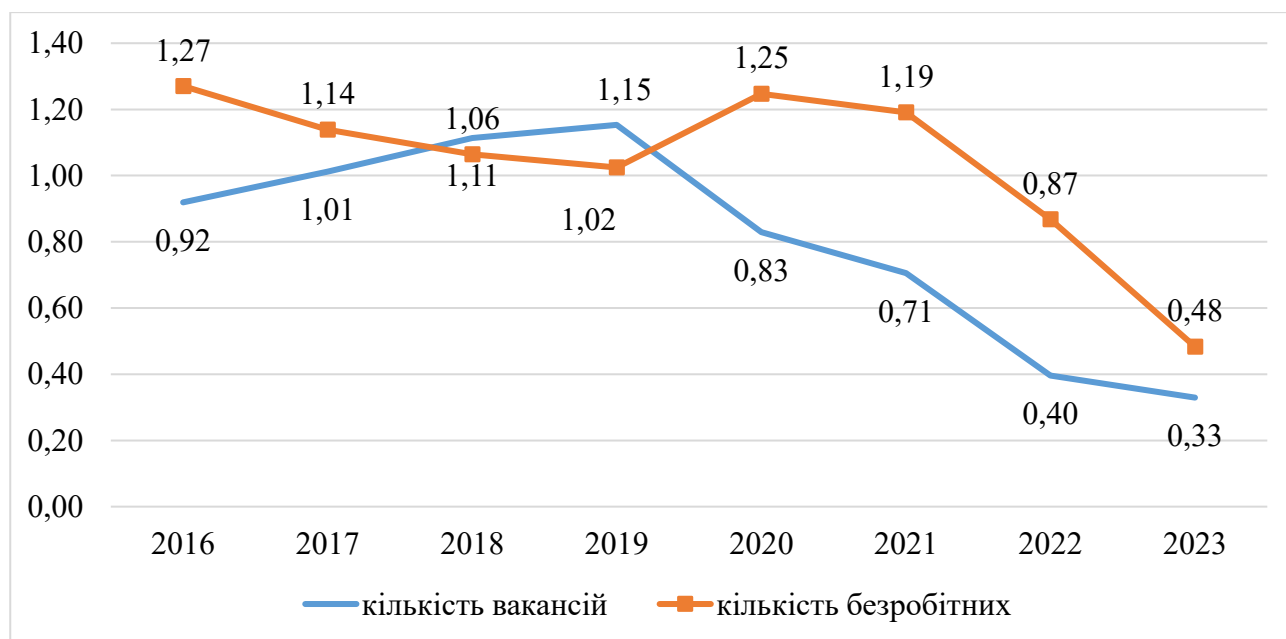

Рис. 2.1.10. Динаміка обсягу зареєстрованого ринку праці України, 2016-2023 рр., млн. осіб [7, 8]

Особливістю сучасного зареєстрованого ринку праці України є значне зменшення його ємності: відповідно до статистичних даних 2022-2023 рр., у 2022 р. роботодавці проінформували центри зайнятості про наявність 396,3 тис.

вакансій, у 2023 р. – про 329,4 тис. вакансій, тобто потреба сучасного ринку праці складає менше 30% ринку праці 2019 р. (кількість вакансій у 2023 р. порівняно з 2019 р. зменшилась на 71,4%). При цьому ринок праці України є праценадлишковим, оскільки чисельність безробітних у 2023 р. перевищила потребу роботодавців на 153,8 тис. осіб (у 2019 р. кількість вакансій на ринку праці була більшою, ніж чисельність безробітних на 128,9 тис. од.). Загальне зниження економічної активності призвело до скорочення кількості робочих місць у багатьох секторах економіки. Крім того, переорієнтація економіки на оборонні потреби та гуманітарну допомогу змінила структуру попиту на різні професії, створивши нові виклики для працівників.

Водночас із зменшенням запитів роботодавців на ринку праці України наявними залишаються диспропорції у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили. За багатьма видами економічної діяльності спостерігається як високий рівень наявних вакансій, так і значна кількість тих, хто шукає роботу (рис. 2.1.11), що свідчить про невідповідність рівня професійної підготовки претендентів вимогам роботодавців.

При цьому в 2023 р. у структурі вакансій найбільша частка припадала на переробну промисловість (17,5%), торгівлю та ремонт (16,2%), освіту (12,9%), сільське господарство (9,0%) та охорону здоров'я (8,0%); а у структурі безробітних за видами економічної діяльності провідні позиції належали торгівлі та ремонту (20,3%), переробній промисловості (15,4%), державному управлінню й обороні (15,3%), сільському господарству (11,1%) та транспорту (6,8%).

За роки незалежності, структура зайнятості за секторами економіки України відчутно змінилась (рис. 2.1.12). Графік ілюструє трансформацію структури зайнятості в Україні від економіки з високою часткою промислового та аграрного секторів на початку 1990-х років до сервісно-орієнтованої економіки за підсумками 2021 р. Ця тенденція відповідає загальносвітовим трендам розвитку пост-індустріальних суспільств.

Рис. 2.1.11. Кількість вакансій та чисельність безробітних за видами економічної діяльності, тис., 2023 р. [8]

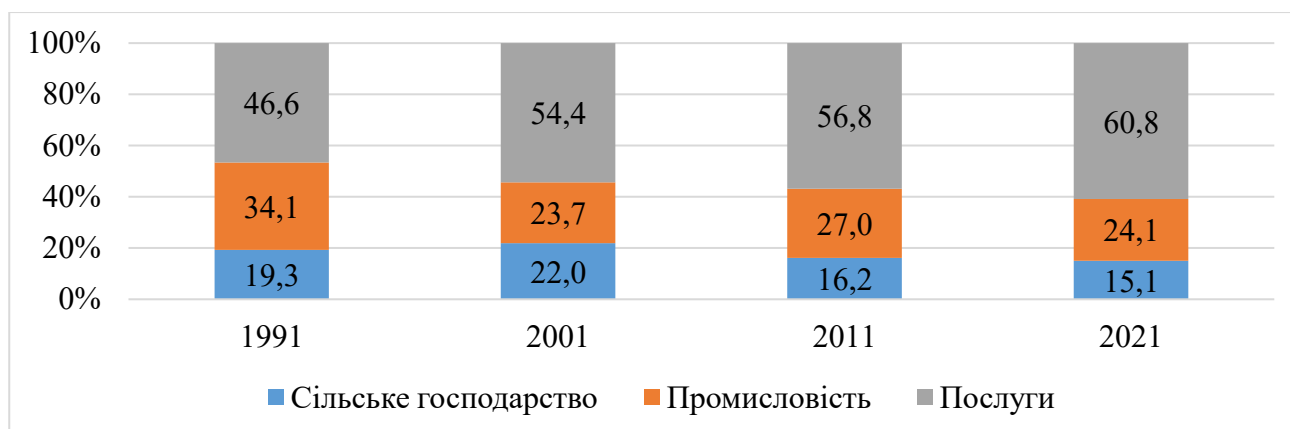

Рис. 2.1.12. Структура зайнятості України по секторам економіки, 1991-2021 рр., % [4]

Протягом 1991-2021 років в Україні відбулися значні структурні зміни у зайнятості: частка сільського господарства спочатку зросла з 19,3% у 1991 р. до 22,0% у 2001 р., а потім стабільно скорочувалася до 15,1% у 2021 р.; промисловість демонструвала помітне зниження з 34,1% у 1991 р. до 23,7% у 2001 р., з подальшими коливаннями, демонструючи показник 24,1% у 2021 р.; частка зайнятості у секторі послуг неухильно зростала, збільшившись з 46,6% у 1991 р. до 60,8% у 2021 р., що свідчить про перехід економіки до сервісної моделі.

Трансформація структури зайнятості в Україні є подібною до тенденцій країн з високим рівнем доходу: зменшення частки промисловості та сільського господарства паралельно зі збільшенням частки послуг, але причини різні. Зростання частки зайнятих у сфері послуг в Україні було пов'язане із розвитком торгівлі та нових технологій, а скорочення частки зайнятих у промисловості стало наслідком скорочення обсягів діяльності великих державних підприємств. Розвиток малого бізнесу спричинив створення нових робочих місць, проте зросла частка неформальної зайнятості.

Для більш детального аналізу розподілу зайнятого населення України за галузями економіки доцільним є аналіз за Міжнародною стандартною галузевою класифікацією всіх видів економічної діяльності (четвертий переглянутий варіант від 2009 року) (табл. 2.1.1) [9].

Найбільше зниження зайнятості за період 2013-2021 рр. відбулось за такими видами економічної діяльності: В. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів» (-53%), L. «Операції з нерухомістю» (-47,5%), А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (-45,7%), К. «Фінансова та страхова діяльність» (-32,3%), S. «Інші види діяльності у сфері послуг» (-32,9%). Збільшення зайнятості відбулось лише за трьома видами економічної діяльності: Т. «Діяльність домашніх господарств як роботодавців; недиференційована діяльність домашніх господарств» (на 12,1%), N. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» (на 7%), J. «Інформація і зв'язок» (1,1%) (рис. 2.1.13).

Таблиця 2.1.1.

Динаміка зайнятості в Україні за видами економічної діяльності, 2013-2021 рр., тис. осіб [1]

Вид економічної діяльності	2013	2017	2019	2021	Відхилення 2021/2013	
					+/-	%
А. «Сільське, лісове та рибне господарство»	4082,8	2489,4	2318,2	2215,3	-1867,5	-45,7%
В. «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів»	638,4	401,3	297,0	299,8	-338,6	-53,0%
С. «Обробна промисловість»	2572,4	1996,3	2203,0	2079,1	-493,3	-19,2%
Д. «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря»	451,1	359,0	352,6	339,4	-111,7	-24,8%
Е. «Водопостачання; системи каналізації, видалення відходів і заходи з відновлення навколишнього середовища»	159,4	107,7	119,9	137,9	-21,5	-13,5%
Ф. «Будівництво»	1240,1	1060,9	1190,8	1101,5	-138,6	-11,2%
Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	3481,1	2986,7	3019,4	2871,9	-609,2	-17,5%
Н. «Транспорт і складське господарство»	1296,0	1040,5	1144,4	1130,7	-165,3	-12,8%
І. «Розміщення і громадське харчування»	388,4	339,7	406,7	351,2	-37,2	-9,6%
Ж. «Інформація і зв'язок»	298,3	280,5	300,3	301,5	3,2	1,1%
К. «Фінансова та страхова діяльність»	333,3	221,9	220,4	225,5	-107,8	-32,3%
Л. «Операції з нерухомістю»	121,6	51,4	62,5	63,8	-57,8	-47,5%
М. «Професійна, наукова і технічна діяльність»	387,0	313,2	326,6	318,3	-68,7	-17,7%
Н. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	259,2	250,4	295,7	277,2	18,0	7,0%
О. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування»	1016,2	931,2	1005,1	941,1	-75,1	-7,4%
Р. «Освіта»	1680,4	1552,6	1602,4	1448,3	-232,1	-13,8%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	1279,0	1106,0	1160,2	1043,3	-235,7	-18,4%
Р. «Мистецтво, розваги та відпочинок»	192,6	179,8	205,8	170,9	-21,7	-11,2%
S. «Інші види діяльності у сфері послуг»	475,0	328,2	356,4	318,5	-156,5	-32,9%
Т. «Діяльність домашніх господарств як роботодавців; недиференційована діяльність домашніх господарств»	51,8	159,7	80,1	58,1	6,3	12,1%

Найбільша частка зайнятих за підсумками 2021 р. припадає на такі види економічної діяльності: Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (18,3%), А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (14,1%) та С. «Обробна промисловість» (13,2%) (рис. 2.1.14).

Рис. 2.1.13. Зміна зайнятості в Україні за видами економічної діяльності, 2013-2021 рр., тис. осіб. [1]

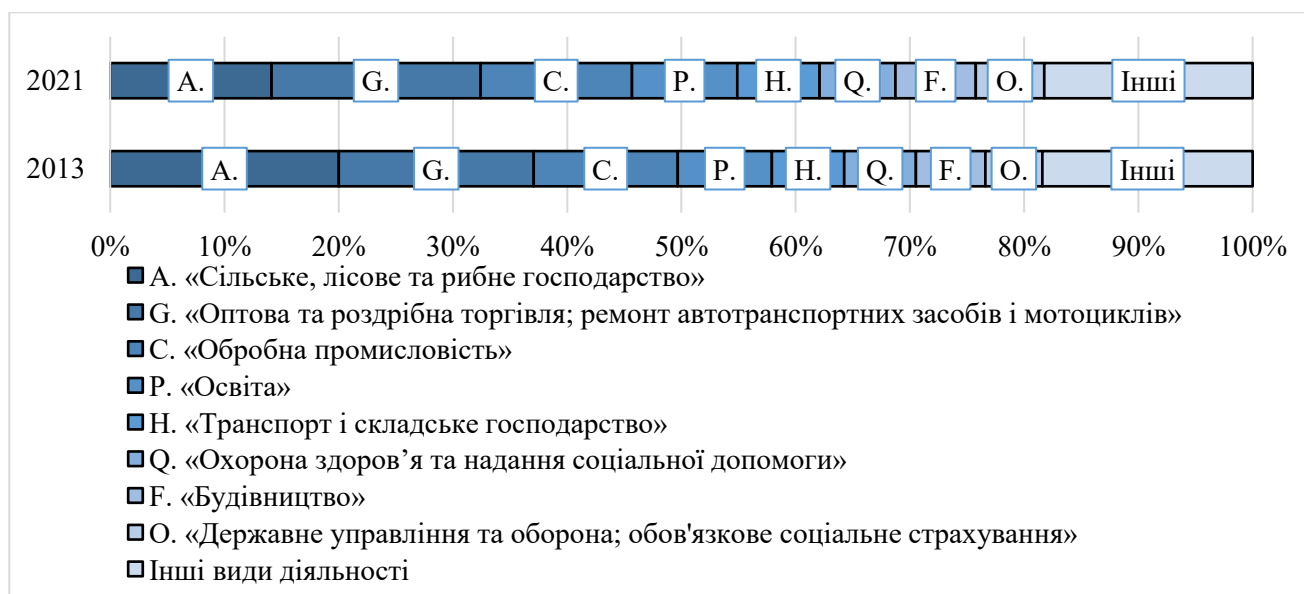

Рис. 2.1.14. Структура зайнятості в Україні за видами економічної діяльності, 2013р, 2021 рр., % [1]

У порівнянні з 2013 р., можна відзначити значне зменшення частки таких видів економічної діяльності: А. «Сільське, лісове та рибне господарство» (на 6%), G. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і

мотоциклів» збільшилась на 1,2% при тому, що інші категорії залишились майже на тому ж рівні (коливання в межах 1%).

Доволі значною є різниця між рівнем освіти працівників, зайнятих в різних сферах (рис. 2.1.15). Так, більше 90% працівників в таких видах економічної діяльності як J. «Інформація і зв'язок», M. «Професійна, наукова і технічна діяльність» та K. «Фінансова та страхова діяльність» мають вищу освіту.

Рис. 2.1.15. Структура зайнятих в Україні за видами економічної діяльності та рівнем освіти, 2021 рр., % [1]

Натомість, в таких секторах економічної діяльності як F. «Будівництво», I. «Розміщення і громадське харчування» та S. «Інші види діяльності у сфері послуг» найбільшою є частка працівників з професійно-технічною освітою (42,9%, 40,6% та 40,4% відповідно).

У той же час, у таких сферах, як T. «Діяльність домашніх господарств як роботодавців; недиференційована діяльність домашніх господарств», A. «Сільське, лісове та рибне господарство» та F. «Будівництво» спостерігається найвища частка працівників з базовою середньою освітою (44,4%, 39,4% та 25,9% відповідно).

Слід зазначити, що МОП, як міжнародний розробник методологій, створює універсальні стандарти та дефініції для статистики зайнятості, які є гнучкими для застосування у різних національних контекстах, але чітко визначають поняття «зайнятий» та «безробітний» на основі активності особи (виконання роботи, пошук, готовність приступити) незалежно від її офіційного статусу чи реєстрації. Методологія МОП наголошує на вибіркових обстеженнях домогосподарств (робочої сили) як найповнішому джерелі даних, оскільки вони дозволяють охопити весь обсяг робочої сили, включаючи неформальну зайнятість, яка часто залишається поза увагою адміністративних джерел. На противагу цьому, Укрстат, як національний статистичний орган, імплементує рекомендації МОП через проведення Обстеження економічної активності населення, що дозволяє отримувати міжнародно порівнянні дані про зайнятість та безробіття (включно з неформальним сектором). Проте, ключовою національною особливістю є паралельне ведення обліку «zareєстрованих безробітних» на основі адміністративних даних Державної служби зайнятості, що не є тотожним визначенню безробіття за МОП, оскільки залежить від факту звернення до служби та відповідності критеріям отримання статусу. Таким чином, якщо МОП надає єдиний, «чистий» показник безробіття, Укрстат пропонує два показники — за методологією МОП (для міжнародної порівняльності) та адміністративний (для внутрішніх потреб управління).

Висновки до п. 2.1.

В результаті проведеного аналізу отримано такі порівняльні оцінки щодо зайнятості в Україні і світі:

- незважаючи на відмінність підходів до вимірювання зайнятості на міжнародному рівні, встановлено, що на фоні зростання загальної кількості зайнятих у світовій економіці, наявною є тенденція до зниження рівня зайнятості, при цьому ситуація по групах країн є неоднорідною;
- спостерігається суттєва трансформація структури зайнятості у світовій економіці: в країнах з високим рівнем доходу переважає частка зайнятих у сфері послуг; в країнах з середнім рівнем доходу спостерігається зростання зайнятості в промисловості та сфері послуг, скорочення зайнятості в сільському господарстві; в країнах з низьким рівнем доходу зберігається висока частка зайнятих у сільському господарстві при поступовому збільшенні частки зайнятих у промисловості та сфері послуг;
- Україна, що входить до групи країн з середнім рівнем доходу, демонструє тенденції, притаманні даній групі країн, але починаючи з 2022 р., ринок праці України зазнає значних трансформацій через війну, що спричинило значний трудовресурсний дисбаланс в країні;
- трансформація структури зайнятості в Україні є подібною до тенденцій країн з високим рівнем доходу – зменшення частки промисловості та сільського господарства паралельно зі збільшенням частки послуг, але причини різні: зростання частки зайнятих у сфері послуг в Україні було пов'язане із розвитком торгівлі та нових технологій, а скорочення частки зайнятих у промисловості стало наслідком скорочення обсягів діяльності великих державних підприємств; розвиток малого бізнесу спричинив створення нових робочих місць, проте зросла частка неформальної зайнятості.

Список використаних джерел до п. 2.1

-
1. ILO. World Employment and Social Outlook Trends 2024. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_908142.pdf
 2. ILO Indicators and data tools. URL: <https://ilostat.ilo.org/data/>
 3. ILO Global Estimates on International Migrant Workers Results and Methodology. 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_808935.pdf
 4. World Development Indicators (dashboard), World Bank, Washington, DC. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>
 5. ILO. World Employment and Social Outlook Trends 2023. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---inst/documents/publication/wcms_865332.pdf
 6. World Bank country classifications by income level for 2024-2025 <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/world-bank-country-classifications-by-income-level-for-2024-2025>
 7. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (за видами економічної діяльності) за 2019 р., 2023 р. Державний центр зайнятості. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>
 8. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (у розрізі професій) у 2023 р. Державний центр зайнятості. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>
 9. United Nations. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities Revision 4 https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/census/documents/isic_rev4.pdf

2.2. Оцінка стану врахування сучасних форм зайнятості при визначенні обсягів і тенденцій зайнятості в Україні

Масштабні структурні зрушення, що відбуваються на сучасному етапі розвитку ринку праці, на доповнення до традиційних форм зайнятості, спричиняють виникнення нових, які потребують врахування при вирішенні питань трудоресурсного забезпечення на всіх рівнях.

Специфіка нових форм зайнятості

Нові форми зайнятості (НФЗ) представлені короткостроковими контрактами, посередництвом через цифрові платформи, а також змінами в традиційних формах організації зайнятості.

У 2018 р. XX Міжнародна конференція статистиків з праці затвердила *Міжнародну класифікацію статусу зайнятості (МКСЗ-18)* [1], в якій викладено рекомендації щодо вимірювання НФЗ. Поряд з такими категоріями, як наймані працівники з фіксованою тривалістю контракту, наймані працівники з короткостроковим контрактом, випадкові наймані працівники було введено таку категорію, як *залежні підрядники* – працівники, які мають договірні відносини комерційного характеру щодо надання товарів або послуг іншому суб'єкту економічних відносин, не є найманими працівниками даного суб'єкту, але залежать від нього в плані організації і виконання роботи або доступу на ринок.

В *Резолюції XX Міжнародної конференції статистиків з праці* наведено перелік наскрізних змінних і категорій, які є важливими для ідентифікації нестандартних форм зайнятості:

- тривалість трудової угоди – відображає стабільність трудових відносин у часі;
- контракти за тривалістю робочого часу – враховують повний, неповний і нульовий робочий час;
- багатосторонні трудові відносини – типові для роботи на цифровій платформі, для тимчасової агентської (запозиченої) праці,

аутсорсингу, коли у трудовий відносинах між працівником і роботодавцем приймає участь третя сторона.

Виникнення і зростання обсягів НФЗ зумовлено двома потужними взаємопов'язаними тенденціями економічного розвитку – глобалізацією і цифровізацією, які оптимізують процеси економічної взаємодії, визначаючи відповідну спрямованість стратегічних планів економічного розвитку, сприяючи оптимізації діяльності господарюючих суб'єктів, у тому числі завдяки доступу до людських ресурсів з необхідними характеристиками на міжнародному ринку праці. Доступ до глобальних мереж даних, знань і інформації сприяє прогнозуванню характеристик майбутнього економічного ландшафту, визначенню перспективних вимог до якості робочої сили [2], нівелює значення географічних кордонів при вирішенні питань зайнятості.

Результати дослідження, проведеного спільно *Європейською Комісією (EU)* та *Організацією Економічного Співробітництва і Розвитку (OECD)* шляхом опитування міністерств праці в країнах Європи, OECD і G-20, свідчать, що на ринку праці відбуваються відчутні структурні зрушення, а нові форми організації праці співіснують з традиційними формами. Крім того, НФЗ впливають на організаційно-якісні характеристики зайнятості: одні форми зайнятості пропонують покращені можливості для поєднання роботи та приватного життя, інші формують графік роботи виключно відповідно до вимог здійснення бізнес-процесів [3].

Серед нових форм зайнятості найбільший розвиток отримала діяльність з використанням цифрових платформ. Певні зрушення відбулись у таких сферах, як самозайнятість, трудова діяльність за строковими трудовими контрактами, а також в рамках контрактів з гнучким режимом організації праці [4]. Деякі з НФЗ пов'язані також з трансформацією відносин між найманими працівниками і роботодавцями, що потребує удосконалення наявних підходів щодо класифікації зайнятості.

Зокрема, постає питання щодо того, як слід класифікувати працівників цифрової сфери – як самозайнятих чи найманих працівників. *Міжнародна*

класифікація статусу і зайнятості (МКСЗ-18), яку використовують більшість країн, не охоплює всі наявні форми трудових відносин. Зокрема, вона не враховує такі форми сучасної зайнятості, як багатосторонні трудові відносини, залежна самостійна зайнятість тощо.

Розуміючи важливість даного питання для забезпечення достовірності аналітичних висновків в контексті задоволення трудоресурсних потреб, національні статистичні установи багатьох країн, міжнародні організації (*OECD, ILOSTAT – Департамент статистики Міжнародної організації праці, INWORK – підрозділ МОП з питань інклюзивних ринків праці, трудових відносин і умов праці, Eurostat, Eurofond*), бізнес-асоціації проводять тематичні обстеження, пілотні дослідження, апробацію аналітичного інструментарію з метою збору інформації щодо нових форм зайнятості. При цьому у більшості випадків використовуються різні підходи, концепції, інструменти вимірювання НФЗ, що зумовлює необхідність подальшої координації дій на міжнародному рівні з даного питання.

У широкому розумінні *нові форми зайнятості (НФЗ)* – це форми трудових відносин, організації трудової діяльності, які або виникли вперше, або за якими спостерігаються високі темпи зростання у міжнародному чи національному трудоресурсному просторі у відповідь на глобальні та макроекономічні законодавчі, нормативні та технологічні зміни [1].

Eurofond виділяє такі форми зайнятості, що утворились на початку ХХІ ст.:

- 1) спільне використання найманого працівника;
- 2) спільне робоче місце;
- 3) спільна робота (колаборація);
- 4) тимчасове управління;
- 5) разова робота;
- 6) віртуальна зайнятість на основі інформаційно-комунікаційних технологій;
- 7) краудворк (робота на цифрових платформах);
- 8) робота за ваучерами;
- 9) робота за портфолію.

При цьому таке групування нових форм зайнятості *Eurofond* здійснює таким чином:

- за новими моделями трудових відносин між роботодавцем і найманим працівником (між клієнтом і працівником);
- за новими формами трудової діяльності (новими методами виконання роботи).

Специфіка нових форм зайнятості полягає в тому, що працівники в рамках НФЗ на ринку праці меншою мірою охоплені регуляторним впливом, ніж працівники стандартних форм зайнятості [5]. За даними *OECD*, йдеться зокрема про такі форми зайнятості:

- робота на цифрових платформах;
- тимчасові контракти на короткий термін;
- робота за контрактами з негарантованими (нестійкими) годинами роботи;
- робота на індивідуальній основі.

OECD наголошує на необхідності безперервного моніторингу НФЗ, оскільки поява нових форм організації трудової діяльності потребуватиме удосконалення наявних інституційних важелів і організаційних механізмів регулювання ринку праці.

Характерно, що основною рисою нових форм зайнятості є їх більша гнучкість у порівнянні зі стандартними формами [6]. Так, перегляд МКСЗ-18 було зумовлено у тому числі необхідністю врахування зростання гнучкості ринку праці. В даному контексті потребує методологічного опрацювання співвідношення понять «нова форма зайнятості» / «нестандартна зайнятість».

Нестандартну зайнятість можна визначити як будь-яку зайнятість, яка відрізняється від стандартних форм зайнятості, що характеризуються постійною зайнятістю на умовах повного робочого часу. Однак не всі нові форми зайнятості є нестандартними, деякі передбачають легальну самостійну зайнятість, а також зайнятість на умовах повного робочого часу.

На думку МОП, існує чотири основних *типи нестандартної зайнятості* [2]:

- тимчасова зайнятість;
- трудова діяльність на умовах неповного робочого часу;
- тимчасова агентська (запозичена) праця та інші форми багатосторонніх трудових відносин;
- приховані трудові відносини та залежна самостійна зайнятість.

Нестандартність виступає важливим аспектом розвитку ринку праці. В *Рекомендації МОП №204 (2015 р.) нестандартність* визначається як вся економічна діяльність працівників і суб'єктів господарювання, яка не охоплена або недостатньо охоплена формальними (нормативними) угодами.

Важливою формою нестандартної зайнятості виступає *фрілансерство*. Даний термін не має чіткого визначення і використовується скоріше за фактом; зазвичай до фрілансерів відносять індивідуальних працівників, які не є найманими працівниками, не мають довгострокових контрактів з роботодавцями, усталеного графіка роботи і, як правило, є неінкорпорованими [7].

Розповсюдження фрілансерства, перш за все, пов'язано з поширенням цифрових платформ як одного з найбільш дієвих компонентів посередництва для роботодавців (замовників). Робота через цифрові платформи здійснюється у двох формах [8] :

- *краудворк* – платформи слугують засобом, за допомогою якого виконується ряд завдань;
- *робота за запитом через мобільні застосунки* – для виконання певних трудових завдань використовуються застосунки, які управляються конкретними компаніями (включаючи забезпечення якості послуг і управління персоналом).

Загалом форми зайнятості, які нещодавно з'явилися на ринку праці, не повністю відповідають концепціям нестандартної зайнятості, неформальної зайнятості та фрілансерства, і мають такі прояви:

- трудові відносини, які відрізняються від традиційних відносин «роботодавець – найманий працівник» і самозайнятості;
- трудові відносини, які включають третю сторону;
- нові моделі трудової діяльності – форми зайнятості у вигляді коротких оплачуваних завдань (у порівнянні з більш довготривалими трудовими відносинами);
- порівняно слабе охоплення системою соціального захисту або його відсутність.

Важливо, що нові форми зайнятості демонструють взаємозв'язок між трудовою діяльністю і рівнем добробуту через сукупність аспектів, які можуть вплинути на добробут зайнятих осіб (*концепція якості зайнятості*) [9].

Так, *Міжнародна організація праці (МОП)*, реалізуючи *Ціль сталого розвитку 8 «Гідна праця та економічне зростання»* [10], аналізує взаємозв'язок між показниками гідної праці і аспектами нових і нестандартних форм зайнятості – такими як робочий час, умови праці, соціальне забезпечення, мінімальна заробітна плата тощо.

В рамках ініціативи «*Майбутнє сфери праці*» МОП аналізує особливості ряду аспектів платформових трудових відносин, які реалізуються через мережу Інтернет [11]:

- агентські відносини працівника;
- переговорна сила /позиція;
- домінування;
- залежність;
- справедливість.

В результаті аналізу стану забезпечення мінімальних необхідних умов зайнятості на ринку праці в сегменті НФЗ, *ILOSTAT* підготував ряд відповідних документів: *Data Collection Guidelines for ICSE-18* [12], *Conceptual Framework for Statistics on Work Relationships* [13], *Conceptual Framework for Statistics on the Informal Economy* [14] та ін., в рамках яких:

- введено додаткові поняття, що характеризують структуру зайнятості;
- до типології залежних самозайнятих працівників додано категорію надомних працівників;
- запропоновано підходи до оцінки багатосторонніх і тристоронніх відносин зайнятості, типових для агентської праці та аутсорсингу.

Крім того, запропоновано критерії віднесення до неформальної форми зайнятості як в рамках залежної самозайнятості, так і в рамках найманої праці; пропонується розмежовувати поняття «робота у віддаленому режимі», «робота за допомогою дистанційного доступу», «надомна робота», «робота з дому».

Організація економічного співробітництва і розвитку (OECD) основну увагу приділяє майбутнім трендам розвитку сфери праці, пов'язаним з використанням нових форм зайнятості, зумовлених цифровізацією економіки і трансформацією відносин між роботодавцем і найманим працівником (оцінюючи економічні і соціальні наслідки, пов'язані з розповсюдженням онлайн-платформ), виходячи з розуміння *онлайн-платформи* як цифрового сервісу, який полегшує взаємодію між двома або більше окремими, але взаємозалежними групами користувачів, які взаємодіють через Інтернет-мережу [15].

Загалом *OECD* запропонувала здійснювати оцінку якості робочих місць за такими *критеріями* [16]:

- 1) якість доходів – врахування як рівня доходів, так і їх розподілу серед працівників;
- 2) безпека ринку праці – включаючи ризик і тривалість безробіття, а також пов'язані з цим економічні витрати залежно від дієвості політики запобігання безробіттю;
- 3) якість трудового середовища – оцінка відповідності стану робочих місць вимогам, які висуваються.

Також *OECD* аналізує вплив НФЗ, зокрема дистанційної зайнятості, на якість робочих місць з метою запобігання ймовірному дисбалансу: дистанційна

робота може підвищити ефективність праці завдяки можливостям цифровізації, але одночасно порушити баланс між роботою і особистим життям.

Європейська комісія через Об'єднаний дослідницький центр, а також через Євростат координує дослідження з питань добробуту, праці і форм зайнятості, в тому числі щодо нових форм останньої – платформової праці і цифрової економіки загалом.

Єврокомісією введено поняття *колаборативна економіка* – бізнес-модель, в якій економічна діяльність підтримується цифровими платформами, що утворюють спільний відкритий ринок для реалізації товарів або використання послуг, які часто надаються приватними особами [17]; і започатковано дослідницький проект у сфері колаборативної економіки і зайнятості (*COLLEEM*) [18], мета якого полягає в аналізі впливу існуючих цифрових платформ на формування певних бізнес-моделей в країнах-членах ЄС (враховується характер пропонованих послуг, розмір платформ та масштаби їх діяльності), а також систематизації правових, економічних і соціальних проблем як наслідку функціонування вказаних платформ.

Особлива увага приділяється дослідженню особливостей платформової роботи як форми зайнятості, профілів платформових працівників в ЄС, Єврокомісія публікує відповідні звіти двічі на рік. *Платформова робота* вимірюється як витрати праці залежної самозайнятості з використанням таких показників:

- кількість працівників, зайнятих на платформі;
- кількість годин, відпрацьованих платформовими працівниками;
- сумарна заробітна плата.

Окремим напрямком досліджень в рамках *COLLEEM* є *економіка фрілансу*. Досліджуються форми фріланс-зайнятості за посередництва інтернет-платформ (питання економічної і організаційної залежності, гарантованого доходу, організації праці та режиму робочого часу), ступінь гнучкості та автономії

фріланс-працівників (залежні самозайняті особи), особливості соціального захисту фріланс-працівників.

Європейська фундація з покращення умов життя та праці (Eurofound) як тристоронній орган Європейського Союзу своїм завданням визначає удосконалення соціальної політики і політики зайнятості на основі моніторингу стану відповідних показників в різних країнах (якість робочих місць – 13 показників, якість трудового життя – 10 показників [19]), зокрема в контексті аналізу впливу неформальної зайнятості на стан ринку праці [2, с. 18; 20]. Таким чином, *Eurofound* застосовує людиноцентричний підхід, заснований на оцінці трудових відносин за такими параметрами, як фінансова безпека, передбачуваність, баланс між роботою і особистим життям.

Характеризуючи нові форми зайнятості, *Eurofound* виділяє такі ознаки *платформової роботи* [21]:

- оплачувана робота, організована через онлайн-платформу;
- робота, в якій задіяні три сторони (платформа, клієнт, провайдер);
- платформова робота, зосереджена навколо конкретного завдання або спрямована на вирішення конкретних проблем;
- робота, передана на аутсорсинг або підряд;
- робота за цілями;
- послуги за запитом.

Можна також виділити ряд міжнародних ініціатив, спрямованих на дослідження проявів нових форм зайнятості і тенденцій їх розвитку на світовому ринку праці:

1) *Eurofound* і МОП – оцінка спільних рис і відмінностей у підходах до вимірювання параметрів якості робочих місць, яка здійснюється за такими напрямками [22]:

- організація робочих місць;
- інтенсивність праці;
- якість робочого часу;

- соціальне середовище;
- навички і розвиток;
- перспективи працевлаштування;
- заробітна плата;

2) *Експертна група з вимірювання якості зайнятості* – складається з представників *ЄЕК ООН, МОП, ОЕСР, Eurofound, Eurostat, WIEGO*, а також національних статистичних органів 15 країн (Азербайджан, Австралія, Канада, Фінляндія, Франція, Німеччина, Ізраїль, Італія, Люксембург, Мексика, Республіка Молдова, Нідерланди, Польща, Швейцарія, Великобританія). Дана група аналіз якості зайнятості здійснює за 67 показниками, викладеними у *Handbook on Measuring Quality of Employment* [9];

3) *Міжвідомча цільова група зі статистики міжнародної торгівлі (ОЕСР, Світовий банк, МВФ)* – особливу увагу приділяє цифровим посередницьким платформам з метою врахування результатів їх діяльності при розрахунках ВВП [23].

Міжнародний досвід врахування нових форм зайнятості

Щодо міжнародного досвіду в частині врахування нових форм зайнятості, найбільш активно аналізом НФЗ займаються такі країни, як США, Канада, Австралія, Франція, Великобританія, Фінляндія.

Так, в *США* на основі оцінки зайнятості на цифрових платформах і платформах фрілансерства встановлено відмінності між зареєстрованим відсотком самозайнятих (дані Поточного обстеження населення *CPS*) і часткою осіб, які оцінюють самозайнятість як джерело доходів (дані Податкового управління США *IRS*) [24], що свідчить про зростання доходів від самозайнятості осіб, які не повідомляли про свою самозайнятість. Додаткове обстеження, проведене *IRS*, свідчить, що для значної частини працівників в США самозайнятість була вторинною зайнятістю (не основною трудовою діяльністю) [25].

Подібна ситуація спостерігалась в *Канаді*: за даними податкової служби країни, частка неінкорпорованих самозайнятих працівників була на 5% вище, ніж за даними обстеження робочої сили [26], що підкреслює форм платформової роботи та фрілансу (фріланс як основна діяльність / фріланс як вторинна діяльність).

Крім того, в США і Канаді вкладають різний зміст у поняття платформової роботи: у США під *платформовою роботою* розуміють зайнятість з використанням електронного посередництва (використання вебсайту або електронного додатку), в Канаді – діяльність, яка виконується онлайн і приносить дохід (надання послуг з використанням цифрових платформ, а також шляхом онлайн-фрілансу).

В *Австралії* в рамках обстеження характеристик зайнятості, яке щорічно проводить *Бюро статистики Австралії (ABS)*, оцінюються дані щодо працівників, які мають більше одного місця роботи, роботу за запитом або роботу за трудовими контрактами, не лише зі статистичної точки зору, а й з позиції охоплення трудовим законодавством.

У *Франції* Національна рада зі статистичної інформації (*CNIS*) на основі аналізу системи вимірювання зайнятості в країні вказує на необхідність визначення відмінностей між формами і способами зайнятості:

- *способи зайнятості* – способи, якими виконується робота, включаючи типи робочих місць і кількість годин роботи;
- *форми зайнятості* розрізняють в залежності від ступеня автономності (типу повноважень), присутності третьої сторони (включно з органами державного управління), зобов'язань роботодавця (характеристики постійності і стабільності).

Особливу увагу у Франції приділяють аналізу економічної залежності самозайнятих працівників, які здійснюють свою діяльність за посередництва третьої сторони (наприклад, вертикальна залежність в рамках франшизи).

Також, починаючи з 2019 р., цифрові платформи, які функціонують у Франції, мають надавати до податкових органів інформацію щодо річного сумарного доходу, отриманого певними особами.

У Великобританії розроблено *Стратегію законодавчих змін у сфері праці*, що враховує нові форми зайнятості, викладену у *Good Work Plan* (2018 р.). У звіті Управління національної статистики країни (ONS) *Measuring Good Work*, укладеному спільно з Радою промислової стратегії (*Industrial Strategy Council*) визначено такі параметри оцінювання якості робочих місць в країні:

- умови зайнятості;
- оплата і вигоди;
- здоров'я, безпека і психологічний добробут;
- посадові обов'язки і характер трудової діяльності;
- соціальна підтримка і згуртованість;
- право голосу і представництво;
- баланс між роботою і особистим життям.

Окрему увагу при аналізі форм робочих місць приділено контрактам з нульовим робочим часом, відповідно до яких працівникам не гарантуються певні години роботи, а оплата відбувається відповідно до відпрацьованого часу. В рамках проекту «Система ринку праці» ONS розглядає можливість більш широкого використання адміністративних даних в процесі оцінки якості роботи.

Фінляндія вирізняється з поміж інших країн найбільш тривалим і широким обстеженням якості життя, яке реалізується з 1977 р.: кожні 5 років Статистичне управління Фінляндії здійснює обстеження якості трудового життя (FQWLS). Окрім дослідження фізичних, інтелектуальних і соціальних характеристик якості робочої сили, також аналізуються дані щодо змісту роботи, умов праці, організаційних характеристик зайнятості, ціннісної оцінки роботи. Досвід Фінляндії було покладено в основу Європейського обстеження умов праці (EWCV), а також ініціативи ЄЕК ООН з якості зайнятості (модулі EU-LFS 2017, EU-LFS 2019).

Аналіз нових форм зайнятості в *Фінляндії* здійснюється відповідно до Регламенту Єврокомісії 2019/2240, в рамках співробітництва Міністерства економіки і зайнятості, Статистичного управління Фінляндії, Групи експертів зі статистики ринку праці (до складу якої входять представники державних установ і соціальні партнери). Так, для оцінки кількості самозайнятих працівників (не за наймом) і «комбінованих» працівників (які переходять від роботи за оплату до роботи для отримання прибутку) аналізується розмір доходу від платформових робочих місць [28, 27].

За певними аспектами обрахування НФЗ цікавим є досвід Швейцарії, Данії, Швеції.

Так, в *Швейцарії* дані щодо обсягу НФЗ формуються на основі інформації щодо відпрацьованих годин через інтернет-платформи або додатки за різні звітні періоди, з урахуванням того, дана робота виконувалась в рамках основної, вторинної чи додаткової зайнятості.

В *Данії* обсяги НФЗ оцінюються через обсяг доходу від роботи через веб-сайти або додатки [28].

У *Швеції* все більше платформових компаній розглядають платформових працівників:

- як власних співробітників, сплачуючи прибутковий податок і лікарняний;
- як співробітників із самозайнятістю, що діють за правилами компанії.

Водночас це виявило потребу у введенні спеціального галузевого коду за класифікацією *NACE* для ідентифікації таких компаній, оскільки адміністративні реєстри включають лише інформацію щодо штатних працівників компаній (які отримують заробітну плату як штатні співробітники).

Проблеми вимірювання нових форм зайнятості

Загалом проблеми, пов'язані з визначенням і вимірюванням нових форм зайнятості, можна систематизувати таким чином [2, с. 30] :

- 1) відсутність чіткої (єдиної) статистичної основи для складання звітності і здійснення моніторингу;
- 2) проблеми вимірювання (множинність підходів);
- 3) концептуальні відмінності щодо змісту роботи з використанням цифрових платформ і роботи фрілансерів;
- 4) необхідність забезпечення балансу ширини і глибини вимірювання.

Розглянемо детальніше зміст зазначених проблем.

1) Відсутність чіткої (єдиної) статистичної основи для складання звітності і здійснення моніторингу.

Проблема полягає у відсутності узгодженої на міжнародному рівні системи показників, які відображають зміни в характері зайнятості, що породжує ризик непослідовності при аналізі НФЗ. Так, потребує врегулювання змістовна відмінність між новими формами зайнятості і новими способами зайнятості (методами роботи). Хоча форми зайнятості значною мірою відповідають класифікації трудових відносин в МКСЗ-18, термін «спосіб» стосується прийомів виконання роботи [2, с. 31]. МКСЗ певною мірою враховує дану відмінність, описуючи типи місць роботи і робочий час як наскрізні змінні, а не як додаткові класифікаційні ознаки зайнятості, водночас способи зайнятості в МКСЗ не отримали конкретного визначення.

Крім того, в структурі МКСЗ-18 потребують врахування інші наскрізні змінні, пов'язані з особистими обставинами працівника:

- узгодження вимог ринку праці і особистих обставин;
- наявність декількох робочих місць, коли задіяність працівника визначається не статусом зайнятості, а особистими обставинами, які обумовили потребу у декількох місцях роботи.

2) Проблеми вимірювання (множинність підходів).

Проблеми вимірювання стосуються характеристик зайнятості, для яких існують чіткі визначення, але зберігаються проблеми вимірювання:

- *якість зайнятості / робочих місць*: за останні 20 років було розроблено декілька систем вимірювання якості зайнятості – *Handbook of Measuring Quality of Employment* ЄЕК ООН [9], *Job Quality Framework* ОЕСР [29], *Working Condition Monitoring Framework* МОП [30], *Decent work Program* МОП [31], – кожна з яких здійснила внесок в удосконалення підходів до вимірювання якості зайнятості та ідентифікації відмінностей між країнами і регіонами. Одночасно кожна із зазначених систем має певні методологічні обмеження, внаслідок яких у світі не сформовано уніфікованого підходу до вимірювання якості зайнятості. Так, ОЕСР обмежується вимірюванням якості робочих місць, використовуючи показники ризику настання безробіття та доступності допомоги по безробіттю; ЄЕК ООН використовує показники, які охоплюють як стан якості робочих місць, так і визначальні фактори її формування; система МОП зосереджена на ресурсах і ризиках, які виникають у трудовій сфері на рівні основного робочого місця й т.і.;

- *залежна самозайнятість*: більшість підходів, пов'язаних із самозайнятістю, розглядаються в рамках концепції залежного підприємця МКСЗ-18, однак методологічні проблеми полягають в тому, що принципи МКСЗ стосовно вимірювання кількості залежних підприємців не містять усталених критеріїв, внаслідок чого відповідні показники можуть значно відрізнятись;

- *багатосторонні трудові відносини*: виникають, коли у відносинах між працівником і роботодавцем присутня третя сторона (агентські працівники, які надають послуги з аутсорсингу або сприяння зайнятості). Хоча загальні типи багатосторонніх трудових відносин з відповідними підходами до вимірювання викладено в *Conceptual Framework for Statistics on the Informal Economy* [32], МКСЗ-18 не містить конкретних рекомендацій щодо вимірювання вказаних відносин, що призводить до методологічної неузгодженості.

3) Концептуальні відмінності щодо змісту роботи з використанням цифрових платформ і роботи фрілансерів.

Проблема полягає в тому, що наявні підходи до визначення фрілансу і зайнятості на цифрових платформах не враховують ряд видів економічної діяльності, оскільки не існує єдиного підходу до розуміння самої цифрової платформи, і відповідно відсутня загальноприйнята класифікація роботи з цифровими платформами з точки зору трудових відносин.

4) Необхідність забезпечення балансу ширини і глибини вимірювання.

Різноманітність нових форм зайнятості в різних країнах вимагає віднайдення балансу між методологічними підходами до вимірювання зайнятості, у тому числі НФЗ, в окремих країнах і необхідністю забезпечення співставності даних між країнами. При цьому важливо здійснювати аналіз не лише кількісних даних, а й демографічних характеристик і якості зайнятості. Оскільки відмінності у законодавчих і нормативних положеннях ускладнюють вирішення завдання раціоналізації методологічних підходів до вимірювання НФЗ, виникає необхідність формування уніфікованої структури даних на міжнародному рівні.

Хоча удосконалена МКСЗ-18 охоплює значну кількість аспектів вимірювання нових форм зайнятості, поява нових типів трудових відносин вимагатиме подальшої координації дій на міжнародному рівні. Для вирішення даного завдання може бути створена *Цільова група ЄЕК ООН з питань зайнятості*, метою діяльності якої має стати узгодження широких рамок форм зайнятості з наявними показниками вимірювання зайнятості через створення узгодженої системи показників. Відповідна концептуальна основа, що може бути сформована на основі МКСЗ-18, має відображати взаємозв'язок між концепціями трудових відносин, неформальними формами зайнятості (наприклад, відповідно до вищенаведених нових форм зайнятості, визначених *Eurofond*), особистими обставинами, соціальним захистом та якістю зайнятості [2, с. 36-37].

Виходячи з вищезазначеного, врахування нових форм зайнятості при визначенні обсягів і тенденцій зайнятості в Україні потребує серйозного методологічного опрацювання. Формування критеріїв і способів ідентифікації НФЗ сприятиме розробці обґрунтованих прогнозів трудоресурсного забезпечення на середньострокову і довгострокову перспективу.

Сучасні форми зайнятості: новітні тенденції

Нові форми праці набувають дедалі більшого значення в багатьох країнах і не вписуються чітко в традиційні відмінності між формальними та неформальними трудовими відносинами. Це робочі місця в так званих «гіг-економіці» та серед працівників цифрових платформ. Наприклад, багато водіїв цифрових платформ-служб таксі та доставки мають умови праці, що нагадують умови найманих працівників, хоча офіційно вони класифікуються як самозайняті. Але ці працівники не мають законного права на соціальне забезпечення, що робить їх особливо вразливими [33].

У багатьох країнах неформальна економіка становить значну частину ринку праці та відіграє важливу роль у виробництві, створенні робочих місць та отриманні доходів. Однак неформальна економіка наражає працівників на підвищений ризик вразливості та нестабільності. Вона має сильний негативний вплив на достатність заробітку, безпеку та гігієну праці, а також умови праці загалом.

Неформальна зайнятість стосується умов праці, які не підпадають під дію національного трудового законодавства, оподаткування доходів або права на соціальний захист чи інші гарантії зайнятості. Працівники неформальної зайнятості – це різноманітна група з різним статусом зайнятості (самостійні працівники, роботодавці, працівники в родинях, або наймані працівники) та різними контекстами зайнятості (формальний, неформальний та домашній сектори), а масштаби неформальної зайнятості вимірюються як сума всіх цих працівників, незалежно від того, чи зайняті вони в неформальному секторі, чи в неформальних умовах поза ним.

Неформальна економіка залишається ключовим питанням Програми гідної праці (*Decent Work Agenda* [34]) та Програми сталого розвитку на період до 2030 року (*2030 Agenda for Sustainable Development* [35]) (рівень неформальної економіки є частиною показників, обраних для вимірювання прогресу в досягненні Цілей сталого розвитку). Вирішення проблеми неформальної економіки також має вирішальне значення для розширення економічних можливостей жінок та гендерної рівності.

У 2023 р. XXI Міжнародна конференція статистиків праці (МКСП) ухвалила резолюцію про оновлення та вдосконалення стандартів вимірювання неформальної економіки [36] (*Resolution concerning statistics on the informal economy*), не лише для того, щоб відобразити останні події у світі праці та забезпечити краще відображення становища людей, але й для того, щоб узгодити їх з останніми стандартами вимірювання всіх форм праці (не лише зайнятості) та трудових відносин, прийнятих на XIX та XX МКСП.

Ключовою особливістю 21-ї резолюції МКСТ є запровадження системи показників неформальної економіки, яка має на меті підтримку розробки та моніторингу політики, досліджень та аналізу [37].

Існує потенційна методологічна пастка, що полягає в сприйнятті неформальної зайнятості як периферійного складника соціально-економічних систем. Однак, емпіричні дослідження свідчать про те, що в багатьох географічних контекстах нерегульований сектор праці становить сутнісну частину загального економічного виробництва, відіграючи ключову роль у створенні доданої вартості та забезпеченні зайнятості [38].

За даними МОП [39], понад половина світової робочої сили зайнята неформальною роботою. МВФ [40] стверджує, що 60% усіх працівників зайняті на нерегульованих роботах.

Хоча неформальна зайнятість є найбільш поширеною в країнах, що розвиваються, вона не обмежується виключно ними. Дослідження МВФ показують, що «в середньому неформальна зайнятість становить 35% ВВП у країнах з низьким і середнім рівнем доходу порівняно з 15% у розвинених

країнах. Латинська Америка та Африка на південь від Сахари мають найвищий рівень неформальної зайнятості, а Європа та Східна Азія є регіонами з найнижчим рівнем неформальної зайнятості [40], відповідно, простежується відмінність за групами країн за рівнем доходів, що підтверджується даними МОП (рис. 2.2.1).

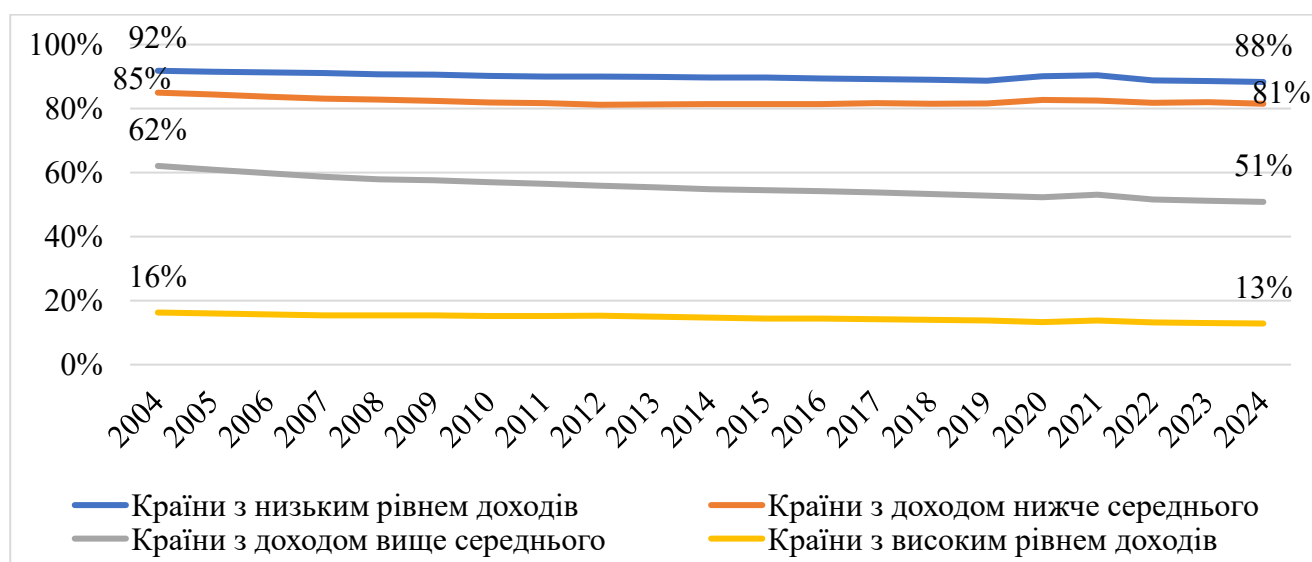

Рис. 2.2.1. Динаміка неформальної зайнятості за групами країн, 2004-2024 рр., % [41]

Група країн з низьким рівнем доходів демонструє найвищий рівень неформальної зайнятості (див. рис. 2.2.1). Хоча починаючи з 92% у 2004 р., спостерігається поступове зниження показника до 88% у 2024 р., його рівень залишається найвищим серед усіх груп країн.

Група країн з доходом нижче середнього також характеризується високим рівнем неформальної зайнятості, хоча й нижчим, ніж у країнах з низьким рівнем доходів: спостерігається повільна низхідна динаміка з 85% у 2004 р. до 81% у 2024 р.

В країнах з доходом вище середнього рівень неформальної зайнятості є значно нижчим, ніж у двох попередніх групах. Починаючи з 62% у 2004 р., спостерігається більш помітне зниження показника, який становив близько 51% за підсумками 2024 р.

Країни з високим рівнем доходів демонструють найнижчий рівень неформальної зайнятості протягом усього досліджуваного періоду з незначним зниженням з 16% у 2004 р. до 13% у 2024 р.

Загалом, спостерігається чітка обернена залежність між рівнем доходу в країнах та рівнем неформальної зайнятості. Країни з більш низьким рівнем доходів характеризуються значно вищою часткою неформально зайнятого населення, і ця тенденція зберігається протягом усього досліджуваного періоду. Загалом, зниження рівня неформальної зайнятості спостерігається для всіх груп країн, хоч і з різною інтенсивністю.

Драйвером розвитку неформальної зайнятості є формування платформової економіки, оскільки основним посередником для неформальної зайнятості є платформи, які присутні у великій кількості секторів і підсекторів, що постійно зростає, зокрема в таких областях, як: оренда житла; реклама та дослідження ринку; мистецтво; відпочинок та розваги; догляд; освіта; фінансові послуги; інформаційно-комунікаційні послуги; ремонт особистих речей та предметів домашнього вжитку; транспорт; оптова та роздрібна торгівля тощо.

Встановити кількість працівників, задіяних у роботі на платформах, досить важко, оскільки не існує єдиного підходу до вимірювання платформової зайнятості, у тому числі через термінологічну невизначеність. Деякі офіційні обстеження, в тому числі обстеження робочої сили, використання ресурсу Інтернет та інші види обстежень домогосподарств або підприємств [42], включають питання щодо роботи на платформах, але вони є нечисленними і часто не цілком порівнянними. Існують й інші підходи до оцінки масштабів платформової зайнятості, включаючи неофіційні обстеження та аналіз інформації, що надається платформами, але кожен з них має свої переваги та недоліки [43].

Загальний обсяг інвестицій у цифрові платформи, що пов'язують підприємства та замовників із працівниками, оцінюється в 57 млрд дол. США в Азії, 46 млрд дол. США у Північній Америці та 12 млрд дол. США в Європі, при цьому на ці три регіони припадає понад 96% загального обсягу інвестицій у світі

[44]. Цей феномен концентрації спостерігається і в тому випадку, якщо аналіз обмежується лише онлайн-платформами: штаб-квартири понад 60% усіх платформ розташовані в Європейському Союзі (ЄС) та Сполучених Штатах Америки. Дослідження Світового банку демонструє, що 73% онлайн-платформ є регіональними чи місцевими. При цьому платформи набувають все більшого значення на ринках, що розвиваються: 12 регіональних платформ були засновані в Індії, 6 – у Китаї, по 3 – у Бразилії, Кенії та Південній Африці [45].

Відповідно до *Індексу онлайн-праці (OLI)* [46], у 2021 р. на частку 10 країн припадало понад 75% усіх працівників глобальних онлайн-платформ, за підсумками 2024 р. топ-10 країн забезпечують 73% робочої сили на основних онлайн-платформах (рис. 2.2.2).

Аналіз частки працівників на ключових глобальних онлайн-платформах у 2021 та 2024 рр. дозволив виявити низку значущих тенденцій у розподілі цифрової робочої сили. Протягом досліджуваного періоду зберігається домінування країн Азійського регіону, зокрема Індії, Бангладеш та Пакистану, які акумулюють значну частку світових онлайн-працівників.

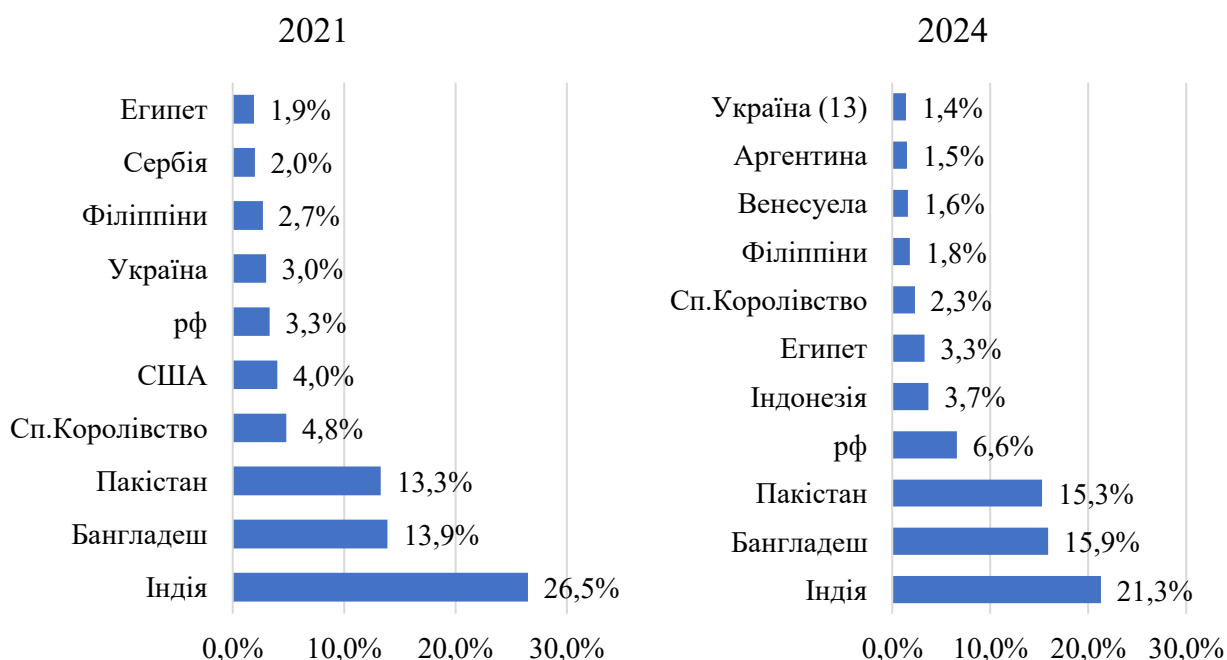

Рис. 2.2.2. Частка працівників на основних онлайн-платформах у світі, топ-10 країн 2021 р., топ-10 країн та Україна 2024 р., % від загальної кількості працівників [47]

Відзначається зростання представленості деяких країн, таких як РФ та Єгипет, що свідчить про розширення їх участі у глобальному ринку онлайн-праці. Спостерігаються також зміни у складі топ-10 країн, зокрема поява Аргентини, Венесуели та Індонезії, що вказує на географічну диверсифікацію постачальників онлайн-праці. Водночас, фіксується зменшення частки України у загальній структурі (з 3% до 1,4%), що може зумовлено низкою соціально-економічних факторів та війною в країні.

Загалом, отримані дані підкреслюють еволюційний характер глобального ринку онлайн-праці, що характеризується як стійкістю лідерських позицій окремих країн, так і появою нових учасників.

Незважаючи на обмежений характер наявних кількісних даних, деякі з них, особливо у країнах із відносно низьким загальним рівнем неформальності, дозволяють припустити, що рівень неформальності серед працівників платформ є відносно високим [45].

У Франції лише 15% працівників платформ заявляють про те, що мають намір декларувати доходи, отримані попереднього року від роботи на платформах [48].

У Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії лише 35% працівників платформ повідомляють або мають намір повідомляти податкові органи про доходи, отримані ними від роботи на платформах. Загалом 54% усіх працівників платформ не планують декларувати свої доходи [49].

Близько 76% працівників платформ в Україні та 2/3 працівників платформ у Сербії повідомляють, що працюють неформально. Вони не зареєстровані як самозайняті та не сплачують внески на соціальне забезпечення. При цьому у Сербії частка найманих працівників та самозайнятих, які працюють за межами платформ у неформальному секторі, була значно нижчою (7,4% та 39,5% відповідно) [50].

За оцінками, в останні роки в Італії від 11% до 13% усіх працівників були зайняті в неформальному секторі (порівняно з 14–17% самозайнятих) [51], майже 40% працівників платформ не мають офіційного договору [52]. Щодо

неформальності цифрових платформ, 44% цифрових платформ, що працюють у країні, офіційно не зареєстровані у Національному інституті соціального забезпечення [53].

В опитуванні, у якому взяли участь 138 працівників платформ у секторі пасажирських перевезень у Лагосі, Нігерії, всі респонденти були самозайнятими у неформальному секторі. Між онлайн-платформами на замовлення перевезень та опитаними водіями не було укладено жодних офіційних трудових договорів і жоден з водіїв не був зареєстрований як власник підприємства [54].

За даними національного обстеження зайнятості в Чилі, рівень неформальної зайнятості серед працівників цифрових платформ склав 93,5% у першому кварталі 2020 р. і знизився практично до 75% у вересні 2023 р. [45, с. 26] (Табл. 2.2.1)

Таблиця 2.2.1.

Частка трудових мігрантів, зайнятих на цифрових платформах та офлайн, в окремих регіонах та країнах (%) [45]

Регіон/країна	Робота поза цифровими платформами	Робота на платформах
Таксі (весь світ) [55]	1,4%	5,0%
Доставка (весь світ) [55]	14,9%	17,6%
ЄС [56]	6,0%	13,3%
16 країн ЄС+Норвегія [57]	13,0%	17,0%
Чилі [45, с. 26]	11,8%	43,5%
США [45, с. 26]	17,3%	24,3%

За даними МОП, майже 17% позаштатної роботи на платформах виконується *трудовими мігрантами*, причому порівняно з країнами, що розвиваються (7%), у розвинених країнах (38%) ця частка є набагато вищою [45]. І хоча трудові мігранти, як правило, помітно представлені на платформах, ступінь їх представленості значно варіюється в залежності від регіонального або національного контексту [45].

За оцінками МОП, міжнародні мігранти становлять 4,9% робочої сили в усьому світі, що свідчить про суттєву представленість мігрантів на платформах,

особливо онлайн-платформах і платформах, що працюють у секторі доставки [58]. У деяких країнах Латинської Америки частка трудових мігрантів у загальній кількості працівників платформ є особливо високою, головним чином через велику кількість мігрантів з Венесуели [59].

Нерідко стверджується, що цифрові платформи можуть стати джерелом доходу для біженців, але як свідчить практика, це не завжди так. Відсутність технологічної інфраструктури в багатьох місцях, де мешкають біженці, а також прогалини у цифрових навичках створюють перешкоди для доступу та участі у платформах, які пропонують можливості отримання доходу [60].

Працівники платформ не належать до певної вікової категорії, хоча їх вік, як правило, нижчий за середній вік працюючого населення (табл. 2.2.2): у Європейському Союзі середній вік працівників платформ становить 33,9 роки та 42,4 роки – середній вік всього зайнятого населення [56]; у 17 європейських країнах більшість працівників платформ молодше 30 років [61]. Ці дані відповідають ситуації в інших частинах світу. Різниця у віці між працівниками платформ та рештою зайнятого населення також варіюється залежно від сектора: так, у Європейському союзі у транспортному секторі вона становить лише два роки, а в секторі доставки – понад шість років [61].

Таблиця 2.2.2

Середній вік працівників платформ порівняно з іншими працівниками / всіма працівниками в окремих регіонах/країнах [45]

Регіон/ країна	Середній вік	
	Працівники платформ	Інші працівники/всі працівники
Весь світ	33,2 (краудворкінг)	39,5 (всі працівники)
Весь світ	31 (онлайн) 36 (пасажирські перевезення) 29 (доставка)	
ЄС	33,9	
ЄС	36,4 (доставка) 40,5 (пасажирські перевезення)	42,5 (інші працівники)
Чилі	35,7	42,3 (інші працівники)
Філіппіни	34,2	39,8 (інші працівники)

Працівники платформ становлять значну частину робочої сили в ЄС (28,3 млн. у 2022 р.), що подібно до кількості зайнятих у виробництві (29 млн.). Очікується, що ця цифра може швидко зрости і досягне 43 млн. у 2025 р. [62].

Розподіл заробітку людей, які працюють через платформи у ЄС, за типом наданих послуг виглядає наступним чином (рис. 2.2.3).

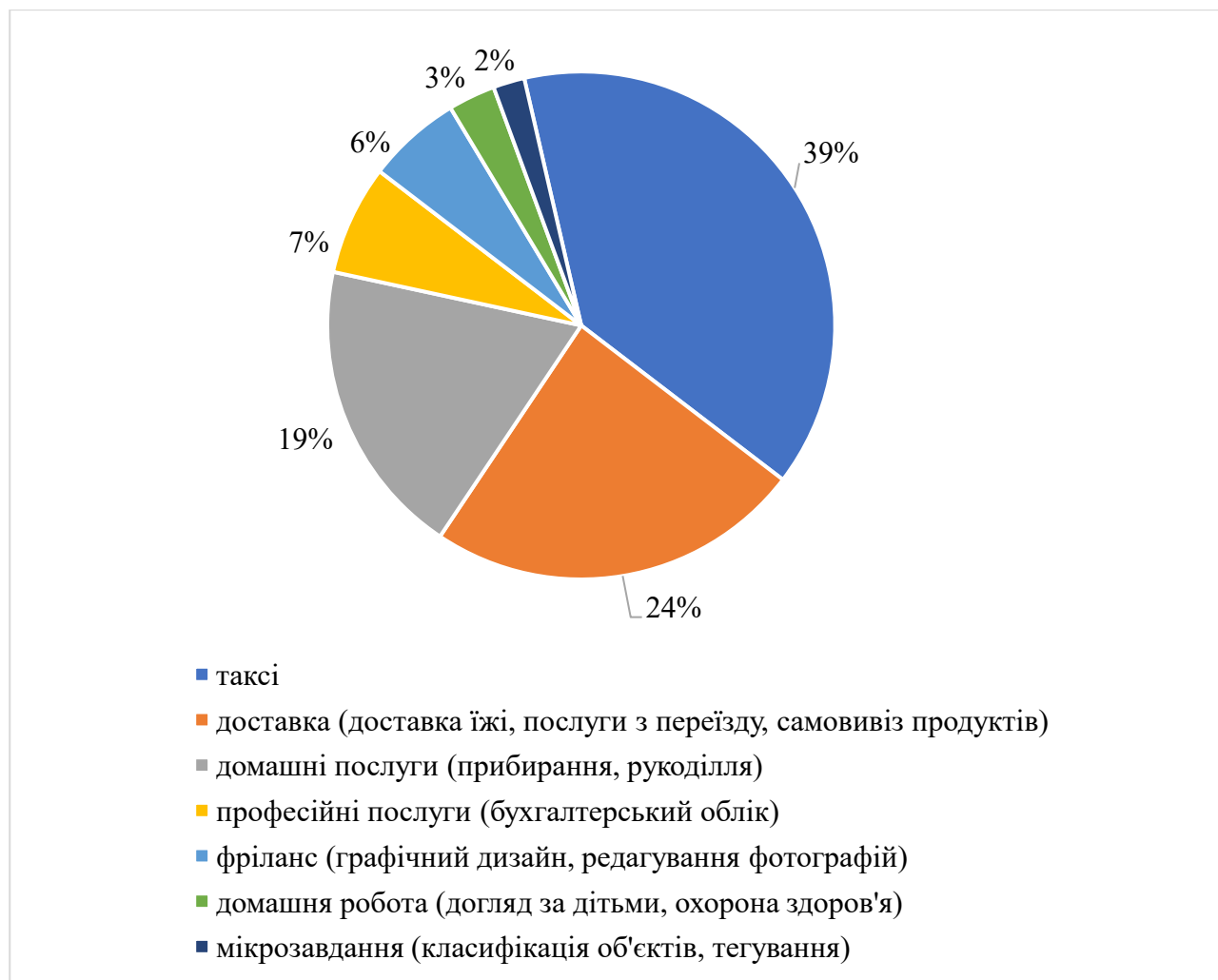

Рис. 2.2.3. Розподіл заробітку працівників платформ у ЄС, за типом наданих послуг, %, 2022 р. [62]

Важливо, що працівники з більш високим рівнем освіти демонструють вищу частку зайнятості на цифрових платформах: жінки та чоловіки віком 15-64 років – 3,9% та 4,7% відповідно, порівняно з 3,0% або менше для жінок та чоловіків із середнім або низьким рівнем освіти (рис. 2.2.4).

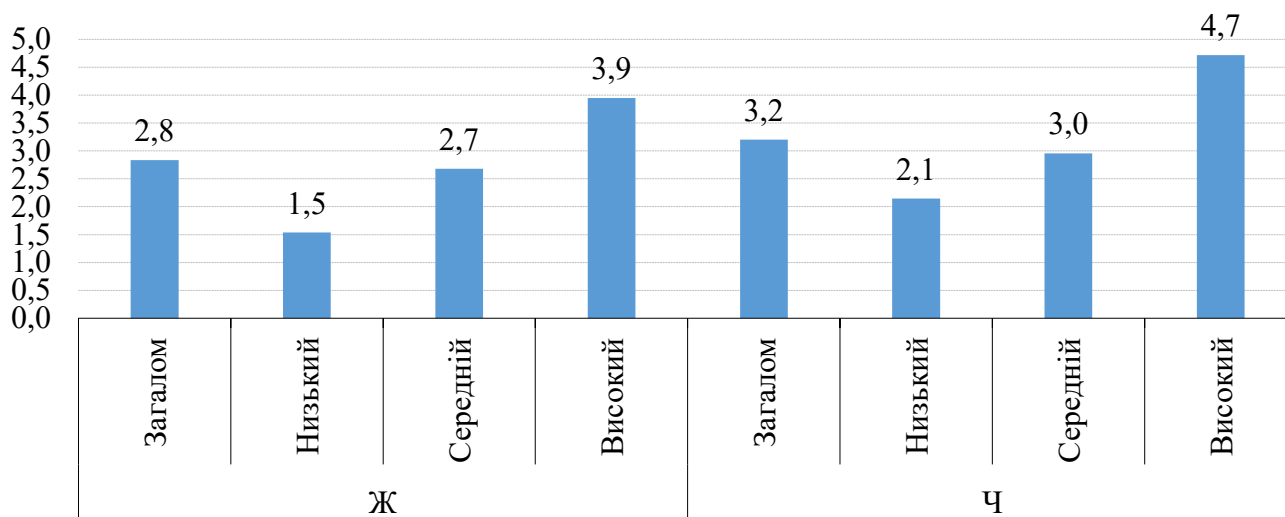

Рис. 2.2.4. Працівники цифрових платформ, які працювали щонайменше 1 годину протягом останнього року, за статтю та рівнем освіти у ЄС, 2022 р., % від усіх працівників 15-64 років у кожній категорії [62]

Загалом працівників цифрових платформ в ЄС можна умовно розділити на три основні групи: молодь віком 15-29 років (30,5%), жінки віком 30-64 років (32,9%) та чоловіки віком 30-64 років (36,6%). При цьому серед працівників цифрових платформ третину (33,4%) становили люди віком 30-64 років з високим рівнем освіти (рис. 2.2.5).

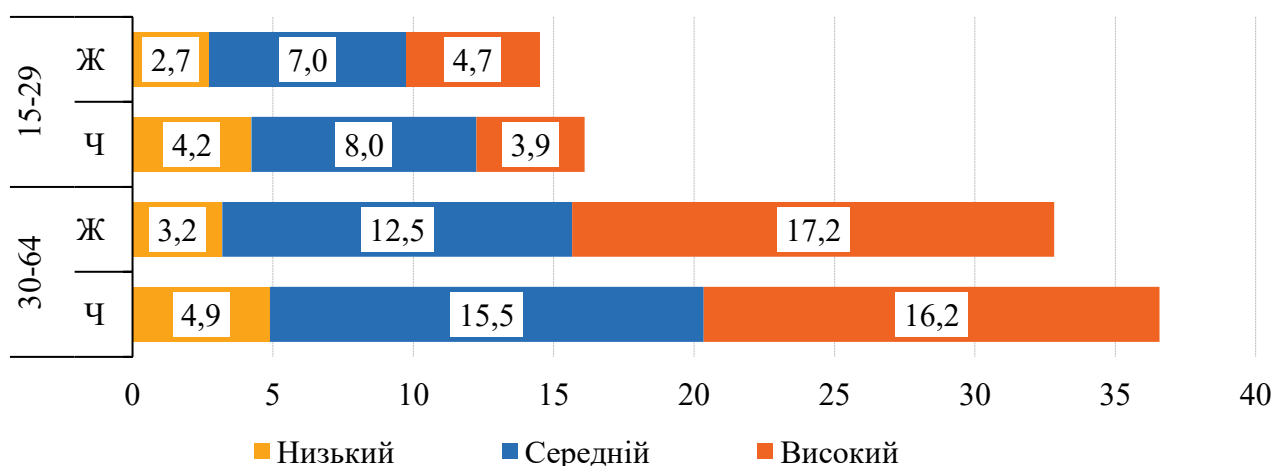

Рис. 2.2.5. Працівники цифрових платформ, які працювали щонайменше 1 годину протягом останнього року, за віком, статтю та рівнем освіти у ЄС, 2022 р., % від усіх працівників 15-64 років у кожній категорії [62]

В Україні роль цифрових платформ є особливо важливою. Повномасштабне вторгнення росії у 2022 р. призвело до значних економічних потрясінь – втрати робочих місць у формальному секторі та масштабного внутрішнього переміщення населення. Дистанційні форми праці, що набули поширення під час пандемічної кризи, дали змогу утримати певну стабільність виробничих процесів і під час повномасштабного вторгнення. У червні 2024 р. понад 14 % кандидатів шукали саме онлайн-роботу, тоді як з-поміж загальної кількості вакансій такими були менше 7 %. Значна частина шукачів роботи, за даними дослідження Work.ua, здійсненого в червні 2024 р., надає перевагу гнучким формам зайнятості [63]. Так, 31 % респондентів відповіли, що прагнуть мати гнучкий графік і можливість працювати віддалено, а корпоративні заходи, компенсації за навчання, страхові гарантії, що найчастіше пропонують компанії, їх цікавлять значно менше [64]. Загалом по Україні в період повномасштабної війни кількість вакансій з дистанційною роботою зросла майже на 40 %. Найбільший приріст пропозиції віддалених робочих місць спостерігається у великих містах: у Києві в березні 2024 р. таких вакансій було зафіксовано на 96 % більше порівняно з лютим 2022 р., у Харкові – на 68 %, у Львові – на 35 %, в Одесі – на 34 %, у Дніпрі – на 16 % [65].

Одночасно в Україні неформальна зайнятість поступово набуває ознак тіньової економічної діяльності. Згідно з даними опитквань Центру Разумкова [66], станом на весну 2024 р., 15% чоловіків і 12% жінок працюють на основі усної домовленості, тобто без офіційного оформлення, 14,5% чоловіків і 11% жінок працевлаштовані офіційно, але частину зарплати одержують неофіційно (в конверті). Переважно працюють на основі усної домовленості (без офіційного оформлення) представники молодшої вікової групи (18%) та вікової групи 60+ (18%), проти 12% працевлаштованих неофіційно серед інших вікових груп.

Про високий рівень незадекларованої зайнятості свідчить високий відсоток громадян – 9% чоловіків і 7% жінок, які відмовилися дати відповідь щодо характеру оформлення трудових відносин. Найбільш високий відсоток відмови від відповіді на питання щодо форми працевлаштування спостерігався серед

наймолодшої вікової категорії (10%), що дає підстави стверджувати саме про неофіційний рівень працевлаштування серед цієї категорії респондентів.

Збільшення тіньової складової української економіки підтверджують дані з різних джерел. Так, за оцінками Конфедерації роботодавців України, тіньовий ринок праці в Україні налічує нині до 4 млн людей, при цьому впродовж 2023-2024 рр. з офіційного ринку праці в Україні звільнилися приблизно 1,5 млн працівників через необхідність ставати на військовий облік [67].

Віддалена робота в період пандемії та повномасштабної війни стала бажаною для співробітників з погляду особистої безпеки, можливостей заощаджувати час на дорогу до офісу, раціонального та продуктивного використання робочого часу, доступності працевлаштування (фахівці, які прагнуть знайти віддалену роботу, мають можливість працевлаштуватись не тільки в українські компанії по всій території держави, а й в міжнародні) [68]. Для роботодавців дистанційна робота означає зниження витрат на оренду приміщень, витратні матеріали, обладнання та більшу гнучкість в організації роботи. Відсутність територіальних обмежень надає можливість розширити можливості найму кваліфікованих працівників.

Одночасно розвиток новітніх форм зайнятості потребує розвитку вітчизняного трудового законодавства в частині дальшого поширення гнучких форм зайнятості та попередження ризиків, пов'язаних з їх застосуванням.

Висновки до п. 2.2.

В результаті аналізу змісту і оцінки специфіки нових форм зайнятості зроблено такі висновки:

- виникнення і зростання обсягів НФЗ зумовлено двома взаємопов'язаними тенденціями економічного розвитку – глобалізацією і цифровізацією;

- на ринку праці нові форми організації праці співіснують з традиційними, впливаючи на організаційно-якісні характеристики зайнятості, що потребує удосконалення наявних підходів щодо класифікації зайнятості;
- до проблем, пов'язаних з визначенням і вимірюванням нових форм зайнятості, віднесено такі: відсутність єдиної статистичної основи для складання звітності і здійснення моніторингу; проблеми вимірювання (множинність підходів); концептуальні відмінності щодо змісту роботи з використанням цифрових платформ і роботи фрілансерів; необхідність забезпечення балансу ширини і глибини вимірювання НФЗ;
- сучасний ринок праці активно трансформується завдяки цифровим платформам, створюючи нові форми зайнятості, які не вписуються у традиційні рамки. Це стосується, наприклад, водіїв таксі та кур'єрів, які, будучи офіційно самозайнятими, часто мають умови праці, подібні до найманих працівників, але без відповідного соціального захисту;
- неформальна зайнятість залишається ключовим явищем на світовому ринку праці, особливо у країнах, що розвиваються, де понад половина світової робочої сили (за даними МОП) та 60% працівників (за даними МВФ) зайняті у нерегульованому секторі. Це несе значні ризики для працівників у плані достатності заробітку, безпеки праці та соціальних гарантій;
- повномасштабне вторгнення посилило попит на онлайн-роботу та гнучкі форми зайнятості в Україні. Значна частина шукачів роботи надає перевагу віддаленому формату, а кількість вакансій з дистанційною роботою зросла майже на 40% з лютого 2022 р. Одночасно спостерігається збільшення тіньової складової ринку праці (до 4 млн. людей за оцінками Конфедерації роботодавців) та високий рівень неофіційної зайнятості, особливо серед молоді;
- розвиток новітніх форм зайнятості та зростання неформального сектору вимагають подальшого розвитку національного трудового законодавства для поширення гнучких форм зайнятості та запобігання ризикам, пов'язаним із незахищеністю працівників.

Список використаних джерел до п. 2.2

1. Report II – Statistics on work relationships. *20th International Conference of Labour Statisticians, Geneva*, 10-19 October 2018. International Labour Office, Geneva. URL : <https://www.ilo.org/publications/report-ii-statistics-work-relationships-20th-international-conference>
2. New forms of employment and quality of employment: implications for official statistics. United Nations Economic Commission for Europe. 2021. 39 p. URL : <https://unece.org/statistics/ces/new-forms-employment>
3. Wood, A.J., M. Graham, V. Lehdonvirta and I. Hjorth. (2019). Good Gig, Bad Gig: Autonomy and Algorithmic Control in the Global Gig Economy. *Work, Employment and Society*. 2019. Vol. 33, No. 1, pp. 56-75. URL : <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0950017018785616>
4. Policy Responses to New Forms of Work. OECD, 2019. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/policy-responses-to-new-forms-of-work_0763f1b7-en
5. The Future of Work. OECD Employment Outlook 2019. URL : <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9ee00155-en.pdf?expires=1726610566&id=id&accname=guest&checksum=9FF2CFC63C3C80E29A6A3943E0D96D63>
6. New forms of employment: 2020 update. Labour market change. Publications Office of the European Union, Luxembourg 2020. URL : https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1461en.pdf
7. Jeon S.-H., Liu H., Ostrovsky Y.. Measuring the Gig Economy in Canada Using Administrative Data. *Analytical Studies Branch Research Paper*. 2019, No. 437. URL : https://dosm.gov.my/v1/uploads/files/7_Publication/Technical_Paper/Occasional_Paper/Social_Demography/27-Measuring-GIG-eco-in-Canada-using-admindata.pdf
8. De Stefano V. The rise of the «just-in-time workforce»: On-demand work, crowdwork and labour protection in the «gig-economy». *Conditions of Work and Employment Series*. No. 71. 2016. International Labour Office, Geneva. URL : <https://www.ilo.org/publications/rise-just-time-workforce-demand-work-crowdwork-and-labour-protection-gig>
9. Handbook on Measuring Quality of Employment. A Statistical Framework. United Nations. New York and Geneva, 2015. URL : https://unece.org/DAM/stats/publications/2015/ECE_CES_40.pdf
10. 17 Цілей сталого розвитку. Global Compact Network Ukraine. URL : <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
11. Job quality in the platform economy. Global Commission on the Future of Work. URL : https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@cabinet/documents/publication/wcms_618167.pdf

12. Data Collection Guidelines for ICSE-18. 20th International Conference of Labour Statisticians Geneva, 10-19 October 2018. URL : <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/data-collection-guidelines-icse-18>
13. Conceptual Framework for Statistics on Work Relationships. 2020. URL : <https://www.ilo.org/publications/conceptual-framework-statistics-work-relationships>
14. Conceptual Framework for Statistics on the Informal Economy. 2023. URL : <https://www.scribd.com/document/692021259/1-Conceptual-Framework-for-Statistics-on-the-Informal-Economy>
15. An Introduction to Online Platforms and their Role in the Digital Transformations. May 2019. OECD. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/an-introduction-to-online-platforms-and-their-role-in-the-digital-transformation_53e5f593-en
16. Guidelines of Measuring the Quality of the Working Environment. November 2017. OECD. URL : https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-on-measuring-the-quality-of-the-working-environment_9789264278240-en.html
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2016. European Commission. URL : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016DC0356&from=EN>
18. Platform work and the «gig economy»: the JRC COLLEEM surveys of digital labour platforms. European Commission. URL : https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/employment/platform-work_en
19. Trends in job quality in Europe. Eurofound. URL : <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2012/trends-job-quality-europe>
20. Evaluating composite indicators in the European Quality of Life Survey 2016: Review of Eurofound reports and external studies. URL : <https://www.eurofound.europa.eu/en/home>
21. Employment and working conditions of selected types of platform work. September 2018. Eurofound. URL : <https://www.eurofound.europa.eu/en/publications/2018/employment-and-working-conditions-selected-types-platform-work>
22. Eurofound and International Labour Organization (2019), Working conditions in a global perspective, Publications Office of the European Union, Luxembourg, and International Labour Organization, Geneva. URL : https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_696174.pdf
23. Report II: Statistics on Work Relationships. *20th International Conference of Labour Statisticians*. 10-19 October 2020, Geneva. International Labour Office, Geneva. URL : https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@stat/documents/publication/wcms_644596.pdf
24. Abraham, K. G., J. C. Haltiwanger, K. Sandusky, and J. R. Spletzer. Measuring the Gig Economy: Current Knowledge and Open Issues. *NBER Working*

Paper Series. No 24950. National Bureau of Economic Research. August 2018. URL : https://www.nber.org/system/files/working_papers/w24950/w24950.pdf

25. Collins B., Garin A., Jackson E., Koustas D., Payne M. (2019). Is Gig Work Replacing Traditional Employment? Evidence from Two Decades of Tax Returns. March 25, 2019. URL : <https://metadataetc.org/gigontology/pdf/Collins%20et%20al.%20-%20Is%20Gig%20Work%20Replacing%20Traditional%20Employment%20Evid.pdf>

26. Jeon S.-H., Liu H., Ostrovsky Y. Measuring the Gig Economy in Canada using Administrative Data. Analytical Studies Branch Research Paper Series. No. 437. Statistics Canada. December 16, 2019. URL : <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/11f0019m/11f0019m2019025-eng.htm>

27. Sutela H. Platform jobs are here to stay – how to measure them? URL : <https://stat.fi/tietotrendit/blogit/2018/platform-jobs-are-here-to-stay-how-to-measure-them>

28. O'Farrell, Rory & Montagnier, Pierre. (2019). Measuring platform mediated workers. *OECD Digital Economy Paper*. No. 282. April 2019. DOI: 10.1787/170a14d9-en. URL : https://www.researchgate.net/publication/342644651_measuring_platform_mediated_workers

29. European Framework Agreement on Part-Time Work. URL : https://irshare.eu/wp-content/uploads/2024/07/EN-part-time-work_1354039366.pdf

30. Background document on the issues relating to the inclusion of safe and healthy working conditions in the ILO's framework of fundamental principles and rights at work. International Labour Organization. URL : <https://www.ilo.org/resource/gb/344/background-document-issues-relating-inclusion-safe-and-healthy-working>

31. Decent work. International Labour Organization. URL : <https://www.ilo.org/topics/decent-work>

32. Conceptual Framework for Statistics on the Informal Economy. Scribd Inc. 2023. URL : <https://www.scribd.com/document/692021259/1-Conceptual-Framework-for-Statistics-on-the-Informal-Economy>

33. ILO. What is informal employment? ILO brief. January 2023. URL: <https://www.ilo.org/media/5481/download>

34. ILO. The ILO's Decent Work Agenda. URL: <https://www.ilo.org/topics/decent-work#:~:text=During%20the%20UN%20General%20Assembly,2030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development.>

35. UN. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>.

36. ILO. 21st International Conference of Labour Statisticians (Geneva, 11–20 October 2023). Resolution concerning statistics on the informal economy URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@stat/documents/normativeinstrument/wcms_901516.pdf

-
37. ILOStat. Statistics on the informal economy. URL: https://ilostat ilo.org/topics/informality/#elementor-toc_heading-anchor-1
 38. WEF. What is the informal economy and how many people work in it? URL: <https://www.weforum.org/stories/2024/06/what-is-the-informal-economy/>
 39. ILO. Informal economy. URL: <https://www.ilo.org/ilo-employment-policy-job-creation-livelihoods-department/branches/employment-investments-branch/informal-economy>
 40. IMF. Five Things to Know about the Informal Economy. URL: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2021/07/28/na-072821-five-things-to-know-about-the-informal-economy>
 41. Statistics on the informal economy. URL: https://ilostat ilo.org/topics/informality/#elementor-toc_heading-anchor-1
 42. OECF, MOII, Євпосрат, Handbook on Measuring Digital Platform Employment and Work. URL: https://www.oecd.org/en/publications/handbook-on-measuring-digital-platform-employment-and-work_0ddcac3b-en.html
 43. Otto Kässi, Vili Lehdonvirta and Fabian Stephany, “How Many Online Workers are There in the World? A DataDriven Assessment”, Social Science Research Network (2021). URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3810843
 44. ILO, *World Employment and Social Outlook 2021*. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_795453.pdf
 45. ILO. Realizing decent work in the platform economy URL: <https://www.ilo.org/resource/conference-paper/ilc/113/realizing-decent-work-platform-economy>
 46. The Online Labour Index. URL: <http://onlinelabourobservatory.org/>
 47. Online Labour Supply. URL: <http://onlinelabourobservatory.org/oli-supply/>
 48. Willem Pieter De Groen and Ilaria Maselli, The Impact of the Collaborative Economy on the Labour Market, Centre for European Policy Studies Special Report No. 138, 2016.
 49. Nilufer Rahim et al., Research on the Sharing Economy (Her Majesty’s Revenue and Customs, 2017). URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a81df43e5274a2e87dbfedf/HMRC_Report_453_Sharing_Economy.pdf
 50. Aleksynska M., Digital Work in Eastern Europe: Overview of Trends, Outcomes and Policy Responses, ILO Working Paper No. 32, 2021. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@inst/documents/publication/wcms_794543.pdf
 51. ILO, “SDG indicator 8.3.1 – Proportion of Informal Employment in Total Employment by Sex and Sector”. URL: <https://ilostat ilo.org/topics/informality/>
 52. INAPP-PLUS (Participation, Labour, Unemployment Survey), 2018. См. также Valeria Cirillo, Dario Guarascio and Sergio Scicchitano, “Platform Workers in Italy: An Empirical Exploration on Worker-Level Data”, presentation at MOSPI Workshop, 7 October 2019. URL: <https://www.inapp.gov.it/rilevazioni/rilevazioni-periodiche/participation-labour-unemployment-survey-plus>

-
53. Italy, Istituto Nazionale Previdenza Sociale, XVII Rapporto Annuale, 2018. URL: https://servizi2.inps.it/docallegati/Mig/Dati_analisi_bilanci/Rapporti_annuali/INPS_XVII_Rapporto_annuale.pdf
54. Katarzyna Cieslik, Roland Banya and Bhaskar Vira, “Offline Contexts of Online Jobs: Platform Drivers, Decent Work, and Informality in Lagos, Nigeria”, *Development Policy Review*, 40 No. 4 (2022), e12595. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/dpr.12595>
55. ILO, *World Employment and Social Outlook 2021*. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_795453.pdf
56. Urzi Brancati, M., Pesole, A. and Fernandez Macias, E., *Digital Labour Platforms in Europe: Numbers, Profiles, and Employment Status of Platform Workers*, EUR 29810 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, ISBN 978-92-76-08955-1, doi:10.2760/16653, JRC117330. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC117330>
57. Piasna A., Zwysen W., Drahokoupil J. *The platform economy in Europe Results from the second ETUI Internet and Platform Work Survey*. URL: https://www.etui.org/sites/default/files/2022-02/The%20platform%20economy%20in%20Europe_2022.pdf
58. ILO, *ILO Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology*, 2021. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_808935.pdf
59. ILO, *El aporte de las personas refugiadas y migrantes venezolanas en los servicios esenciales de reparto de alimentos y medicina durante la pandemia de la COVID-19: Argentina, Colombia, y Perú*, 2021. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@americas/@ro-lima/documents/publication/wcms_794072.pdf
60. ILO, *Digital Refugee Livelihoods and Decent Work: Towards Inclusion in a Fairer Digital Economy*, 2021. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@ddg_p/documents/publication/wcms_780060.pdf
61. Eurostat. *Employment statistics - digital platform workers*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics_-_digital_platform_workers
62. European Council. *Spotlight on digital platform workers in the EU*. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/digital-platform-workers/>
63. Добробут у компанії та дефіцит кадрів. Work.ua. URL: <https://www.work.ua/news/ukraine/2667/>
64. НІСД. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>

65. Що треба знати про український ринок праці у 2024 році? URL: <https://budni.robota.ua/career/shho-treba-znati-pro-ukrayinskiy-rinok-pratsi-u-2024-rotsi-doslidzhennya-ta-analitika-vid-robota-ua>

66. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. Аналітична доповідь Центру Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf>

67. «Треба знайти золоту середину» – Мірошніченко про бронювання військовозобов'язаних. – Конфедерація роботодавців України. URL: <https://employers.org.ua/news/id2607>

68. НІСД. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>

3. ПЕРСПЕКТИВНА ОЦІНКА СТАНУ ТРУДОРЕСУРСНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Оцінка трудових потреб України в контексті поствоєнного відновлення

Повномасштабна війна з росією суттєво змінила економічний ландшафт в Україні, вплинула на кількість та структуру населення. За даних умов зростає важливість оцінки перспективних трудових потреб України в контексті поствоєнного відновлення.

Трансформація структури зайнятості в Україні

Зважаючи на інерційність розвитку ринку праці, тенденції, що склалися в Україні до лютого 2022 р. у сфері зайнятості, продовжують діяти і в період війни, що обумовлює важливість їх врахування при прогнозуванні трудових ситуації.

Характерною тенденцією розвитку ринку праці України є одночасне скорочення кількості як працездатного, так і зайнятого населення. Паралельно спостерігається старіння робочої сили, що є проявом загального низхідного демографічного тренду, вплив якого посилюється через війну. Як наслідок – зменшення кількості людей працездатного віку і зростання дефіциту робочої сили.

Аналіз статистичних даних свідчить про наявність таких ключових тенденцій трансформації структури зайнятості в Україні:

- *спостерігається неефективність розподілу робочої сили:* домінування зайнятих у торгівлі (3604,7 тис. зайнятих у 2021 р.), аграрному секторі та суміжних галузях (2692,7 тис. зайнятих у 2021 р.) і промисловості (2313,2 тис. зайнятих у 2021 р.) (табл. 3.1.1), що вказує на незбалансовану структуру зайнятості;
- *нерівномірність професійної структури:* переважання професійних груп «професіонали» (18% у 2021 р.), «працівники найпростіших професій» (17,5% у 2021 р.) та «працівники сфери торгівлі та послуг» (16,5% у 2021 р.) (рис. 3.1.1),

що підкреслює необхідність стимулювання розвитку кваліфікованої праці як передумови підвищення конкурентоспроможності економіки;

- *високий освітній рівень працівників*: значна частка зайнятих з вищою освітою (5,189 тис. зайнятих у 2021 р.) (табл. 3.1.2) свідчить про можливість розвитку наукоємних галузей в країні, що сприятиме запобіганню безробіття серед освічених громадян;
- *розвиток неформальної зайнятості*: зростання частки зайнятих в неформальному секторі (зменшення офіційної зайнятості) (з 20 404 тис. зайнятих у 2013 р. до 15 610 тис. зайнятих за підсумками 2021 р.) (рис. 3.1.2) вимагає створення передумов для збільшення формальної зайнятості шляхом легалізації бізнесу та впровадження сучасних форм зайнятості, включно із цифровими технологіями.

Таблиця 3.1.1

Динаміка чисельності зайнятого населення за видами економічної діяльності в Україні, 2013-2021 рр., тис. осіб, % [1]

<i>Роки</i>	<i>2013</i>	<i>2021</i>	<i>Відхилення 2021/2013</i>	
			<i>+/-</i>	<i>%</i>
Усього зайнято, тис. осіб	19314,2	15610,0	-3704,2	-19,18%
з них:				
А. «Сільське, лісове та рибне господарство»	3389,0	2692,7	-696,3	-20,55%
В. «Промисловість»	3170,0	2313,2	-856,8	-27,03%
Г. «Будівництво»	841,1	690,8	-150,3	-17,87%
Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	4269,5	3604,7	-664,8	-15,57%
Н. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»	1163,6	961,0	-202,6	-17,41%
І. «Тимчасове розміщування й організація харчування»	328,9	285,2	-43,7	-13,29%
Л. «Інформація та телекомунікації»	299,9	289,0	-10,9	-3,63%
К. «Фінансова та страхова діяльність»	306,2	210,6	-95,6	-31,22%
Л. «Операції з нерухомим майном»	314,3	248,2	-66,1	-21,03%
М. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	493,6	422,2	-71,4	-14,47%
Н. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	343,3	317,9	-25,4	-7,40%
О. «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування»	962,3	873,9	-88,4	-9,19%
Р. «Освіта»	1611,2	1244,0	-367,2	-22,79%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	1171,8	913,4	-258,4	-22,05%
Р. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»	226,5	178,7	-47,8	-21,10%
S, T. «Інші види економічної діяльності»	423,0	364,5	-58,5	-13,83%

Кожна із зазначених тенденцій трансформується внаслідок війни, розширюючи спектр питань регулювання зайнятості: актуалізується потреба у соціальній допомозі, зростає важливість вирішення питань інтеграції ветеранів, осіб з інвалідністю та внутрішньо переміщених осіб.

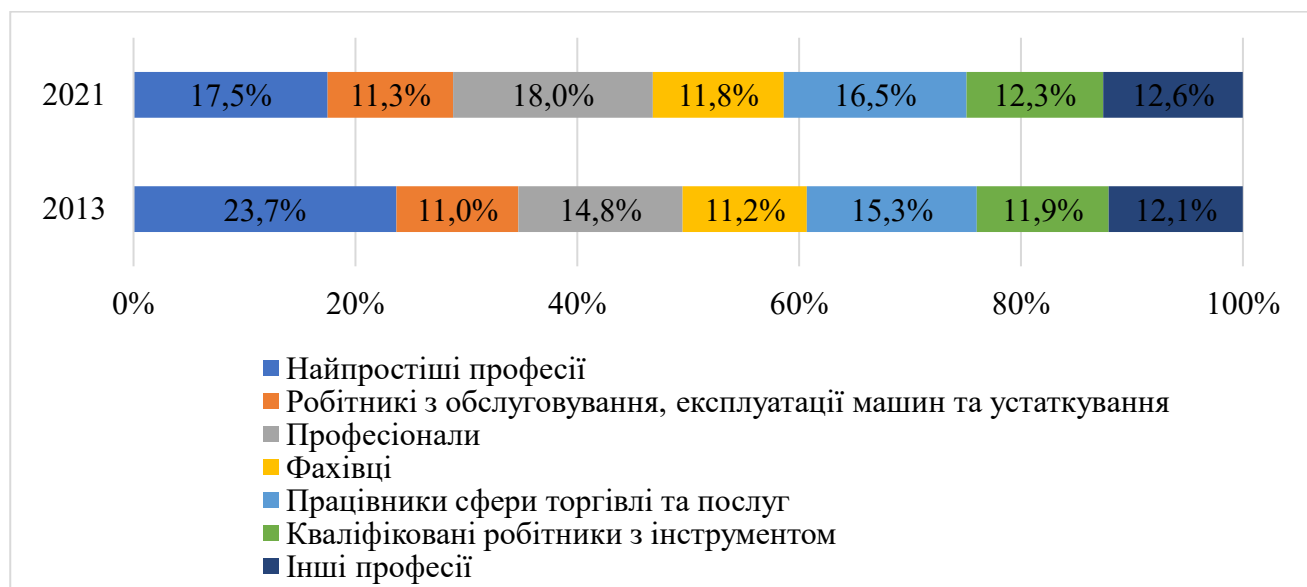

Рис. 3.1.1. Структура зайнятого населення за професійними групами, 2013, 2021 рр., % [2]

Таблиця 3.1.2

Динаміка зайнятого населення України за рівнем освіти, 2013-2021 рр. [3]

	<i>2013 р.</i>	<i>2021 р.</i>
<i>Зайняте населення, тис. осіб</i>	<i>20 404,10</i>	<i>15 610</i>
повна вища	5 715,90	5 189,30
неповна вища	4 412,60	3 410,90
базова вища	182,7	306,7
неповна вища	4 229,90	3 104,20
професійно-технічна	н/д ¹	4 146,00
повна загальна середня	9 275,90	2 582,10
базова, початкова загальна середня або не мають освіти	999,7	281,7

¹ дані відсутні у 2013 р. через різницю у методології вимірювання

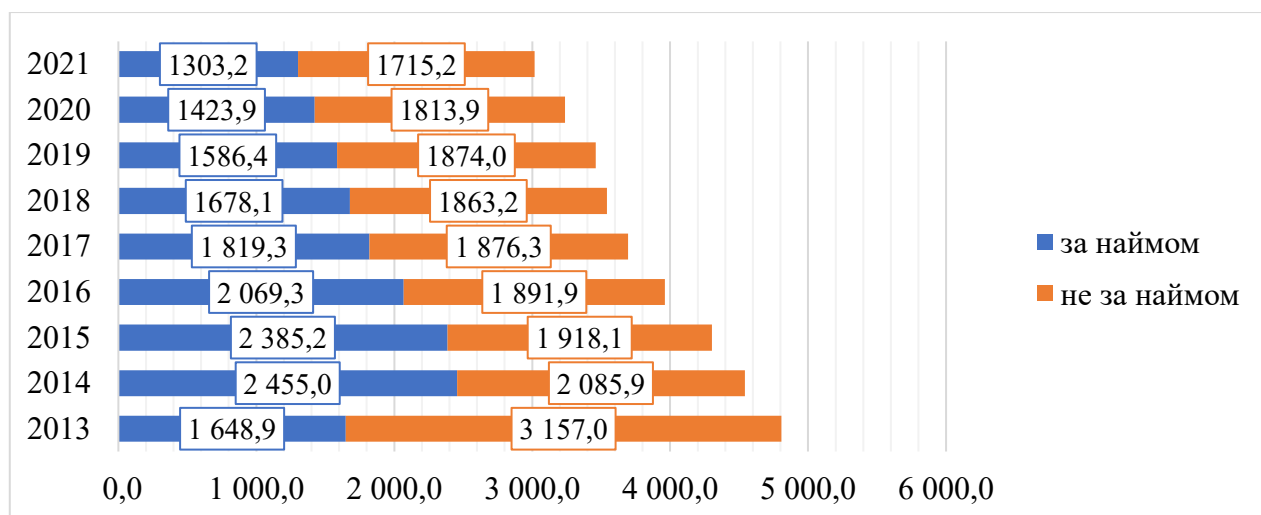

Рис. 3.1.2. Динаміка структури неформально зайнятого населення 15-70 років в Україні за статусом зайнятості, 2013-2021 рр., тис. осіб [4]

Ряд міжнародних організацій – *Організація об'єднаних націй (ООН), Міжнародна організація праці (МОП), Міжнародна організація міграції (МОМ)*, надаючи оцінки динаміки ринку праці України, демонструють відмінності у методології дослідження, перш за все, через те, що міжнародні організації, окрім національних статистичних даних, використовують власні аналітичні джерела. Крім того, Укрстат оцінює розподіл зайнятого населення за видами економічної діяльності за *КВЕД-2010* та *NASE (rev-2) – Класифікація видів економічної діяльності Європейського Співтовариства* [5], у той час як *МОП* і *ООН* використовують для аналізу розподіл зайнятого населення по галузях економіки за *Міжнародною стандартною галузевою класифікацією всіх видів економічної діяльності* (четвертий переглянутий варіант від 2009 року) [6].

Результати дослідження стану ринку праці України, здійснені міжнародними організаціями, надають більш широкую картину трансформації зайнятості у галузевому та освітньому розрізі, що дозволило зробити такі висновки:

- впродовж 2013-2021 рр. в Україні спостерігалися значні структурні зміни в зайнятості. Зокрема, відбулося суттєве скорочення кількості зайнятих за такими видами економічної діяльності: *В. «Гірничодобувна промисловість*

і розробка кар'єрів» (-53%), *L.* «Операції з нерухомістю» (-47,5%), *A.* «Сільське, лісове та рибне господарство» (-45,7%), *K.* «Фінансова та страхова діяльність» (-32,3%), *S.* «Інші види діяльності у сфері послуг» (-32,9%), що є відображенням кризових проявів та змін у споживчих уподобаннях;

- відбулося збільшення зайнятих в таких секторах, як *T.* «Діяльність домашніх господарств як роботодавців; недиференційована діяльність домашніх господарств» (на 12,1%), *N.* «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування» (на 7%), *J.* «Інформація і зв'язок» (1,1%), що свідчить про зростання ролі сфери послуг та інформаційних технологій в економіці країни;

- незважаючи на вищезазначені зміни, провідними секторами зайнятості в Україні залишаються *A.* «Сільське, лісове та рибне господарство», *C.* «Обробна промисловість» та *G.* «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Ці сектори продовжують відігравати ключову роль у забезпеченні робочих місць та формуванні ВВП країни;

- рівень освіти зайнятих в країні суттєво варіюється в залежності від галузі (рис. 3.1.3): сектори, пов'язані з технологіями, фінансами та науковою діяльністю, вимагають більш високої кваліфікації і демонструють переважання працівників з вищою освітою. Так, більше 90% працівників в таких видах економічної діяльності як *J.* «Інформація і зв'язок» (91%), *M.* «Професійна, наукова і технічна діяльність» (93%) та *K.* «Фінансова та страхова діяльність» (94%) мають вищу освіту, що свідчить про визначальну роль кваліфікації робочої сили у забезпеченні технологічного прогресу;

- у будівництві (*F.* «Будівництво») та сфері послуг (*S.* «Інші види діяльності у сфері послуг») домінує професійно-технічна освіта (43% та 40% відповідно) (рис. 3.1.3), що пояснюється специфікою цих секторів, де практичні навички та вміння відіграють вирішальну роль;

- у сільському господарстві (*A.* «Сільське, лісове та рибне господарство») значна частина працівників має лише базову середню освіту

(39%), що є відображенням історичних тенденцій розвитку даної сфери, а також обмеженості доступу до професійної освіти в сільській місцевості (рис. 3.1.3).

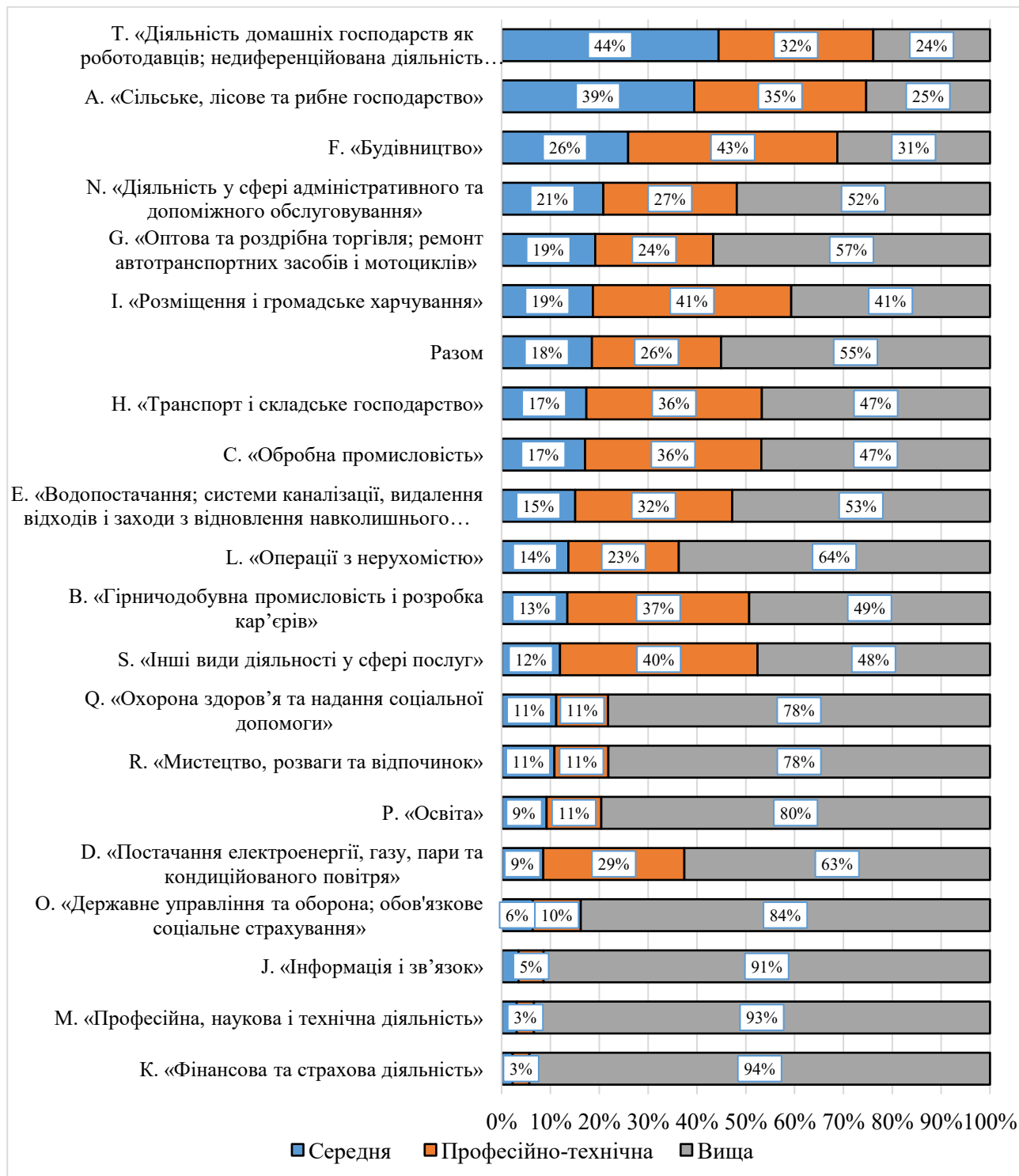

Рис. 3.1.3. Структура зайнятих в Україні за видами економічної діяльності та рівнем освіти, 2021 рр., % [7]

В контексті оцінки трудових ресурсних потреб, з урахуванням вищезазначених тенденцій, важливим є визначення прогностичних значень чисельності зайнятих в Україні.

Враховуючи відмінності національної і міжнародної статистики, найбільш ґрунтовним вбачається спільний прогноз *Міністерства економіки України, Міжнародної організації праці (МОП) та Міжнародної організації з міграції (МОМ)* (грудень 2023 р.), згідно з яким чисельність зайнятого населення у 2032 р. має складати від 14,51 до 21,42 млн. осіб. Відповідно, українська економіка потребуватиме додатково до 8,6 мільйонів працівників порівняно з чисельністю 2022 р. (рис. 3.1.4). Це означає необхідність збільшення чисельності зайнятих приблизно на 67% порівняно з показником 2022 р. і на 37% – порівняно з довоєнним показником, зафіксованим у 2021 р. [8, с. 50].

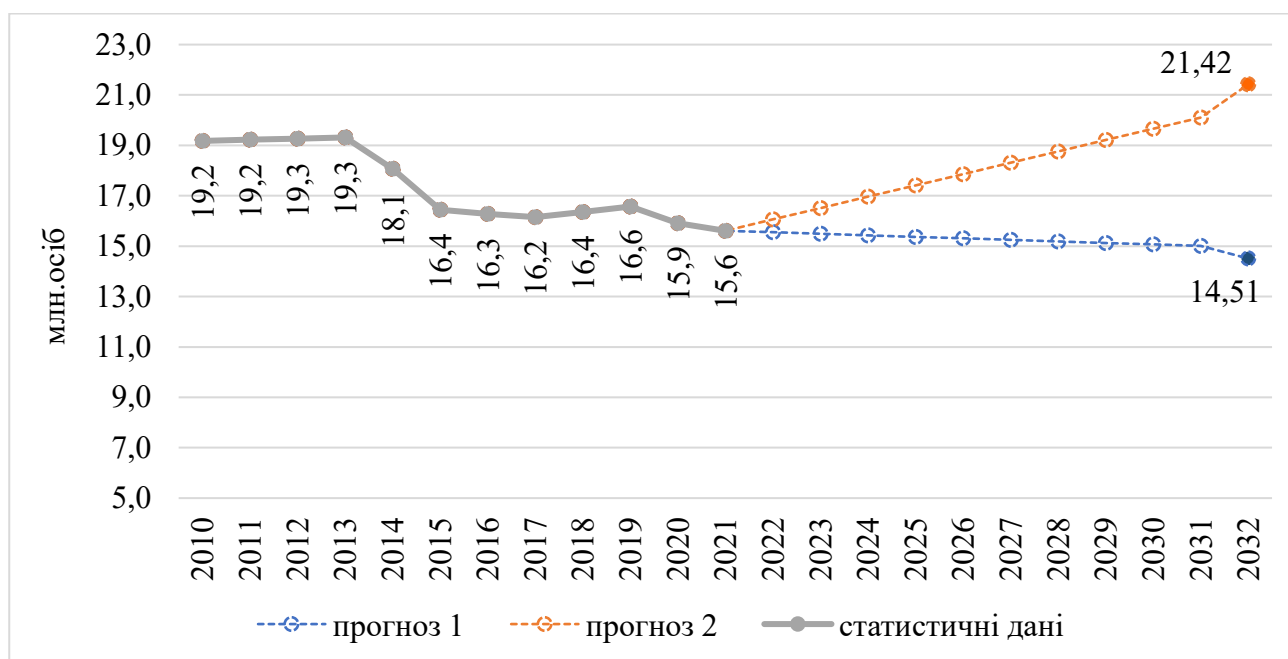

Рис. 3.1.4. Прогноз чисельності зайнятого населення до 2032 р. (за оцінками Мінекономіки України, МОП і МОМ) [8, с. 7]

Базуючись на експертних оцінках [8, с. 50], можна припустити, що розподіл працівників за рівнем освіти в різних секторах економіки у 2032 р. залишиться таким же, як і у 2021 р. Відповідно, з прогнозованих 8,6 млн.

працівників, яких додатково потребуватиме українська економіка, необхідно (рис. 3.1.5):

- 4,73 млн. працівників з вищою освітою (55%);
- 2,27 млн. працівників з середньою освітою (27%);
- 1,58 млн. працівників з базовою освітою (18%).

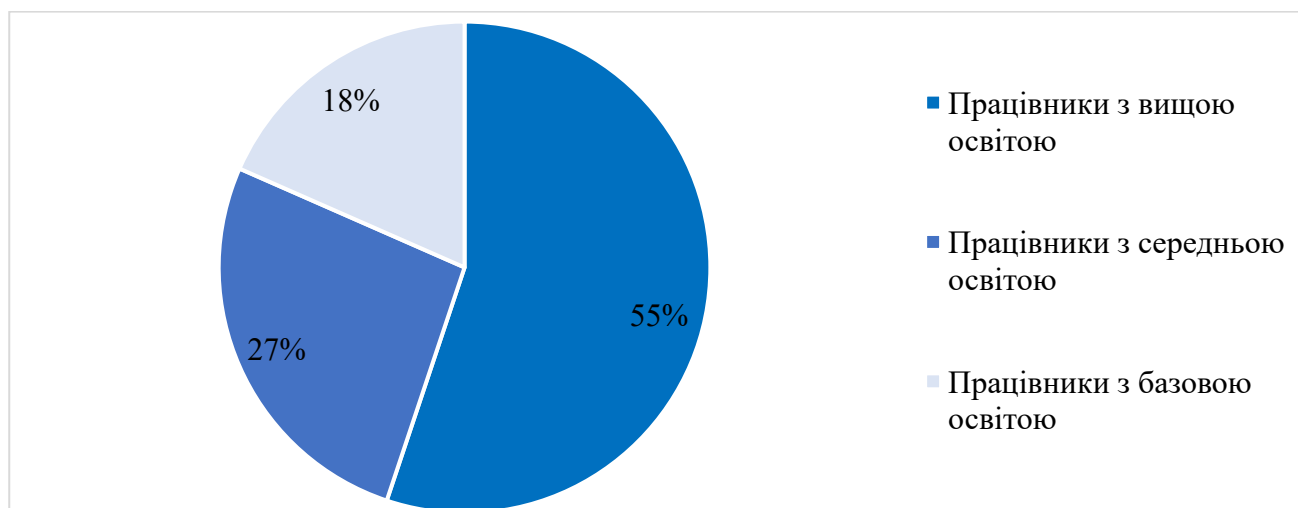

Рис. 3.1.5. Прогнозований розподіл працівників, яких додатково потребуватиме українська економіка у 2032 р., за рівнем освіти, %

** розраховано авторами*

Що стосується розподілу додаткової кількості працівників за рівнем навичок (рис. 3.1.6), то:

- 3,04 млн. робочих місць (35%) вимагатимуть високого рівня навичок;
- 4,08 млн. робочих місць (47%) вимагатимуть середнього рівня навичок;
- 1,46 млн. робочих місць (17%) вимагатимуть низького рівня навичок

Наведені дані підкреслюють необхідність здвійснення значних інвестицій в освіту та професійну підготовку, щоб забезпечити економіку України необхідними кадрами відповідно до поставлених цілей.

Для більш точного визначення майбутніх трудових потреб важливим є аналіз показників ВВП та продуктивності праці в Україні, як таких, що формують контур трудових потреб економіки.

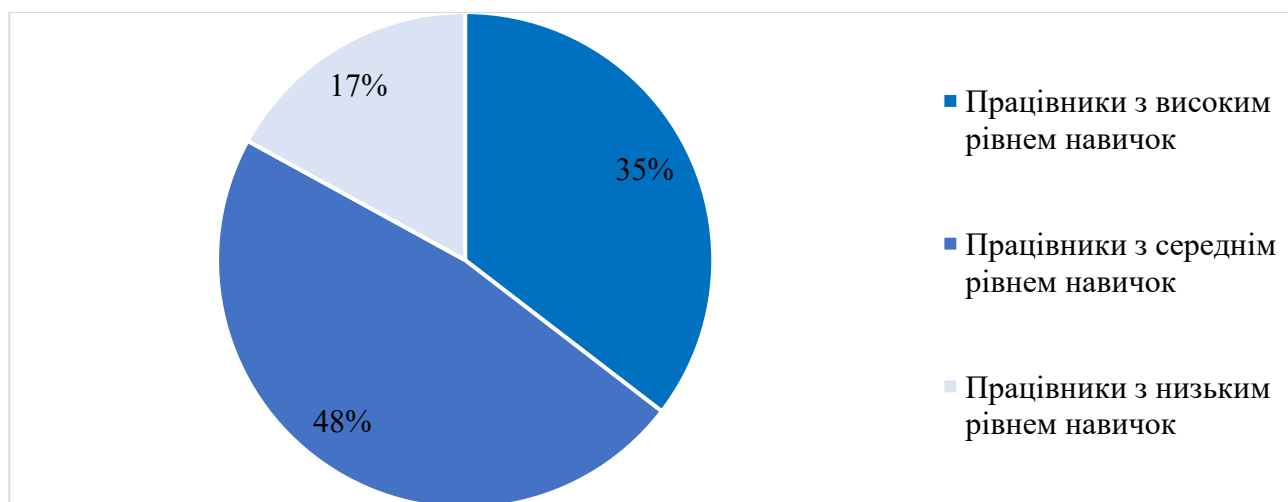

Рис. 3.1.6. Прогнозований розподіл працівників, яких додатково потребуватиме українська економіка у 2032 р., за рівнем навичок, %

** розраховано авторами*

Трансформація динаміки і структури ВВП України

Аналіз динаміки ВВП є тим більш важливим, що вторгнення російської федерації в Україну стало значним ударом для національної економіки: масштабні руйнування інфраструктури, житлового фонду та виробничих потужностей призвели до величезних економічних втрат і різкого падіння ВВП держави. Особливо постраждали промислові галузі, в яких обсяги руйнувань є найбільш значними (рис. 3.1.8).

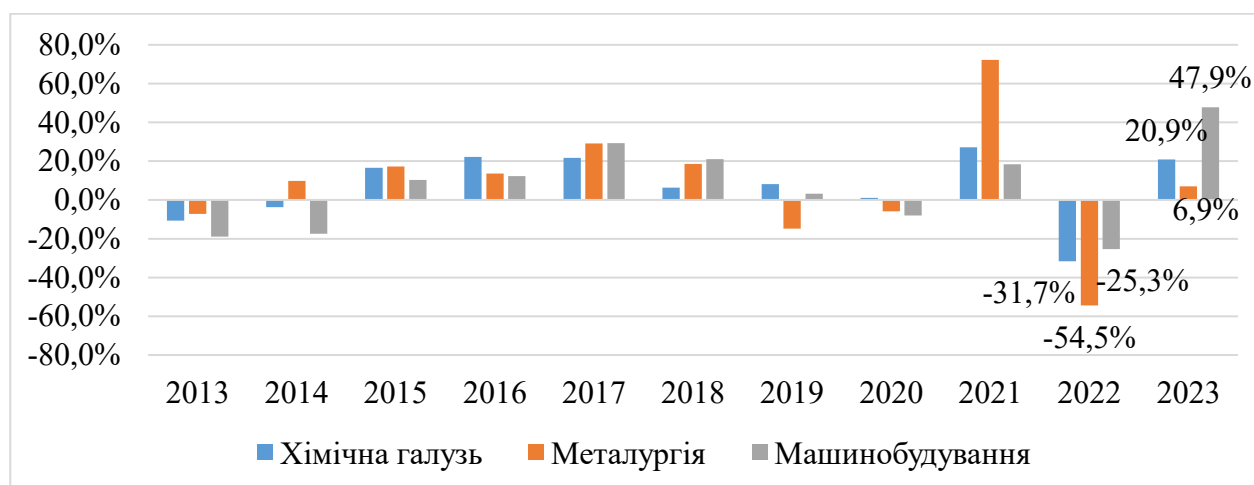

Рис. 3.1.8. Темпи приросту обсягів реалізованої продукції підприємств України, 2013-2023 рр. [9]

Через війну відбулися значні структурні зміни в економіці України: частка промисловості суттєво скоротилася (частка С. «Обробна промисловість» знизилась з 14% до 10% з 2013 р. до 2023 р., частка В. «Гірничобудувна промисловість і розробка кар'єрів» знизилась з 17% до 15% з 2013 р. до 2023 р.), що є прямим наслідком руйнування виробничих потужностей та порушення логістичних ланцюгів (рис. 3.1.9); в той же час, частка сільського господарства та державного сектору зросла (частка А. «Сільське, лісове та рибне господарство» зросла з 10% до 14% з 2013 р. до 2023 р., а частка О. «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування» зросла з 6% до 13% з 2013 р. до 2023 р.), що відображає необхідність забезпечення продовольчої безпеки та дієвого державного управління в умовах кризи.

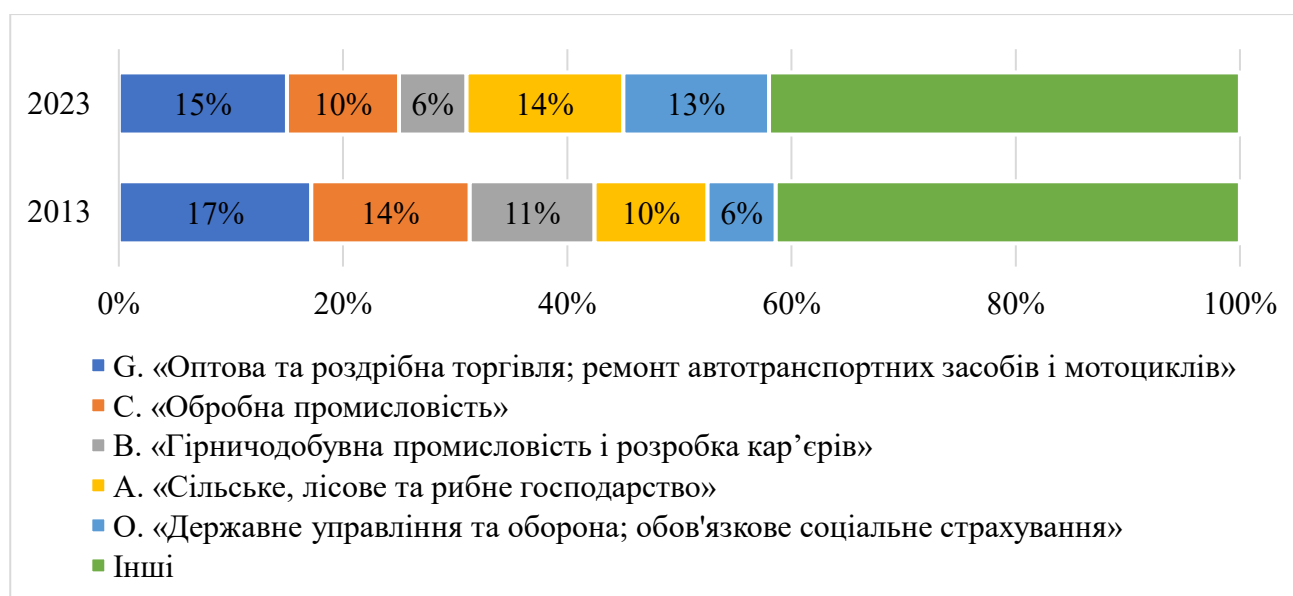

Рис. 3.1.9. Структура ВВП України виробничим методом за видами економічної діяльності у постійних цінах 2021 року, млн. грн., 2013 р., 2023 р. [9]

Руйнування інфраструктури, втрата робочих місць, масова міграція населення призвели до поглиблення регіональних диспропорцій в економіці України. Найбільших збитків зазнали прифронтові регіони, де тривають активні бойові дії. В результаті, спостерігається концентрація продукування ВВП у

центральної регіонах, особливо в м. Києві, що пов'язано з переміщенням виробництва та бізнесу з постраждалих регіонів до більш безпечних територій. Вказана концентрація створює додаткові виклики для збалансованого розвитку економіки України.

Війна в Україні неминуче матиме глибокі та тривалі наслідки для економічного розвитку. Повномасштабне вторгнення прискорило процеси деіндустріалізації, що може суттєво обмежити потенціал економічного зростання в майбутньому, а втрата промислових потужностей та кваліфікованих кадрів створює серйозні виклики для відновлення виробництва та розвитку високотехнологічних галузей. Крім того, посилились наявні системні проблеми української економіки – залежність від експорту сировини, низький технологічний рівень, недостатня диверсифікація економіки, – що обмежує міжнародну конкурентоспроможність України і робить країну більш вразливою до зовнішніх шоків.

Прогнозування майбутнього економічного розвитку України залишається складним завданням, що зумовлено невизначеністю термінів завершення воєнних дій. На основі аналізу тенденцій розвитку світової економіки та враховуючи короткострокові прогнози міжнародних організацій та Національного банку України, можна зробити висновок, що за умови припинення активних бойових дій на території України, темпи зростання національної економіки відповідатимуть загальним тенденціям розвитку країн з доходами вище середнього, тобто приблизно 4-5% щорічно. Спираючись на ці припущення та використовуючи статистичні дані Світового банку, було розроблено прогноз динаміки ВВП України до 2032 р. (рис. 3.1.10).

Даний прогноз є важливим інструментом планування параметрів поствоєнного економічного відновлення, формування стратегічних пріоритетів економічного розвитку країни, що дозволяє визначити прогнозні величини необхідного трудових ресурсного забезпечення.

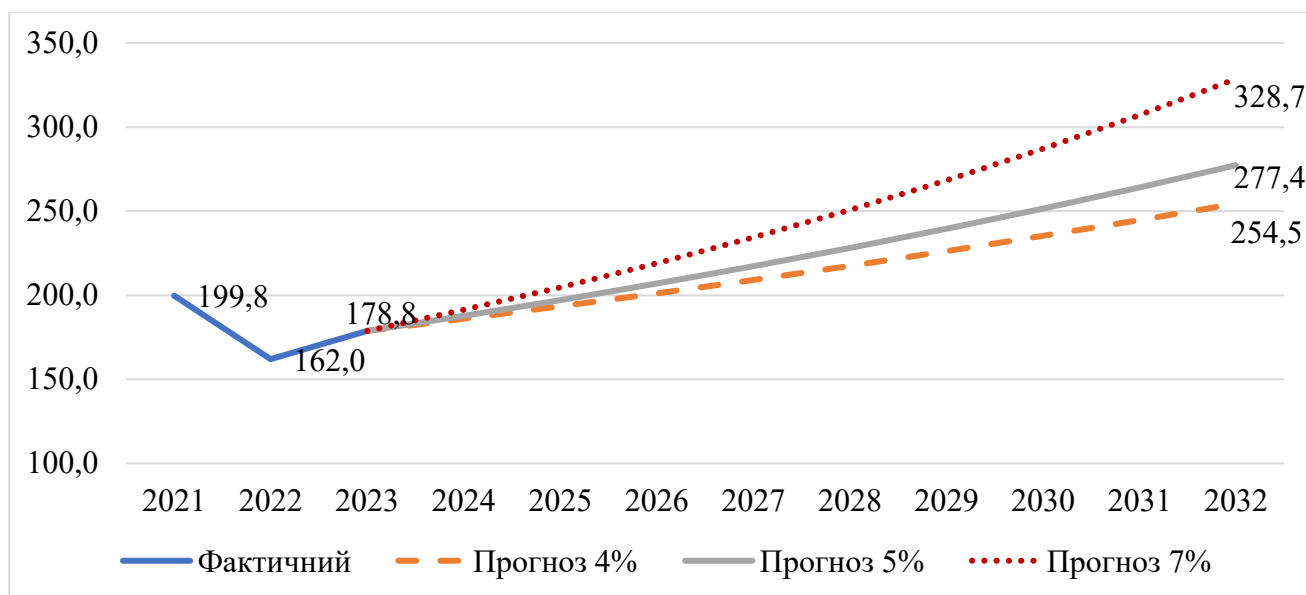

Рис. 3.1.10. Динаміка ВВП України, млрд. дол. США, 2021-2023 рр., та прогноз до 2032 р. за різними сценаріями
[фактичні дані за 2021-2023 рр. – 10]

З одного боку, в контексті поствоєнного відновлення України, базою для формування структури ВВП слід вважати економічну модель, що існувала у 2013 р. – до початку окупації промислових регіонів та масштабних руйнувань виробничих об'єктів та інфраструктури. З іншого боку, важливо відновлювати промисловість з урахуванням нової технологічної парадигми, вагомим компонентом якої виступає інформаційно-комунікаційна складова, – що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та інноваційному розвитку національної економіки.

Оцінка перспективних значень продуктивності праці

Для оцінки перспективних трудоресурсних потреб економіки, необхідною є оцінка показників продуктивності праці. В останнє десятиліття цей показник демонструє позитивну динаміку: за період 2013-2021 рр. продуктивність праці в національній економіці зросла в усіх галузях, найбільшим є збільшення у будівництві (+74%), тимчасовому розміщенні та організації харчування (+69%), фінансовій та страховій діяльності (+63%); найменші темпи зростання

спостерігалися в промисловості та на транспорті (+2%), оптовій і роздрібній торгівлі (+5%) (табл. 3.1.3).

Таблиця 3.1.3

Продуктивність праці в Україні, 2013-2021 рр., млн. грн/тис.ос. [9]

<i>Продуктивність праці (ВВП на 1 зайняту особу, млн. грн/тис. ос)</i>	<i>2013р.</i>	<i>2015р.</i>	<i>2021р.</i>	<i>Відхилення 2021-2013 рр.</i>	
				<i>+/-</i>	<i>%</i>
Загальна продуктивність праці	300	297	349	49	16%
А. «Сільське господарство, лісове та рибне господарство»	154	178	220	67	43%
В. «Промисловість»	469	439	481	12	2%
Ф. «Будівництво»	125	108	218	92	74%
Г. «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»	197	174	206	9	5%
Н. «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»	300	307	307	7	2%
І. «Тимчасове розміщування й організація харчування»	102	117	172	70	69%
І. «Інформація та телекомунікації»	559	603	885	326	58%
К. «Фінансова та страхова діяльність»	473	461	769	296	63%
Л. «Операції з нерухомим майном»	801	953	1268	467	58%
М. «Професійна, наукова та технічна діяльність»	352	333	373	21	6%
Н. «Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування»	196	206	214	17	9%
О. «Державне управління; обов'язкове соціальне страхування»	315	339	385	70	22%
Р. «Освіта»	165	167	189	24	14%
Q. «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги»	118	125	148	30	25%
Р. «Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок»	168	149	179	11	6%
S, T. «Надання інших видів послуг»	99	119	128	28	29%

За умови, що продуктивність праці буде зростати в Україні тими ж темпами, що й у період 2013-2021 рр. (в середньому 1,86% на рік), можемо спрогнозувати, що **у 2032 р. загальна продуктивність праці становитиме 415 млн. грн/тис.ос. (або 15,3 тис. дол. США на 1 зайнятого у цінах 2021 р.)**. Ключовими факторами, які стимулюватимуть підвищення продуктивності праці, є активне впровадження сучасних технологій, адаптація до цифрових трендів та використання інструментів штучного інтелекту. Ці інновації дозволяють

оптимізувати виробничі процеси, підвищити ефективність праці та створювати нові можливості для розвитку бізнесу.

Хоча в Україні, як було зазначено вище, в довоєнний період спостерігалась тенденція до зростання продуктивності праці, певні сектори економіки, зокрема промисловість та будівництво, потребуватимуть значних зусиль для відновлення та подальшого розвитку. При цьому для забезпечення сталого зростання продуктивності праці першочергову роль відіграє трудовесурсний чинник – підтримка високого освітнього рівня населення, безперервне підвищення кваліфікації та створення сприятливих умов для інвестицій в освітню сферу. У вирішенні питань трудовесурсного забезпечення вагому роль відіграватиме розробка та реалізація програм повернення українських біженців, а також залучення кваліфікованих трудових іммігрантів.

Перспективні трудовесурсні потреби України

Спираючись на прогностні обсяги ВВП на період до 2032 р. (див. рис. 3.1.8.) та прогнозовану продуктивність праці, можна розрахувати очікувану потребу України в трудових ресурсах у 2032 р. за різних сценаріїв зростання ВВП, а з урахуванням наявного розподілу зайнятих за рівнем освіти – розробити прогноз кількості робочої сили з відповідним рівнем освіти (табл. 3.1.4).

Таблиця 3.1.4

Розрахунок трудовесурсних потреб економіки України у 2032 р., млн. ос. *

	<i>Прогноз 4%</i>	<i>Прогноз 5%</i>	<i>Прогноз 7%</i>
ВВП України, млрд. дол. США	254,5	277,4	328,7
Загальна продуктивність праці, тис. дол. США	15,3		
Зайняте населення, млн. ос.	16,6	18,1	21,5
<i>з них за рівнем освіти, млн:</i>			
- вища (55%)	9,3	10,0	11,9
- професійно-технічна (26%)	4,4	4,8	5,7
- середня (18%)	2,9	3,3	3,9

** розраховано авторами*

На основі вищезазначеного можна зробити висновок, що для забезпечення темпів зростання ВВП України на рівні 4-7% щорічно, у 2032 р. економіка України потребуватиме від 16,6 до 21,5 млн. зайнятих. З урахуванням того, що станом на 2022 р. кількість зайнятих в Україні оцінювалась у 12,8 млн. осіб [8, с. 7], національна економіка до 2032 р. додатково потребуватиме від 3,8 млн. до 8,7 млн. зайнятих, що корелюється з оцінками міжнародних організацій. Через значний брак людських ресурсів, у тому числі внаслідок виїзду за кордон значної кількості українських громадян, для задоволення перспективних трудовесурсних потреб України необхідно буде залучати іноземну робочу силу.

Висновки до п. 3.1.

В результаті оцінки трудовесурсних потреб України в контексті поствоєнного відновлення держави, зроблено такі висновки:

- для забезпечення темпів зростання ВВП України 4-7% щорічно, у 2032 р. економіка України потребуватиме від 16,6 до 21,5 млн. працівників;
- станом на 2022 р. кількість зайнятих в Україні оцінювалась у 12,8 млн. осіб, відповідно до 2032 р. національна економіка додатково потребуватиме 3,8 млн. до 8,7 млн. зайнятих;
- на етапі поствоєнного відновлення і подальшого економічного розвитку, для задоволення трудовесурсних потреб необхідним буде залучення в Україну іноземної робочої сили.

Список використаних джерел до п. 3.1

-
1. Зайняте населення за видами економічної діяльності. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
 2. Зайняте населення за професійними групами та статтю у 2010-2021 роках. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/rp.htm
 3. Економічна активність населення України 2013: Стат.збірник / Державна служба статистики України. 2014. 197 с. С. 75. URL : <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024->

[04/04%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf](https://www.ukrstat.gov.ua/files/publications/2013/04/04%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf)

4. Неформально зайняте населення. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

5. Зайняте населення за видами економічної діяльності. Державний комітет статистики. URL : https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm

6. United Nations. International Standard Industrial Classification of All Economic Activities Revision 4 https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/census/documents/isic_rev4.pdf

7. ILO Indicators and data tools. URL: <https://ilostat ilo.org/data/>

8. Перспективи досягнення показників ВВП України на 2032 рік у контексті ринку праці. Вересень 2023. URL : <https://drive.google.com/file/d/1k8KeMJvdKiG8jIIQH6iicXye24qhZPTN/view>

9. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

10. World Development Indicators (dashboard), World Bank, Washington, DC. URL: <https://datatopics.worldbank.org/world-development-indicators/>

3.2. Оцінка джерел задоволення потреб ринку праці України до 2032 р.

Усвідомлення майбутніх потреб у робочій силі має вирішальне значення для успішного поствоєнного відновлення національної економіки та забезпечення подальшого економічного розвитку України.

З огляду на низхідні демографічні тенденції, інтенсифікацію еміграційних процесів під час війни, масштабні виклики воєнного часу, особливої актуальності набуває оцінка джерел задоволення потреб ринку праці України.

Аналіз попиту-пропозиції роочої сили в контексті задоволення потреб ринку праці

Як свідчить динаміка розвитку ринку праці України, рівень безробіття населення з 2013 р. до 2021 р. (за методологією МОП) підвищився на 2,6% – з 7,3% до 9,8% (рис. 3.2.1):

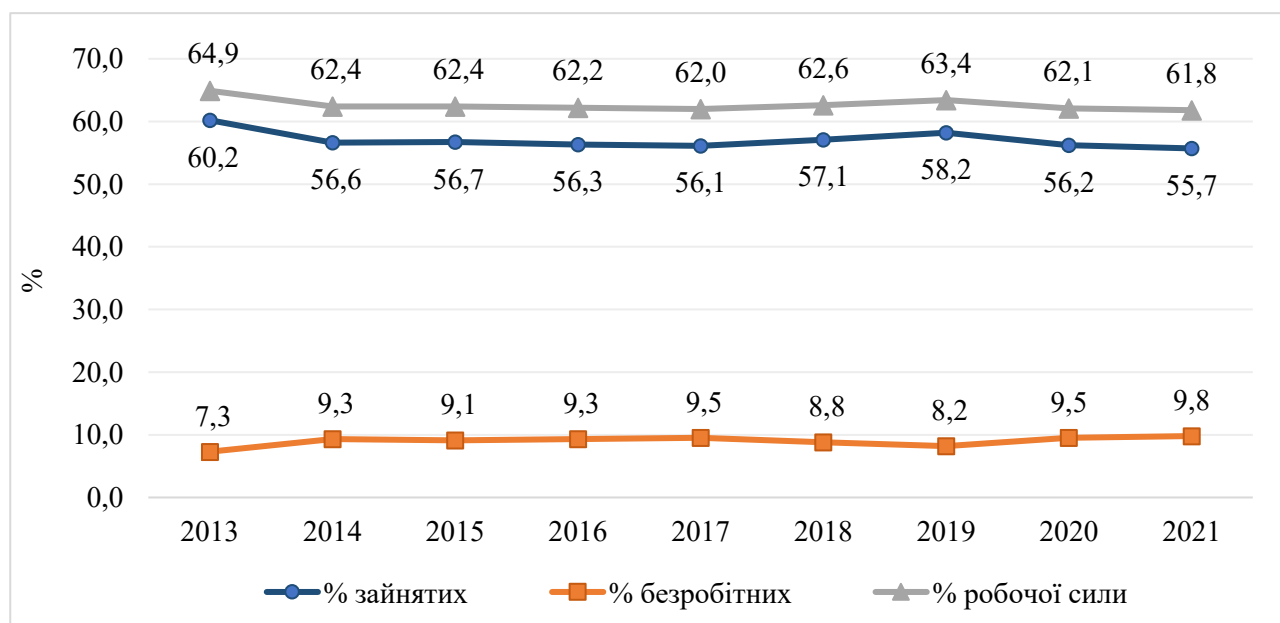

Рис. 3.2.1. Динаміка рівнів участі населення в робочій силі, зайнятості та безробіття (за методологією МОП) в Україні в 2013-2021 рр., % % [1]

Важливо зазначити, що починаючи з 2022 р., в Україні оцінювання зайнятості та безробіття населення є можливим лише щодо зареєстрованого ринку праці, тому аналіз динаміки безробіття здійснюється за даними офіційно

zareєстрованих безробітних в Україні (за цією методологією людина визнається безробітною, якщо вона протягом чотирьох тижнів: не мала роботи, шукала роботу або була готова приступити до роботи) [2].

Протягом 2013-2024 рр. чисельність zareєстрованих безробітних в Україні скоротилась на 393,5 тис. осіб або на 80,7% (рис. 3.2.2). При цьому до початку періоду воєнного часу у 2013 р. і протягом 2014-2015 рр. цей показник коливався у межах 461-487 тис. осіб. У 2016 р. відбулось різке зниження кількості zareєстрованих безробітних до 407,2 тис. осіб, дана тенденція продовжилась з подальшим поступовим спадом до 338,2 тис. осіб у 2019 р. Зменшення темпів безробіття було нерівномірним, з максимальним падінням у 2017 році (на 13,4%), мінімальні зменшення показника було у 2019 р. – на 1%. Основними причинами скорочення кількості zareєстрованих безробітних у період з 2013 р. по 2024 р., особливо після 2015 р., були трудова міграція за кордон, мобілізація до Збройних Сил України та приховане безробіття.

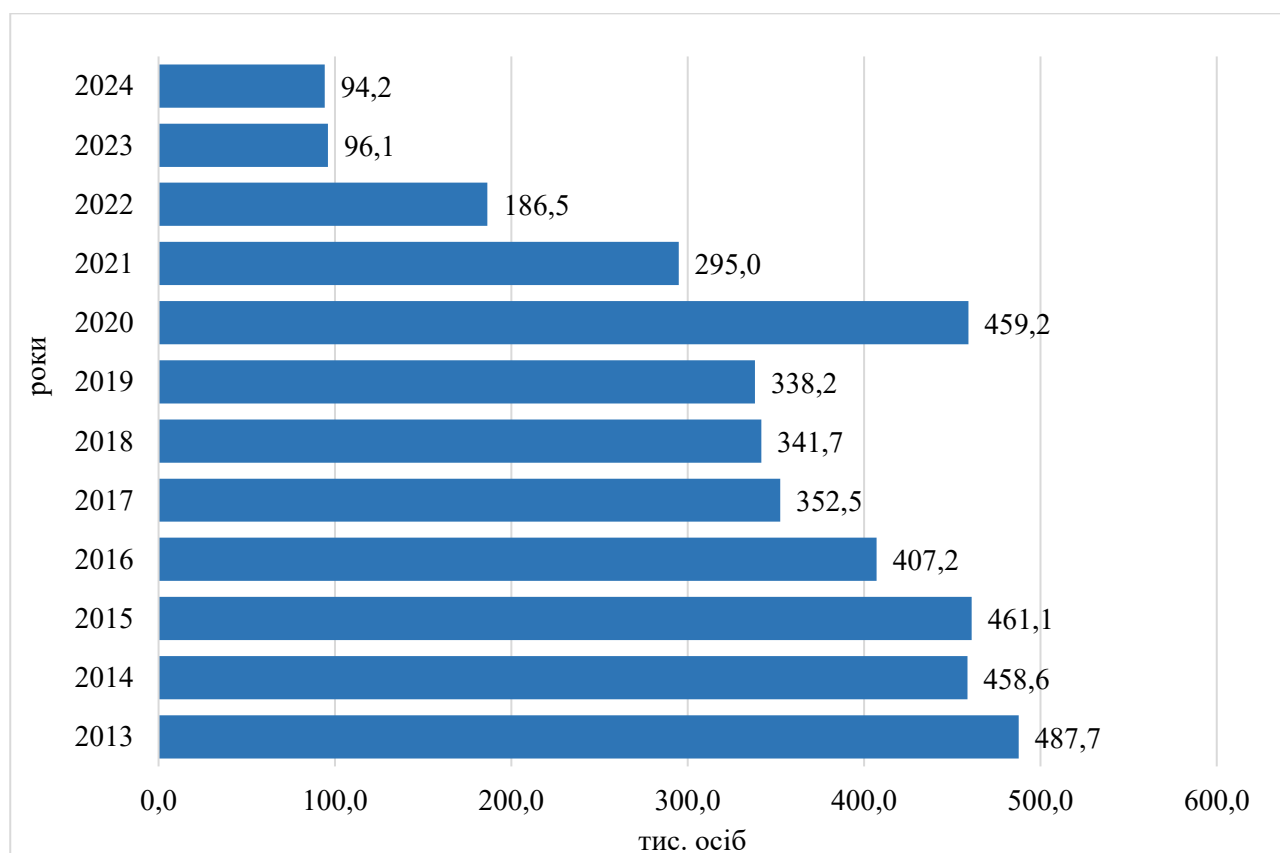

Рис. 3.2.2. Динаміка чисельності zareєстрованих безробітних в Україні в 2013-2024 рр., тис. осіб (на кінець звітного періоду) [2, 3]

У 2020 р. чисельність зареєстрованих безробітних сягнула максимуму за останні п'ять років (з 2016 р.), перевищивши 259 тис. осіб (відбулось зростання показника безробіття на 35,8%), що було обумовлено впливом на ринок праці України пандемії коронавірусної хвороби. У 2021 р. кількість зареєстрованих безробітних дорівнювала 295 тис. осіб, скоротившись порівняно з аномальним 2020 р. на 35,8% (у порівнянні з 2019 р., падіння у 2021 р. відбулось на 12,7%) (див. рис. 3.2).

Після початку повномасштабного вторгнення показник чисельності зареєстрованих безробітних в Україні сягнув мінімальних значень – у 2022 р. він зменшився на 108,5 тис. осіб або 36,8% порівняно з 2021 р., у 2023 р. падіння до попереднього року склало 90,4 тис. осіб або 48,5%. У 2024 р. показник безробіття також зменшився порівняно з 2023 р., сягнувши значення 94,2 тис. осіб. Зменшення чисельності зареєстрованих безробітних було зумовлене масовою міграцією населення, зокрема за кордон, релокацією бізнесу, мобілізацією до лав Збройних Сил України, а також зменшенням звернень до центрів зайнятості через втрату актуальності послуг в умовах війни.

Характерною особливістю безробіття в Україні є зменшення чисельності безробітних у молодому віці. Так, з 2013 р. по 2023 р. частка молоді віком до 35 років зменшилась майже вдвічі (з 42% до 23%):

- у 2013 р. серед зареєстрованих безробітних 42% належали до вікової категорії до 35 років; 24% – від 35 до 44 років; 26% – від 45 до 55 років; 8% – понад 55 років [4, с. 197],
- у 2020 р. 30% безробітних належали до вікової категорії до 35 років; 29% – від 35 до 44 років; 26% – від 45 до 55 років; 15% – понад 55 років [5, с. 3],
- у 2023 р. 23% належали до вікової категорії до 35 років; 30% – від 35 до 44 років; 30% – від 45 до 55 років; 17% – понад 55 років [6, с. 3].

Щодо співвідношення попиту та пропозиції на ринку праці, протягом останніх років відповідні показники за абсолютними значеннями суттєво зменшились, що обумовлено воєнним конфліктом в країні, починаючи з 2014 р.,

та наслідками пандемії COVID-19 (рис. 3.2.3): у 2016 р. кількість вакансій дорівнювала 919,3 тис., а кількість осіб, що мали статус безробітного – 1270,4 тис. осіб; у 2019 р. – відповідно 1153,3 тис. та 1024,4 тис. осіб; у 2020 р. – 329,4 тис. та 483,2 тис. осіб.

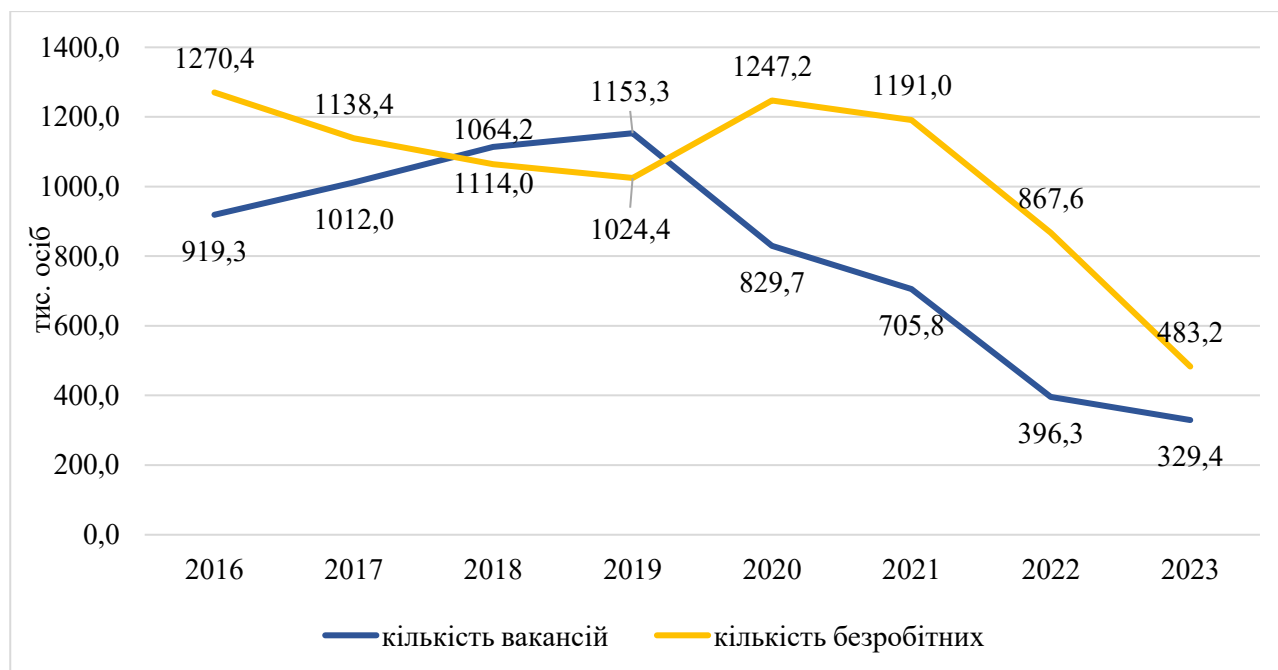

Рис. 3.2.3. Динаміка обсягу зареєстрованого ринку праці України у 2016-2023 рр. [5, с. 4; 6, с. 4]

Особливістю сучасного зареєстрованого ринку праці України є значне зменшення його ємності: відповідно до статистичних даних 2022-2023 рр., у 2022 р. роботодавці проінформували центри зайнятості про наявність 396,3 тис. вакансій, у 2023 р. – про 329,4 тис. вакансій, тобто потреба сучасного ринку праці складає менше 30% ринку праці 2019 р. (кількість вакансій у 2023 р. порівняно з 2019 р. зменшилась на 71,4%). При цьому ринок праці України залишається праценадлишковим, оскільки чисельність безробітних у 2023 р. перевищила потребу роботодавців на 153,8 тис. осіб (хоча у 2019 р. кількість вакансій на ринку праці була більшою, ніж чисельність безробітних, на 128,9 тис. од.).

Динаміка кількості вакансій, зареєстрованих в державній службі зайнятості України у 2019-2023 рр., у галузевому розрізі демонструє стійку низхідну динаміку (рис. 3.2.4).

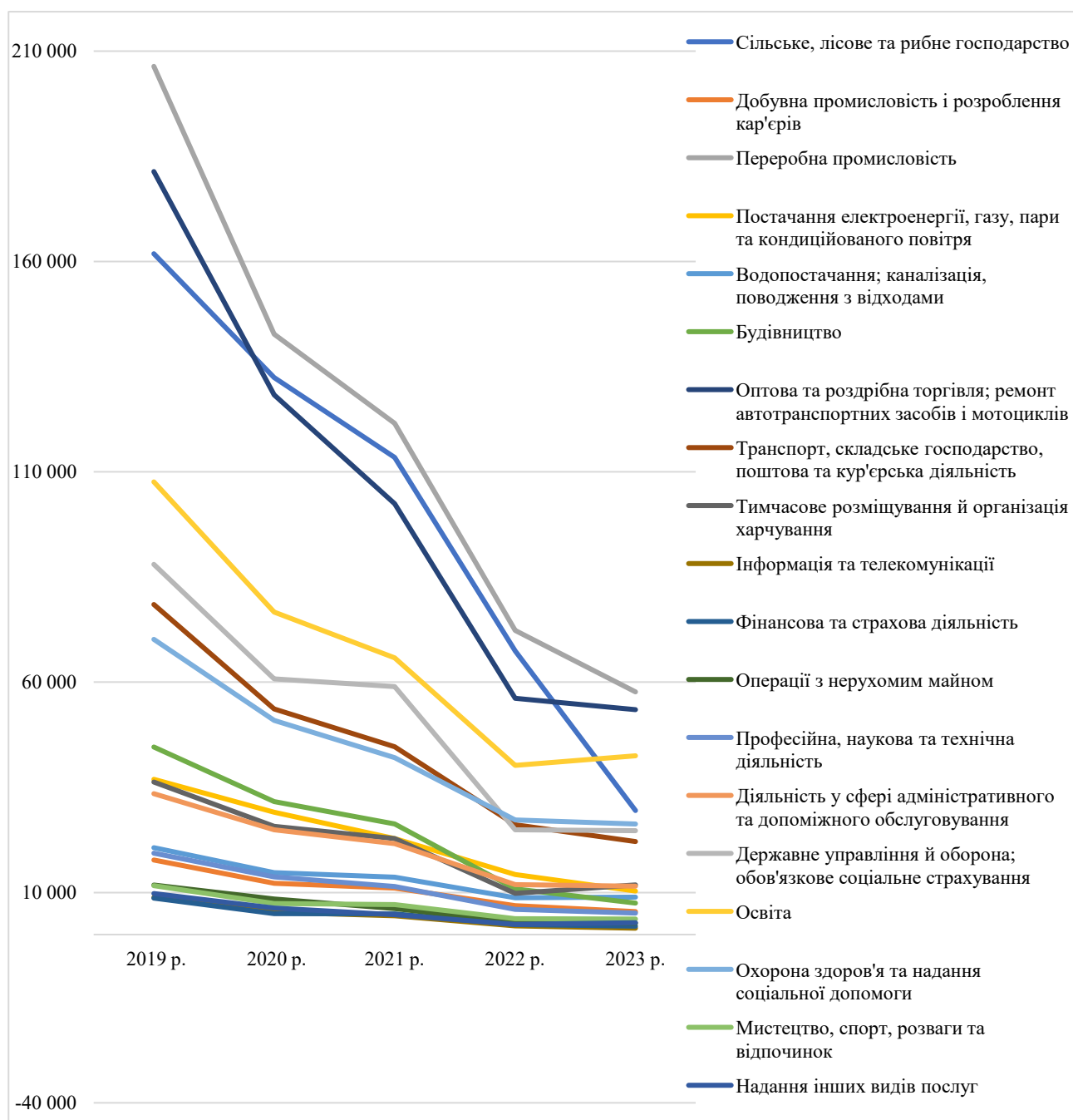

Рис. 3.2.4. Динаміка кількості вакансій, зареєстрованих в державній службі зайнятості України за видами економічної діяльності у 2019-2023 рр. [7]

Одночасно зі зменшенням запитів роботодавців, на ринку праці України спостерігаються відчутні диспропорції у співвідношенні попиту та пропозиції робочої сили: за багатьма видами економічної діяльності спостерігається як високий рівень наявних вакансій, так і значна кількість тих, хто шукає роботу (рис. 3.2.5), що свідчить про якісну невідповідність попиту-пропозиції робочої сили.

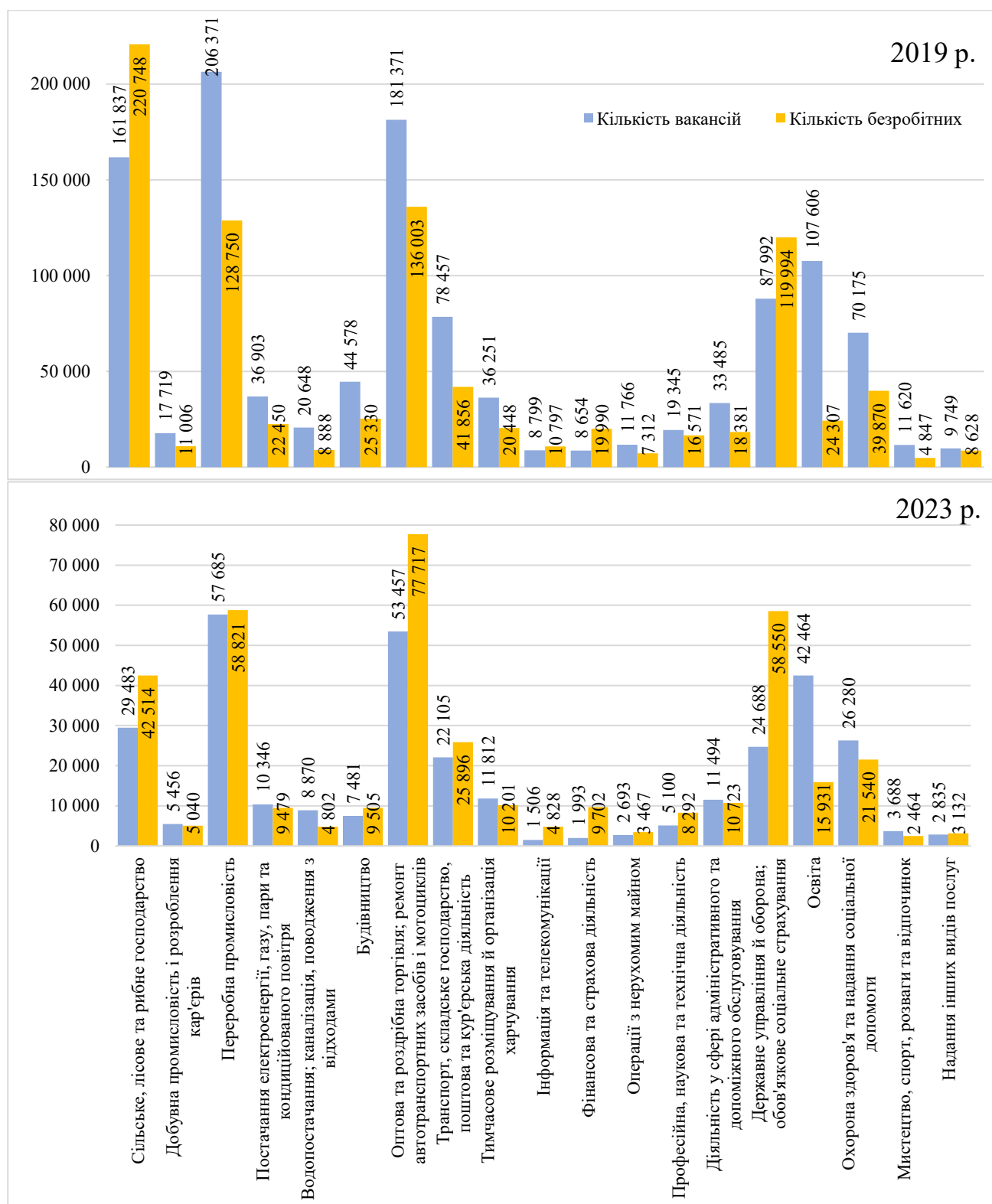

Рис. 3.2.5. Кількість вакансій та чисельність безробітних за видами економічної діяльності у 2019 р. та 2023 р. [7]

Щодо структури вказаних співвідношень, кількість вакансій у 2023 р. порівняно з 2019 р. суттєво зменшилась у секторах: будівництві – на 83,2% (з 44,6 тис. до 7,5 тис.), інформації та телекомунікаціях – на 82,9% (з 8,8 тис. до

1,5 тис.), сільському, лісовому та рибному господарствах – на 81,8% (з 161,8 тис. до 29,5 тис.).

При цьому найбільше скорчення вакансій за абсолютними показниками з 2019 р. до 2023 р. було характерним для наступних видів економічної діяльності: переробна промисловість – зменшення на 148,7 тис., сільське, лісове та рибне господарство – на 132,4 тис., торгівля та ремонті – на 127,9 тис., освіта – на 65,1 тис.

Крім того, у 2023 р. порівняно з 2019 р. на ринку праці переважання попиту на робочу силу кардинально змінилось на превалювання безробітного населення за наступними видами економічної діяльності:

- у переробній промисловості – у 2019 р. кількість вакансій перевищувала чисельність безробітних на 77,6 тис., у 2023 р. безробітних було більше, ніж вакансій на 1,1 тис.;
- у торгівлі та ремонтіⁱ – у 2019 р. кількість вакансій перевищувала чисельність безробітних на 45,4 тис., у 2023 р. безробітних було більше, ніж вакансій на 24,3 тис.;
- у будівництві – у 2019 р. кількість вакансій перевищувала чисельність безробітних на 19,2 тис., у 2023 р. безробітних було більше, ніж вакансій на 2,0 тис.,
- у транспортіⁱⁱ – у 2019 р. кількість вакансій перевищувала чисельність безробітних на 36,6 тис., у 2023 р. безробітних було більше, ніж вакансій на 3,8 тис.;
- у професійній, науковій та технічній діяльності – у 2019 р. кількість вакансій перевищувала чисельність безробітних на 2,8 тис., у 2023 р. безробітних було більше, ніж вакансій на 3,2 тис.

При цьому в 2023 р. у структурі вакансій найбільша частка припадала на переробну промисловість (17,5%), торгівлю та ремонт (16,2%), освіту (12,9%), сільське господарствоⁱⁱⁱ (9,0%) та охорону здоров'я (8,0%) (рис. 3.2.6).

ⁱ Вид економічної діяльності – «Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів»

ⁱⁱ Вид економічної діяльності – «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність»

ⁱⁱⁱ Вид економічної діяльності – «Сільське, лісове та рибне господарство»

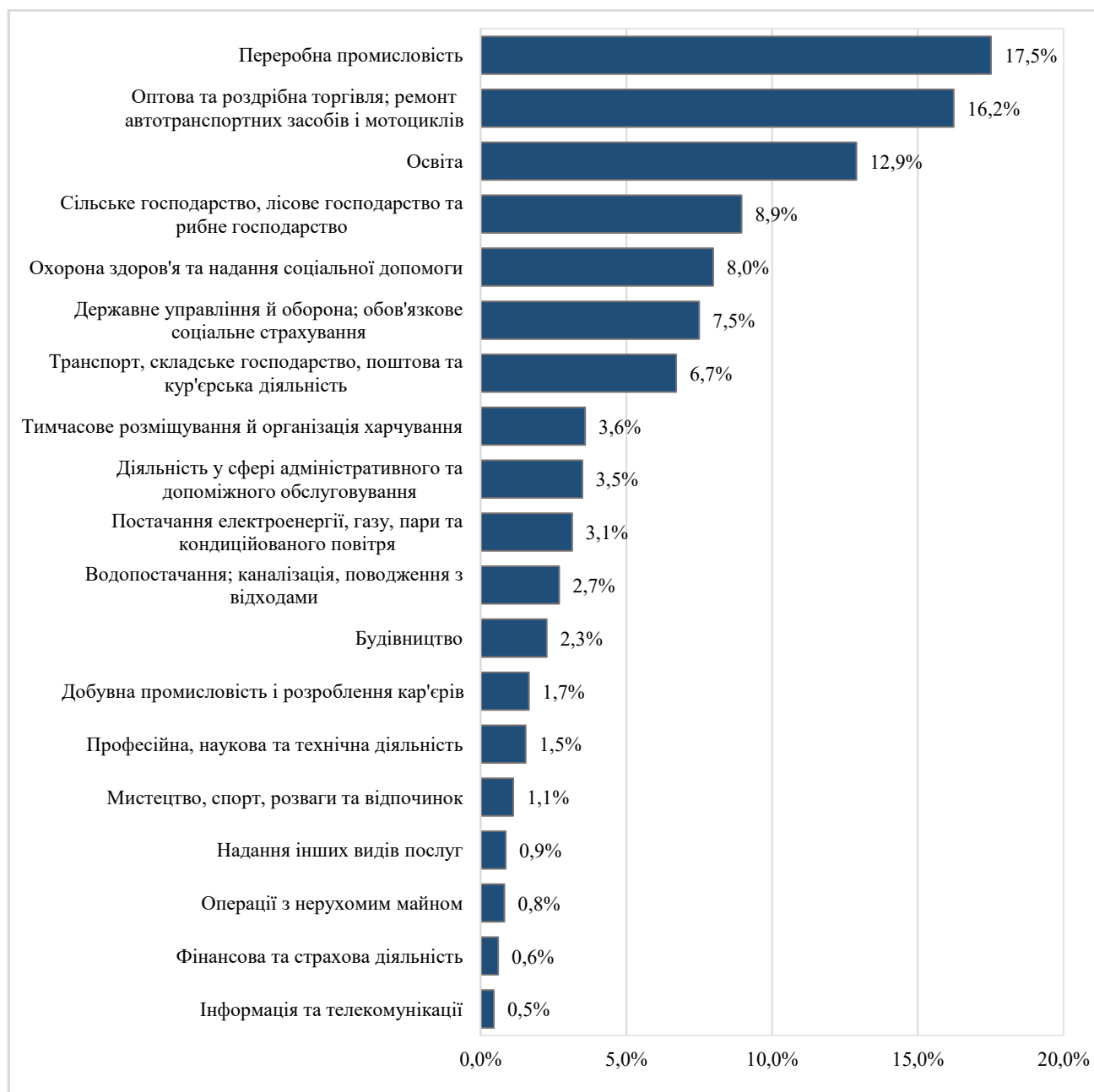

Рис. 3.2.6. Структура вакансій на зареєстрованому ринку праці України за видами економічної діяльності у 2023 р. [8]

У структурі пропозиції (чисельність безробітних) за видами економічної діяльності провідні позиції належали торгівлі та ремонту (20,3%), переробній промисловості (15,4%), державному управлінню й обороні^{iv} (15,3%), сільському господарству (11,1%) та транспорту^v (6,8%) (рис. 3.2.7).

^{iv} Вид економічної діяльності – «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування»

^v Вид економічної діяльності – «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність»

Рис. 3.2.7. Структура кількості зареєстрованих безробітних в Україні за видами економічної діяльності у 2023 р. [8]

Стосовно кількості вакансій та чисельності безробітних за професійними групами, станом на 2023 р. також відбулись певні зміни (рис. 3.2.8). Зокрема, ринок праці найбільше потребував робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (18,4% у структурі вакансій), працівників сфери торгівлі та послуг (16,9%), представників найпростіших професій та осіб без професії (15,1%), кваліфікованих робітників з інструментом (13,7%).

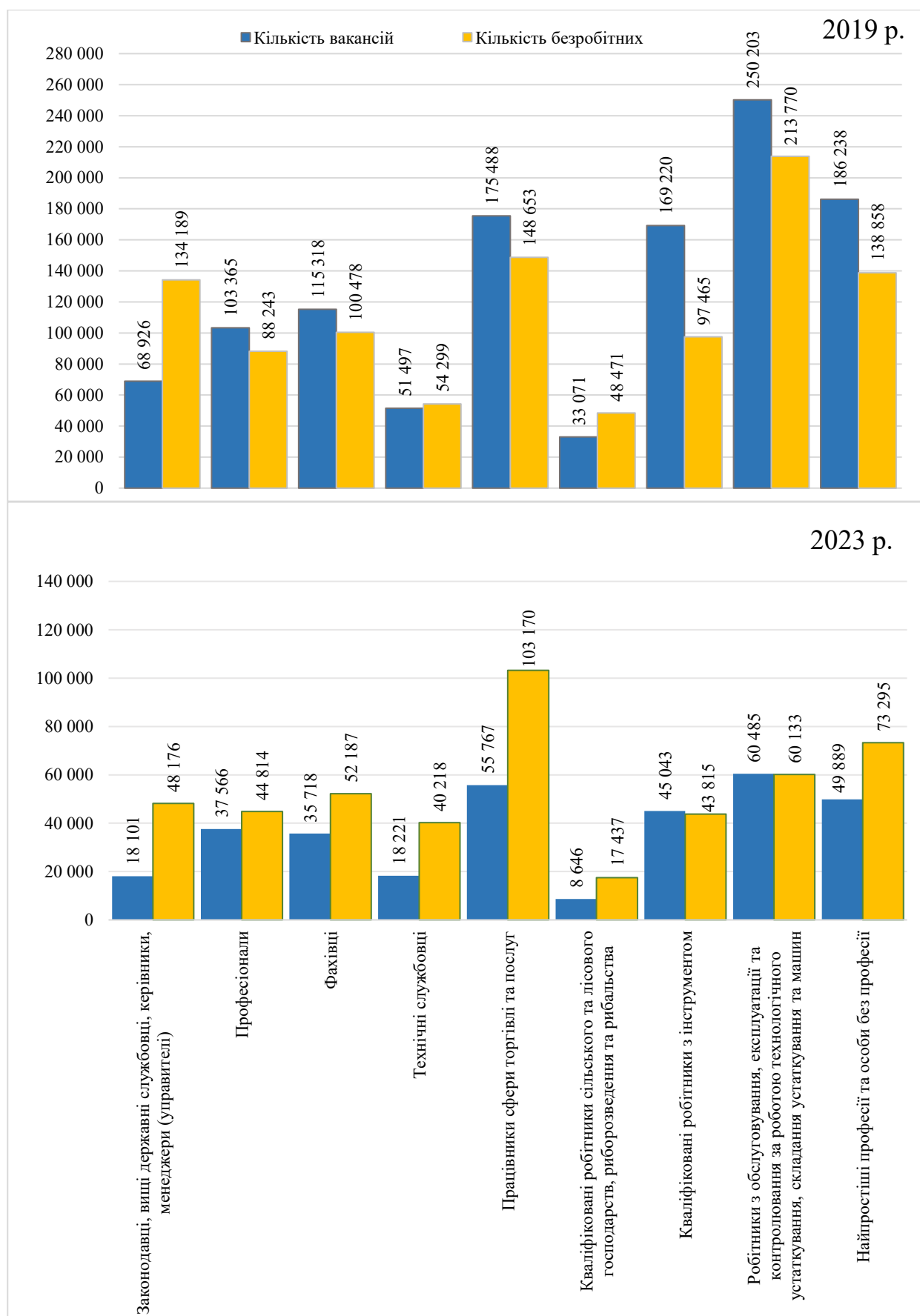

Рис. 3.2.8. Кількість вакансій та чисельність безробітних за професійними групами у 2019 та 2023 рр. [9]

В той же час, у 2023 р. серед зареєстрованих безробітних переважали працівники сфери торгівлі та послуг (21,3%), представники найпростіших професій та особи без професії (15,2%), робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (12,4%), а також фахівці (10,8%).

Важливо зазначити, що в 2023 р. порівняно з 2019 р. майже не спостерігається перевищення кількості вакансій над чисельністю безробітних за професійними групами: лише вакансії для кваліфікованих робітників з інструментом на 1,2 тис. перевищують відповідну чисельність безробітних; а також кількість вакансій для робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин є на 0,4 тис. більшою, ніж чисельність претендентів. Для всіх інших професійних груп наявною є праценадлишковість – від 19,3% (для групи професіоналів) до 166,2% (для законодавців, вищих державних службовців, керівників, менеджерів (управителів)).

Аналіз динаміки чисельності зареєстрованих безробітних в Україні засвідчує лише часткову відповідність характеристик наявних трудових ресурсів реальним потребам економіки, адже структура попиту і пропозиції на ринку праці залишається істотно розбалансованою. Зокрема, у багатьох ключових галузях (переробна промисловість, торгівля, будівництво, транспорт) кількість осіб, що шукають роботу, перевищує кількість вакансій, тоді як у секторах з актуальним попитом спостерігається дефіцит кадрів з відповідною кваліфікацією або навичками. Це свідчить про глибоку структурну невідповідність між потенціалом робочої сили та запитами економіки. Варто враховувати, що оцінка трудоресурсного потенціалу через призму зареєстрованого безробіття є доволі обмеженою, адже за офіційними даними чисельність зареєстрованих безробітних у 2024 р. становила лише 94,2 тис. осіб [2, 3], що значно звужує уявлення про реальні масштаби доступного трудового резерву. В той же час, при плануванні внутрішніх джерел задоволення потреб

ринку праці України у найближчій перспективі мова може йти лише про 90 тис. осіб з числа офіційно зареєстрованого безробітного населення.

Міграційні можливості трудових ресурсного забезпечення

Україна протягом багатьох років є активним учасником міжнародних міграційних процесів. Протягом 2010-2021 рр. в країні спостерігались достатньо високі показники міграційних мереміщень (рис. 3.2.9): міграційний приріст чисельності населення був найбільшим у 2013 р. і дорівнював 31,9 тис. осіб, у 2020 р. – найменшим (через пандемію COVID-19) – 7,2 тис. осіб [10].

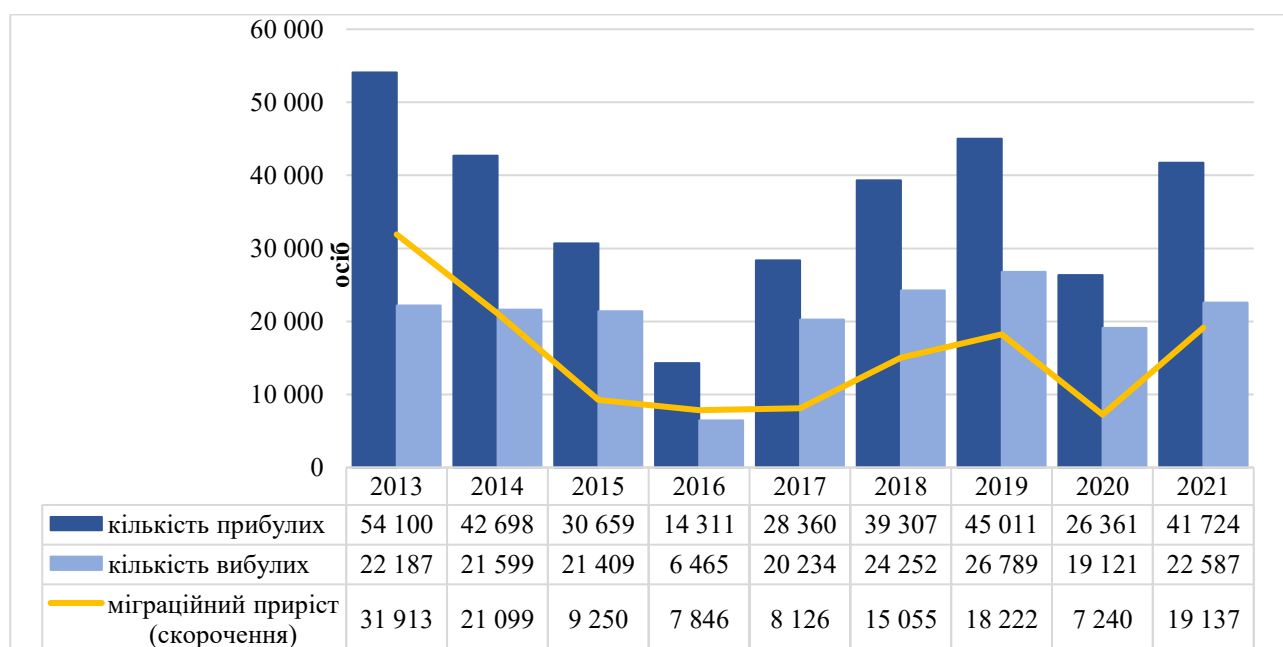

Рис. 3.2.9. Міграційний рух населення України у 2010-2021 рр. [10]

Повномасштабна війна на території країни спричинила значне збільшення обсягів еміграції. За оцінками *Центру економічної стратегії*, станом на листопад 2024 р. за кордоном знаходилось 5,2 млн. українських громадян, які залишили країну через війну [11]. За даними *Верховного комісара ООН у справах біженців*, станом на грудень 2024 р. у світі налічувалось 6,8 млн. українських біженців, з них 6,3 млн. осіб – у Європі, 0,6 млн. – в інших країнах світу, а 3,6 млн. осіб стали внутрішньо переміщеними особами [12]. За даними *ООН*,

станом на березень 2025 р. кількість українських мігрантів зросла до 6,9 млн. осіб [13, с. 24].

Більшість вимушених українських мігрантів становлять жінки (близько 70% усіх прибулих дорослих) та діти (близько 30% усіх прибулих), що прямим чином формує потенційні ризики появи дисбалансів у структурі робочої сили України за гендерною та віковою ознакою в разі їх неповернення.

За оцінками *Центру економічної стратегії*, більш схильними до повернення є літні люди з більш низьким рівнем освіти, а також ті, хто продовжує працювати дистанційно на українські компанії. Неповернення решти українців матиме суттєвий вплив на українську економіку – втрати від 3,9% до 6,3% ВВП щороку [14, с. 88].

Наявні опитування свідчать про дедалі більшу адаптацію українців за кордоном. Значна частина з них працює і забезпечує своїм родинам рівень життя, порівняний з тим, що був у них в Україні до повномасштабного вторгнення. Успішна адаптація на новому місці зменшує частку тих, хто хоче повернутися та збільшує ймовірність возз'єднання родин за кордоном [13, с. 58].

На сьогодні спостерігається тренд до зменшення частки біженців, що планують повертатися до України.

Так, за оцінками *Центру економічної стратегії*, станом на кінець 2024 р. ця частка вперше стала нижчою за половину опитаних (рис. 3.2.10). Ті, хто раніше точно або скоріше планували повертатися, змінили свої наміри у бік неповернення. Частина біженців, які планували повернутися на початку 2024 р., вже це зробили [11]. Частка тих, хто точно планує повернутись, станом на кінець 2024 р. становить 20%.

Можливе ускладнення безпекової ситуації, ймовірне відновлення перебоїв енергопостачання й активна політика урядів країн-реципієнтів з утримання українців є негативними ризиками для прогнозу міграції. У разі їх реалізації наслідком буде подальше посилення нестачі працівників,

ускладнення ситуації на ринку праці, зростання негативного впливу на обсяги ВВП [13, с. 58].

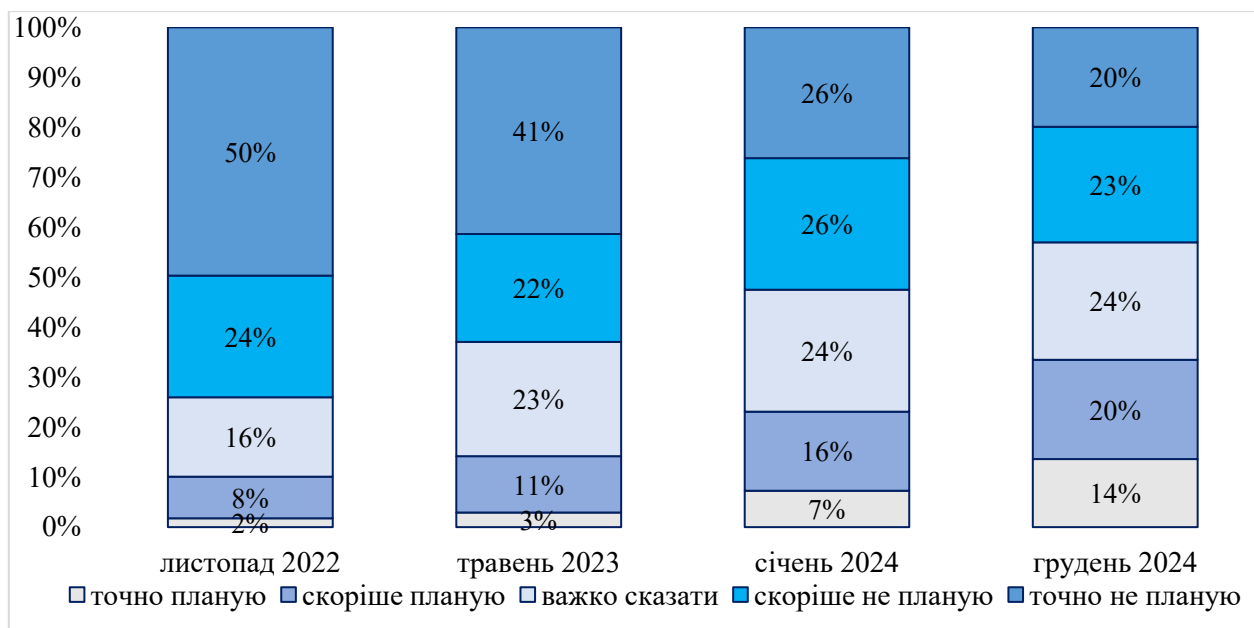

Рис. 3.2.10. Структура чисельності українських вимушених мігрантів щодо їх планів повертатись в Україну в 2022-2024 рр. [11]

Таким чином, враховуючи 20%-ву вірогідність повернення українських вимушених мігрантів, які залишили країну через війну (чисельність яких, за оцінками ООН, дорівнює 6,9 млн. осіб [13, с. 24]), потенціал джерела трудоресурсного забезпечення за рахунок повернення мігрантів дорівнює близько 1,38 млн. осіб.

Залучення до ринку праці осіб, які раніше були менше представлені на ньому

Реінтеграція ветеранів до ринку праці України

Згідно Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», особи, які брали участь в обороні Батьківщини або в бойових діях за кордоном, вважаються ветеранами війни. Зокрема, Стаття 4 визначає зазначені групи як учасників бойових дій, людей з інвалідністю внаслідок війни та учасників війни, які мають відповідні державні посвідчення та зареєстровані в національній базі даних [15].

З лютого 2022 р., на додаток до ветеранів АТО/ООС, кількість ветеранів значно зросла. Станом на кінець 2024 р., приблизно 3% дорослого населення України (близько 936 тис. осіб), переважно чоловіки (89%) віком 35-59 років (63%), самоідентифікували себе як ветерани [16, с. 3]. За даними Міністерства у справах ветеранів, у 2024 р. було зареєстровано 1,2 млн ветеранів, і прогнозується, що після завершення війни загальна їх кількість, включаючи членів сімей та осіб з інвалідністю, може досягти 4-5 млн. осіб, а за деякими оцінками – до 5-6 млн. [17], що визначає масштабність та довгостроковий характер завдань щодо інтеграції ветеранів у цивільне життя, зокрема до ринку праці.

До мобілізації 70% ветеранів мали офіційне працевлаштування, відповідно більше половини потребуватимуть роботи після повернення до цивільного життя [18], що свідчить про значний обсяг людського капіталу, який може бути задіяний в економіці країни. Одночасно, незважаючи на наявний трудоресурсний потенціал, дані за 2024 р. демонструють низьку ефективність працевлаштування зареєстрованих безробітних ветеранів (лише 167 з 726 осіб (або 23%) знайшли роботу) [18], що вказує на наявність значних перешкод, серед яких виділяються невідповідність професійних навичок вимогам робочих місць, проблеми зі станом здоров'я, психологічні бар'єри тощо.

Так, незважаючи на законодавчу норму щодо збереження робочого місця за мобілізованим працівником, значна частина ветеранів не впевнені, чи повернуться до попередньої зайнятості після демобілізації. За даними дослідження «Портрет ветерана 2023» [19], 29,7% опитаних вагалися з відповіддю, 16% вказали, що обов'язково повернуться; 15,1% – скоріше повернуться; 13,6% – скоріше не повернуться [19], тобто частка тих, хто планує повернення до попередньої діяльності, поступається тим, хто не має такої впевненості або вже припинив трудові відносини. Це свідчить про наявність бар'єрів та сумнівів щодо інтеграції до ринку праці, навіть за наявності формальних гарантій.

Загалом, ветеранська спільнота становить колосальний потенційний ресурс трудових ресурсів для забезпечення поствоєнного відновлення та розвитку економіки України, ефективне використання якого вимагає розробки і застосування цілеспрямованих державних програм, здійснення інвестицій у перекваліфікацію та соціальну адаптацію, а також створення сприятливих умов для працевлаштування та підприємницької діяльності.

З огляду на прогнозовану чисельність ветеранської спільноти в Україні після завершення бойових дій, яка може сягнути 4 мільйонів осіб [17], можна припустити, що значна її частина становитиме потенційний резерв для ринку праці. При цьому лише близько 2% ветеранів будуть у віці старше 60 років [19], тобто переважна більшість – у працездатному віці. За результатами опитувань, лише 16% ветеранів мають чіткий намір повернутися до роботи [19], що становитиме орієнтовно 640 тис. осіб, однак точна кількість залежатиме від низки чинників. Серед ветеранської спільноти також значна частка – близько 17% [19] – складають особи з інвалідністю, які потребують окремих підходів до працевлаштування. Враховуючи всі коригувальні чинники, можна оцінити, що приблизно 500–520 тис. ветеранів матимуть як потребу, так і реальну можливість інтегруватися в економічно активне середовище у найближчій перспективі.

Оскільки питання працевлаштування є однією з ключових потреб ветеранів після повернення до цивільного життя, це вимагає невідкладної розробки та реалізації на державному рівні комплексної політики реінтеграції ветеранів.

Потенціал працевлаштування осіб з інвалідністю

Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [20].

За даними Державної служби статистики, станом на 01.01.2022 р. в Україні налічувалось 2,73 млн. людей з інвалідністю або 6,6% у структурі населення України, з яких 94% (2,56 млн) – у працездатному віці [21, с. 9]. З початку повномасштабного вторгнення рф, ця кількість значно зросла, досягнувши понад 3 млн осіб у 2024 році (зростання становило близько 300 тис. осіб) [22]. Питома вага чоловіків у структурі осіб з інвалідністю складає 53%, жінок – 47% [21, с. 12].

Незважаючи на значну частку працездатних осіб серед людей з інвалідністю, рівень їх зайнятості залишається вкрай низьким. Станом на липень 2023 р. лише 428,8 тис. осіб (15,7% від загальної чисельності людей з інвалідністю) були офіційно працевлаштовані [21, с. 12]. На початок 2024 р. цей показник зріс до 448,2 тис. осіб (17,4%), однак це значно нижче, ніж у розвинутих країнах – рівень зайнятості працездатних осіб з інвалідністю у Великобританії становить 53%, у Франції – 44%, у США – 23% [23]. Станом на вересень 2024 р. в Україні було працевлаштовано трохи більше 480 тис. людей з інвалідністю із 2,7 млн, або менше 18% [24].

В цілому особи з інвалідністю мають високий потенціал для інтеграції в ринок праці: орієнтовно 70-80% усіх людей з інвалідністю, особливо ті, хто має II та III групи та не має явних зовнішніх ознак інвалідності, є здатними повноцінно працювати на рівні з іншими. Лише до 10% осіб з інвалідністю є недієздатними або потребують постійного стороннього догляду [21, с. 9, 12]. Це вказує на значний, але недовикористаний потенціал людського капіталу осіб, які належать до цієї соціальної групи.

За даними Мінсоцполітики, впровадження ефективної соціальної політики, зокрема, розвиток соціальних послуг в Україні до 2032 р. дозволить залучити до економічного життя країни близько 1,5 мільйона осіб з інвалідністю [24]. За оцінками Конфедерації роботодавців України, можливо зробити активними учасниками ринку праці 0,8-1 млн осіб з інвалідністю [25].

Таким чином, з урахуванням поточної чисельності осіб з інвалідністю та потенціалу їх працевлаштування, Україна має можливість додатково залучити на

ринок праці близько 1 млн. осіб з інвалідністю. Реалізація цього потенціалу потребує системних зусиль з боку держави, роботодавців та суспільства для створення безбар'єрного середовища, забезпечення рівних можливостей, впровадження програм професійної підготовки та перекваліфікації осіб з інвалідністю тощо.

Роль внутрішньо переміщених осіб (ВПО) у формуванні трудового потенціалу України

ВПО становлять суттєвий резерв для подолання трудоресурсного дефіциту в Україні. Станом на квітень 2024 р. в країні налічувалось 2,1 мільйона ВПО працездатного віку, проте лише 800 тисяч з них були офіційно працевлаштовані [26], що свідчить про значний розрив між наявним потенціалом і фактичним рівнем зайнятості.

Починаючи з 24.02.2022, чисельність ВПО в Україні збільшилася більше ніж втричі, та станом на 01 січня 2025 року становить 4,6 млн осіб (до 24 лютого 2022 року було обліковано 1 470,1 тис. осіб ВПО) [27, с. 28].

За інформацією Міністерства соціальної політики, з 4,6 млн внутрішньо переміщених осіб близько 2 мільйонів – працездатного віку. З них 123 тисячі потребують працевлаштування [27, с. 35].

Незважаючи на зусилля Державної служби зайнятості України (ДСЗУ), яка у I півріччі 2024 р. надала послуги 67,3 тис. ВПО, працевлаштувати вдалося лише 20,5 тис. осіб [28], що вказує на недостатню ефективність існуючих відповідних програм та/або наявність глибинних проблем, які перешкоджають масштабному залученню ВПО до ринку праці.

Проблема низького рівня працевлаштування ВПО є багатовимірною і зумовлена низкою факторів. До них належать психологічні травми, невідповідність кваліфікацій ВПО потребам місцевих ринків праці, нестача якісних робочих місць, нерозвинена система професійної перепідготовки, невідповідність очікувань щодо заробітної плати та ін.

Підвищення рівня зайнятості ВПО вимагає не лише створення нових робочих місць, а й впровадження спеціалізованих заходів. Серед них – масштабна перекваліфікація, розвиток інфраструктури для дистанційної роботи та навчання тощо. Важливо, щоб професійне навчання відповідало актуальним потребам регіональних ринків праці, із залученням місцевого бізнесу для розробки навчальних програм.

На сьогодні ВПО є критично важливим, але значною мірою недовикористаним резервом для вирішення питання трудових ресурсів забезпечення України. Якщо взяти за основу 2 мільйона працездатних ВПО і врахувати, що лише 40-50% з них зараз працевлаштовані, то близько 1 млн ВПО потенційно може бути додатково залучено на ринок праці.

Як було вказано вище, близько 123 тис. працездатних ВПО активно шукають роботу [27, с. 35] – їх можна відносно швидко інтегрувати на ринок праці за умови наявності відповідних вакансій та програм підтримки. Ті з ВПО, які зараз не працюють і не шукають роботу, можуть бути залучені до ринку праці за умови створення відповідних стимулів, програм перекваліфікації та подолання бар'єрів.

Таким чином, Україна має потенціал для додаткового залучення на ринок праці щонайменше 500 тисяч ВПО, а за сприятливих умов та ефективної реалізації програм підтримки – до 1 мільйона осіб^{vi}. Для ефективного залучення даної категорії населення до ринку праці необхідною є розробка комплексного підходу, спрямованого на подолання психологічних бар'єрів, адаптацію наявних кваліфікацій до поточних потреб ринку праці, створення сприятливих умов для працевлаштування, а також реалізація цільових програм підтримки ВПО.

Використання нових форм зайнятості, зниження рівня неформальної зайнятості

Незважаючи на наявну динаміку скорочення, неформальна зайнятість залишається характерною рисою українського ринку праці: у період з 2013 р. до

^{vi} за оцінками авторів

2021 р. чисельність неформально зайнятого населення зменшилась з 4805,9 тис. осіб у 2013 р. до 3018,4 тис. осіб у 2021 р. або на 1787,5 тис. осіб [29]. Частка такого населення також скоротилася з 23,6% у 2013 р. до 19,3% у 2021 р. [29], що свідчить про тенденцію до поступової детінізації ринку праці.

Зменшення чисельності неформально зайнятого населення відбулося переважно за рахунок осіб, зайнятих без укладення трудового договору (на 1441,8 тис. осіб або на 45,7%) з 2013 р. до 2021 р. Щодо працівників, неформально зайнятих за наймом, протягом 2013-2021 рр. їх чисельність скоротилася на 345,7 тис. осіб або на 21,0% (рис. 3.2.11).

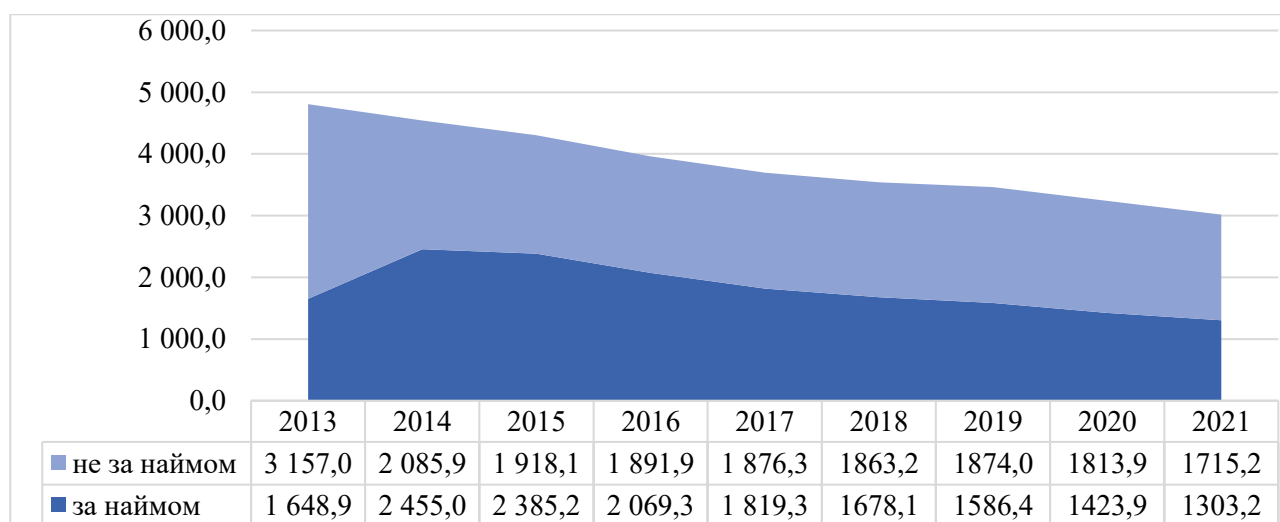

Рис. 3.2.11. Динаміка чисельності неформально зайнятого населення 15-70 років в Україні, 2013-2021 рр., тис. осіб [29]

Щодо секторального розподілу неформальної зайнятості, найбільша частка неформально зайнятих працівників у 2021 р. була зосереджена у сільському, лісовому та рибному господарстві (45,5%), а також у будівництві (17,4%) та оптовій і роздрібній торгівлі та ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (15,5%) [29]. Це підкреслює необхідність цільових заходів для легалізації трудових відносин саме в цих секторах економіки.

Попри зазначені позитивні тенденції, неформальний сектор в Україні все ще охоплює майже п'яту частину працюючого населення (у 2021 р. 19,3% загальної кількості зайнятого населення або 3018,4 тис. осіб [29]), що створює

значні виклики для соціального захисту працівників, наповнення державного бюджету та забезпечення справедливої конкуренції.

Формування сприятливого середовища для ведення легальної економічної діяльності та сприяння подальшій детінізації ринку праці залишається важливим завданням забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Неформальна зайнятість є важливим резервом трудових ресурсів забезпечення економіки України. Спрямовання зусиль на поступове зменшення сектору неформальної зайнятості шляхом її легалізації, дозволить потенційно очікувати чисельність резерву залучення робочої сили до офіційного сектору економіки у розмірі від 500 тис. осіб^{vii}.

Комплексний підхід щодо оцінки майбутніх потреб у робочій силі та ідентифікації джерел їх задоволення

Аналіз складу трудових ресурсів резерву за категоріями – ветерани війни, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи (ВПО), неформально зайняті, – свідчить про значний потенціал трудових ресурсів забезпечення України.

При цьому слід враховувати, що кількість осіб, які одночасно є ВПО, ветеранами та/або особами з інвалідністю, а також неформально зайнятими, вимагає не адитивного, а комплексного підходу до формування чисельної оцінки. З метою визначення точної величини трудових ресурсів резерву, необхідним є проведення глибоких соціологічних досліджень із застосуванням методів, що дозволяють ідентифікувати та врахувати відповідні перетини, наприклад, через багатофакторний аналіз даних та створення єдиних реєстрів, які містять функціонал для виявлення дублювань.

Таким чином, при розрахунку реального обсягу резервів трудових ресурсів забезпечення необхідно враховувати взаємопов'язаність і перетин зазначених груп з метою уникнення подвійного обліку, що дозволить забезпечити максимально ефективне використання наявного в країні людського капіталу та

^{vii} за оцінками авторів

розробити цільові програми залучення трудовересурсного потенціалу до економічної діяльності.

Окрім залучення внутрішніх резервів, необхідно також враховувати можливості задоволення трудовересурсних потреб України завдяки реалізації ретельно виваженої міграційної політики. З огляду на значні демографічні втрати, спричинені війною, масштаби еміграційних процесів, на етапі поствоєнного відновлення Україна може стикнутися з гострим дефіцитом робочої сили у провідних секторах економіки.

Контрольоване та цілеспрямоване залучення іноземної робочої сили, що відповідатиме потребам економічного розвитку і не спричинятиме соціального напруження, може стати важливим інструментом для:

- компенсації нестачі кваліфікованих кадрів, особливо у галузях, де внутрішній резерв кадрів є обмеженим (будівництво, інфраструктурне відновлення, охорона здоров'я тощо);
- стимулювання економічного зростання шляхом залучення інвестицій та нових технологій;
- передачі необхідних знань, якщо будуть залучатися висококваліфіковані спеціалісти.

Водночас, відповідна міграційна політика має бути науково обґрунтованою та економічно виваженою. Вона повинна бути працеорієнтованою, передбачати механізми адаптації та інтеграції мігрантів, захисту їхніх прав, запобігання нелегальній міграції та дисбалансам на ринку праці, а також враховувати соціально-культурні аспекти міграції.

Таким чином, *комплексний підхід щодо оцінки майбутніх потреб у робочій силі та ідентифікації джерел їх задоволення в Україні* (рис. 3.2.12) має враховувати прогнозні потреби ринку праці, інтерсекційні внутрішні джерела задоволення потреб у робочій силі (ефективність яких полягає у різноманітності та можливості активізації значного недовикористаного, людського капіталу), а також зовнішні джерела задоволення трудовересурсних потреб (в обсязі від 500 тис. осіб).

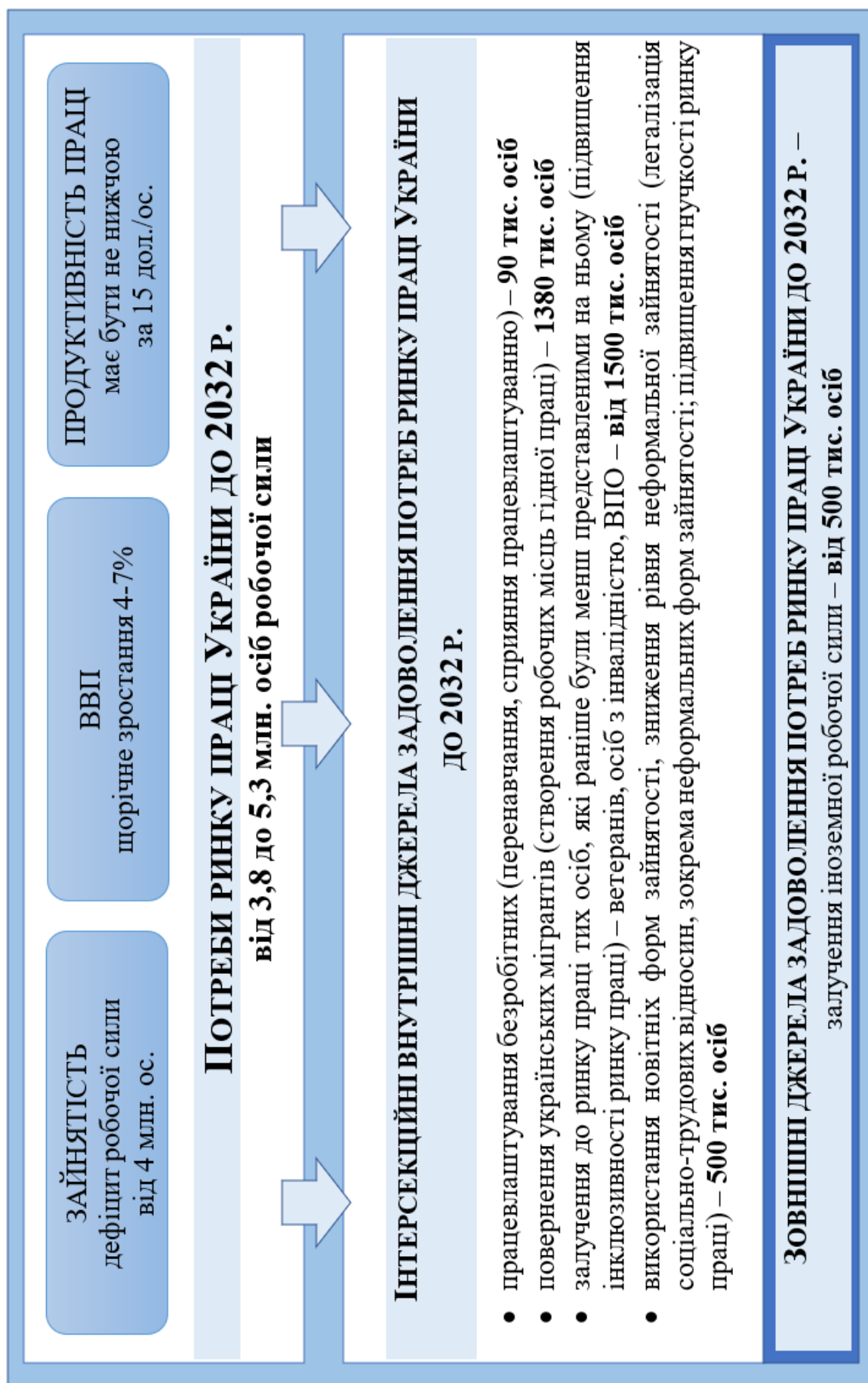

Рис. 3.2.12. Комплексний підхід щодо оцінки майбутніх потреб у робочій силі та ідентифікації джерел їх задоволення в Україні до 2032 р.

Висновки до п. 3.2.

Результати проведеного аналізу свідчать про наявність трудовесурсного дифіциту, значний структурний дисбаланс на ринку праці держави, а також про якісну невідповідність наявної робочої сили потребам економіки.

Визначено, що потенційними джерелами трудовесурсного забезпечення потреб ринку праці можуть виступати такі:

- безробітне населення, обсяги якого оцінюються на рівні 90 тис. осіб (чисельність зареєстрованих безробітних);
- українські мігранти – потенціал трудовесурсного забезпечення за рахунок повернення мігрантів становить близько 1,38 млн. осіб;
- ветерани – після завершення бойових дій потенційно близько 500 тис. ветеранів можуть бути залученими до ринку праці України;
- особи з інвалідністю – на ринок праці України може бути додатково залучено близько 1 млн. осіб з інвалідністю;
- внутрішньо переміщені особи – Україна має потенціал для додаткового залучення на ринок праці щонайменше 500 тисяч ВПО;
- неформально зайняті – за рахунок зменшення сектору неформальної зайнятості, потенційний обсяг залучення робочої сили до офіційного сектору економіки становить щонайменше 500 тис. осіб.

Список використаних джерел до п. 3.2

1. Державна служба статистики: офіційний сайт.
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Кількість зареєстрованих безробітних. Мінфін. ТОВ «МінфінМедіа».
URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/>
3. Кількість зареєстрованих безробітних (05.2025) / Макроекономічні показники. Ринок праці та соціальна статистика. Безробіття. *Національний банк України*. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#3>
4. Статистичний збірник «Економічна активність населення України» 2013 рік. URL : <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-04/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%202013%20%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf>
5. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у 2020 році. Державна служба зайнятості України. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/67>
6. Попит та пропозиція на зареєстрованому ринку праці у 2023 р. Державна служба зайнятості України. URL : https://old.dcz.gov.ua/sites/default/files/infocfiles/popyt_i_propozyciya_na_rynku_pra_ci_12_2023.pdf
7. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (за видами економічної діяльності), 2019-2023 рр. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>
8. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (за видами економічної діяльності) у 2023 р. Державний центр зайнятості. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>
9. Кількість вакансій та чисельність шукачів роботи, зареєстрованих в Державній службі зайнятості (у розрізі професій) у 2019 р., 2023 р. Державний центр зайнятості. URL : <https://old.dcz.gov.ua/analitics/69>
10. Міграційний рух населення (1990-2022). Державна служба статистики: офіційний сайт. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL : https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave/
12. Ukraine situation Flash Update #76. UNHCR. URL : <https://data.unhcr.org/en/documents/details/113507>
13. Інфляційний звіт НБУ, квітень 2025 року. URL : https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2025-Q2.pdf?v=13
14. Українські біженці. Майбутнє за кордоном та плани на повернення: Аналітична записка. Info Sapiens. ЦЕС. 104 с. URL :

https://www.sapiens.com.ua/publications/socpol-research/311/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%B1%D1%96%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96_3%D1%85%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F_%D0%A6%D0%95%D0%A1.pdf

15. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

16. Ветерани України: профілі та проблеми реінтеграції | тематичний нарис | березень 2025 року. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-profil-veteraniv-ta-vikliki-reintegracii-v-ukraini-berezen-2025-roku?close=true>

17. Після завершення війни кількість ветеранів зросте до 5-6 мільйонів осіб – Мінветеранів. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/05/27/714276/>

18. Огляд національної та міжнародної практики підвищення рівня інклюзивності на ринку праці. Конфедерація роботодавців України. 04.03.2025. URL: <https://employers.org.ua/news/id2692>

19. Український ветеранський фонд. Портрет ветерана. Соціологічне дослідження. Вересень – жовтень 2023 року. URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/portrait-of-veteran/>

20. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>

21. Мірошніченко О., Назаренко В., Степаненко О., Соцька А., Ждан П. Працевлаштування осіб з інвалідністю: практичний посібник. За редакцією О. Мірошніченка. Київ, 2023. 76 с. URL: <https://pwd.employers.org.ua/uploads/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%88%D1%82%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%20%D0%B7%20%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8E%20WEB.pdf>

22. Єсікова К. Від початку вторгнення рф в Україні кількість людей з інвалідністю зросла на 300 тис., - Жолнович. 28.11.2024. URL: <https://espreso.tv/suspilstvo-vid-pochatku-vtorgnennya-rf-v-ukraini-kilkist-lyudey-z-invalidnistyu-zroslo-na-300-tis-zholnovich>

23. Найбільше людей з інвалідністю зареєстровано у Львівській області, а найбільше працюють – у Києві. Конфедерація роботодавців України. 24.06.2024. URL: <https://employers.org.ua/news/id2642>

24. Ефективна соціальна політика може повернути на ринок праці України до 1,5 мільйони осіб - результати дослідження. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/efektyvna-sotsialna-polityka-mozhe-povernuty-na-rynok-pratsi-ukrayiny-do-1-5-milyony-osib-rezultaty-doslidzhennya>

25. Мірошніченко О. Як Україні компенсувати втрату 30% трудового потенціалу. 10.05.2023. URL: https://epravda.com.ua/columns/2023/05/10/699925/?utm_source=chatgpt.com

26. Шепелева А. Працевлаштування ВПО: проблеми й особливості. *Deutsche Welle*. 2024. 25 квіт. URL: <https://www.dw.com/uk/pracevlastuvanna-vpo-problemi-j-osoblivosti/a-68895031>

27. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%D0%A3%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D1%83_2024_%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96.pdf?fbclid=IwY2xjawKAVfRleHRuA2FlbQIxMABicmlkETFQcjBLUIBVZEZRMkV3elBEAR5V8dhxclVomzCP-DJz3_lycUN-C6eJKum1GmUaiU5xYkuS71UzogAHLil-Aw_aem_0IgJtMz42mT1YS4RJymPtw

28. Основні характеристики ринку праці України у першому півріччі 2024 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/osnovni-kharakterystyky-rynku-pratsi-ukrayiny-u-pershomu>

29. Неформально зайняте населення. Державний комітет статистики. URL : <https://www.ukrstat.gov.ua/>

ВИСНОВКИ

Належне трудове ресурсне забезпечення виступає основою формування результату на всіх рівнях економічної системи. Завдання воєнного часу актуалізують питання трудове ресурсного забезпечення в поточному періоді і визначення трудове ресурсних потреб на перспективу в контексті поствоєнного відновлення і розвитку країни.

Вищезазначене обумовило логіку дослідження і дозволило сформулювати відповідну методологію:

- оцінка загальних тенденцій зайнятості в Україні;
- оцінка тенденцій зміни величини ВВП в Україні;
- оцінка тенденцій зміни продуктивності праці в Україні;
- порівняльна оцінка підходів до вимірювання зайнятості в Україні в контексті визначення трудове ресурсних потреб;
- оцінка стану врахування сучасних форм зайнятості при визначенні обсягів і тенденцій зайнятості в Україні;
- оцінка трудове ресурсних потреб в Україні в контексті поствоєнного відновлення;
- оцінка перспективних джерел трудове ресурсного забезпечення України.

Вихідним моментом аналізу виступає оцінка тенденцій зайнятості, що для України набуває особливої актуальності в контексті соціально-економічних викликів, спричинених повномасштабною збройною агресією РФ.

В результаті проведеного дослідження (п. 1.1), зроблено висновок, що впродовж 2013-2021 рр. в Україні спостерігалось зменшення чисельності робочої на 3,5 млн. осіб або на 16,8% (з 20,8 млн. осіб до 17,2 млн. осіб), зайнятого населення – на 3,7 млн. осіб або 19,2% (з 19,3 млн. осіб до 15,6 млн. осіб). Після найвищого рівня зайнятості останніх десятиліть, який у 2013 р. становив 60,2% (вікова група 15-70 років), починаючи з 2014 р., внаслідок окупації частини території України і відповідних трудове ресурсних втрат, рівень зайнятості знизився до 55,7-58,2%.

Важливо відзначити, що оцінка впливу війни на ринок праці є ускладненою через брак офіційних статистичних даних і здійснювалась з використанням додаткових джерел інформації – матеріалів експертних оцінок, результатів досліджень міжнародних організацій тощо. Горизонт оцінювання визначено планами Уряду до 2032 року. щодо досягнення цільового показника ВВП України.

Стосовно вікової структури зайнятості, спостерігається домінування вікових груп 40-49 та 50-59 років на фоні значного зменшення частки молоді: у віці 15-24 роки – на 917,6 тис. осіб або на 50,1%, у віці 25-29 років – на 1 млн. 187,3 тис. осіб або на 41,6%.

Вказані зміни є наслідком загальних демографічних проблем в Україні протягом останніх десятиліть. В цілому тенденція зниження рівня зайнятості обумовлена комплексом як довготривалих впливів (демографічних, економічних, соціальних), так і наслідками збройної агресії.

На фоні достатньо стабільної структури зайнятості найбільше скорочення чисельності зайнятих відбулось у системоутворюючих та людиноцентричних секторах економіки – промисловості, фінансах, освіті, охороні здоров'я та соціальному забезпеченні – в середньому на 26% за оціночний період.

Дослідження структури зайнятості за професійними групами свідчить про певні позитивні зрушення, зокрема про зростання вагомості категорії професіоналів у забезпеченні економічного розвитку країни. Так, на фоні загальних низхідних тенденцій зайнятості скорочення численності представників найпростіших професій становило 40,4% (1 млн. 847,4 тис. осіб), в той час, як професіоналів – лише 1,9% (53,5 тис. осіб). При цьому якщо частка працівників найпростіших професій зменшилась на 6,2% (з 23,7% до 17,5%), то чисельність професіоналів зросла на 3,2% (з 14,8% до 18%).

Розподіл зайнятих за рівнем освіти свідчить про переважання осіб з повною вищою освітою: у 2013 р. їх частка дорівнювала 28,0% (5,7 млн. осіб), у 2021 р. – 33,2% (5,2 млн. осіб), що у поєднанні з показниками неповної зайнятості формує

найбільший освітній сегмент зайнятості, і відповідає показникам провідних економік світу.

Однак, особливістю України є те, що працівники з вищою освітою переважають у структурі не лише зайнятого, а й безробітного населення. При цьому чисельність безробітних з повною вищою освітою перевищує у структурі безробітного населення кількість тих, хто має професійно-технічну освіту (на 10,3 тис. осіб).

Характер вказаних тенденцій демонструє, по-перше, наявність невідповідностей у системі зв'язків між ринком освітніх послуг і ринком праці і відповідно – складнощі у реалізації професійного потенціалу, по-друге, неефективність наявної економічної моделі України.

На користь даного висновку свідчать показники неформальної зайнятості у структурі зайнятого населення. І хоча маркери неформальної зайнятості загалом демонструють тенденцію до зниження як в абсолютному, так і у відносному вимірі (за наймом – на 21%, не за наймом – на 45,7%), наявна статистика представляє лише верхівку айсберга і є відображенням алогічної ситуації в країні, коли загалом негативне явище неформальної зайнятості відіграє позитивну роль на рівні конкретного зайнятого. В структурі неформально зайнятих домінують чоловіки, і в період війни ця тенденція лише посилюється

Результати аналізу структури зайнятого населення за професійними групами корелюються з відповідною структурою зайнятості за рівнем освіти. Однак, у чоловіків і жінок ситуація відрізняється – більшість зайнятих жінок мають повну вищу освіту, в той час як більшість чоловіків – професійно-технічну.

Зважаючи на статистичне переважання жінок в демографічній структурі, можна зробити висновок щодо наявних резервів жіночої праці в країні, які необхідно виважено оцінити та створити умови для максимально ефективної реалізації, що є особливо важливим в контексті поствоєнного відновлення країни.

Щодо перспективних оцінок чисельності зайнятого населення, відповідно до спільних оцінок *Мінекономіки* та аналітичного центру *EasyBusiness*, чисельність робочої сили в Україні до 2032 р. становитиме 14,4 млн. осіб. Дана величина враховує повернення в Україну частини тих, хто перебуває в Європі, на тимчасово окупованих територіях, а також виїзд частини населення після завершення війни та зменшення кількості робочої сили, виходячи з коефіцієнту ретроспективного зменшення робочої сили в Україні впродовж 2008-2021 років – 1,6% щорічно. *За цим сценарієм дефіцит робочої сили у 2032 р. оцінюється у розмірі від 3,1 до 4,5 млн осіб, базуючись на прогнозованому обсязі зростання ВВП у 2032 рр. від 199,5 до 261,7 млрд дол США відповідно (тобто 7% на рік).*

За оцінками *Міжнародної організації праці (МОП)* та *Міжнародної організації з міграції (МОМ)*, чисельність зайнятого населення у 2032 р. складатиме від 14,5 до 21,4 млн. осіб, відповідно *українська економіка потребуватиме додатково 8,6 мільйонів працівників порівняно з чисельністю 2022 року*. Це означає необхідність збільшення кількості зайнятих приблизно на 67% порівняно з показником 2022 року і на 37% – порівняно з довоєнним показником, зафіксованим у 2021 р.

Разом з тим, враховуючи інерційність розвитку ринку праці, при збереженні наявних тенденцій прогнозне значення чисельності зайнятих становитиме 11,4 млн. осіб. Тобто порівняно з 2021 р. дефіцит зайнятих складатиме 4,2 млн. осіб (за умови стабілізації міграційної ситуації в країні). Щодо чисельності робочої сили, усереднені прогнозні дані вказують на величину 12,5 млн. осіб.

Хоча наведені прогнозні значення мають варіативний характер через нестачу достовірної статистичної інформації і різних методологічних підходів до оцінювання ситуації із зайнятістю, можна зробити загальний висновок щодо очікуваного трудоресурсного дефіциту в Україні на рівні щонайменше 4,5 млн. працівників до 2032 р., максимальне значення – 10 млн. осіб.

Оскільки формування чисельності і структури зайнятого населення відбуватиметься під впливом комплексу чинників поточного і перспективного характеру, пов'язаних, перш за все, з наслідками війни, для отримання уточненої оцінки перспективних трудових потреб України було застосовано комплексний підхід, який включає аналіз динаміки ВВП та продуктивності праці.

Так, було встановлено, що характер динаміки ВВП України суттєво відрізняється від загальносвітової динаміки: через події 2014 р. низхідна динаміка ВВП у 2014-2015 рр. становила -10%, внаслідок повномасштабного вторгнення – -29% за підсумками 2022 р. Станом на початок 2024 р., загальна сума прямих збитків від руйнувань перевищила 157 млрд. дол. США (за вартістю заміщення).

Вкрай негативним наслідком повномасштабної війни стала вимушена масштабна деіндустріалізація. За підсумками 2023 р. частка переробної промисловості у ВВП України була нижчою, ніж для країн з низьким рівнем доходу. Крім того, той факт, що до 2022 р. даний показник також був нижчим, ніж у більшості груп країн, свідчить про наявність системних структурних проблем української економіки.

Аналіз структури ВВП за 2013-2023 рр. свідчить про значне зниження показників майже за всіма видами економічної діяльності, окрім *J* «Інформація і зв'язок» та *O* «Державне управління та оборона; обов'язкове соціальне страхування».

Найбільше зниження за вказаний період спостерігається за такими напрямками: *B* «Гірничодобувна промисловість і розробка кар'єрів» (-56%), *D* «Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», *E* «Водопостачання; системи каналізації, видалення відходів і заходи з відновлення навколишнього середовища» (-61%), *M* «Професійна, наукова та технічна діяльність» (-51%). *Якщо додати до останнього пункту освіту* (-24,7%), найбільшими втратами в країні є втрати інтелектуального капіталу.

Ключовим фактором зменшення ВВП стало одномоментне падіння промислового виробництва у 2022 р. Серед найбільш постраждалих галузей – металургія: повністю знищено 40% усіх потужностей з виробництва чорних металів – підприємства «Азовсталь» та ММК ім. Ілліча в Маріуполі. Загалом, втрати промисловості України внаслідок повномасштабної агресії нараховують щонайменше 426 великих і середніх підприємств металургійного, хімічного, машинобудівного комплексів. Частково компенсувати втрати змогло лише машинобудування, завдяки замовленням для ЗСУ.

Поствоєнне відновлення економічного потенціалу України має бути спрямованим на вирішення конкретних завдань: *по-перше, забезпечення довоєнного рівня ВВП; по-друге, здійснення структурної модернізації економіки, і відповідно – формування нової моделі економічного розвитку.*

З урахуванням вищезазначеного, очевидно, що реалістичність очікуваних темпів зростання української економіки у поствоєний період на рівні 7%, зазначених у *Плані відновлення України від наслідків війни*, презентованому 24 березня 2023 р. Міністерством економіки України, і які покладено в основу представленого у травні 2023 р. *Проекту з розвитку людського капіталу в Україні: сприяння поверненню вимушених мігрантів*, розробленого компанією Easy Business за підтримки Міністерства економіки України, під великим питанням.

При розробці вказаних прогнозів припускалось, що повномасштабна війна закінчиться до кінця 2023 року, і базовий прогноз ВВП є екстраполяцією реального ВВП 2021-2022 рр. за припущення, що економіка має зростати на рівні 7% щорічно, і як наслідок, ВВП України мав сягнути 261,7 млрд. дол. США у 2032 р.

Згідно з *Планом Ukraine Facility 2024-2027* (представленим у березні 2024 р.), за умови закінчення військових дій до кінця 2024 р., реальний ВВП до 2032 р. може зрости до 228-298 млрд. дол. США.

У 2024 р. прогнози Міністерства економіки України було відкореговано: за базовим сценарієм поствоєнного відновлення, при якому темпи зростання ВВП

мають становити також 7% щорічно, очікуваний обсяг ВВП складе 246 млрд. дол. США у 2032 р.

Беручи до уваги умови триваючої війни та зменшення зовнішньої підтримки економічного зростання, слід зосередитись на прогнозуванні на більш короткий термін. Так, за прогнозом *ОЕСР*, темпи зростання ВВП України становитимуть 2,5% у 2025 році та 2,0% у 2026 році. Зростання буде більш відчутним, якщо ситуація з безпекою стабілізується, а темпи реконструкції та відновлення прискоряться.

За прогнозом Світового Банку *Global Economic Prospects* (січень 2025 р.), темпи приросту ВВП України на 2025-2026 рр. становитимуть 2% та 7% відповідно. Дані висновки співпадають з прогнозними оцінками НБУ.

На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що за умови завершення активних бойових дій на території України, динаміка ВВП країни буде відповідати темпам зростання групи країн з доходами вище середнього (до яких з 2023 р. включено Україну) – а саме 4-5% щорічно. Базуючись на цих припущеннях та даних *Світового Банку*, інтервал прогнозних значень становить 254-277 млрд. дол. США у 2032 р.

Оскільки ключовими елементами формування економічної моделі країни є *робоча сила, рівень зайнятості та продуктивність праці*, невід'ємним елементом аналізу в рамках формування оптимальних шляхів трудоресурсного забезпечення виступає оцінка тенденцій зміни продуктивності праці в Україні.

Так, встановлено, що характер динаміки продуктивності праці в державі не відповідає тенденціям в жодній групі країн через зниження кількості зайнятого населення при високих показниках Індексу людського розвитку та рівня освіти населення, – причинами чого виступають: низькі показники природного приросту населення, значні темпи еміграції (зокрема трудової та високоінтелектуальної), а починаючи з 2014 р. – військові події.

Розрахунок продуктивності праці з використанням показника валової доданої вартості свідчить про системоутворюючу роль таких галузей, як

промисловість, фінанси, науково-технічна діяльність, що визначає перспективний конструкт трудоворесурсного забезпечення країни.

Таким чином, маркери трудоворесурсного забезпечення демонструють, що до 2032 р. українська економіка додатково потребуватиме значну кількість *зайнятих*:

- для забезпечення темпів зростання ВВП 4-5% щорічно, у 2032 р. економіка України потребуватиме ***від 16,6 до 18,1 млн. зайнятих***;
- станом на 2022 р. кількість зайнятих в Україні оцінювалась у ***12,8 млн. осіб***;
- до 2032 р. українська економіка додатково потребуватиме ***від 3,8 млн. до 5,3 млн. зайнятих***.

Водночас, у держави суттєво обмежені власні джерела задоволення визначених трудоворесурсних потреб. Так, за результатами дослідження *Віденського інституту міжнародних економічних досліджень (WIIW)*, через зменшення народжуваності, збільшення смертності та активізацію міграційних процесів, чисельність населення в країні не повернеться до довоєнного рівня навіть у 2040 р., причому найбільші показники скорочення будуть спостерігатись щодо населення працездатного віку, що підтверджує зроблені висновки щодо значного дефіциту робочої сили.

Першочерговим завданням для України є максимізація використання власних людських ресурсів у всіх сферах економіки. Водночас внутрішні можливості трудоворесурсного забезпечення є вкрай обмеженими.

Так, обсяги *безробітного населення* як джерела трудоворесурсного забезпечення, що наразі можуть бути оцінені лише з позиції зареєстрованого ринку праці, становлять близько 90 тис. осіб, які, крім того, потребують перекваліфікації та перенавчання.

Щодо ресурсу мігрантів з України, за даними *Верховного комісара ООН у справах біженців*, станом на грудень 2024 р. у світі налічувалось 6,83 млн. українських біженців (з них 6,25 млн. – у Європі, 0,56 млн. – в інших країнах світу). І наявні опитування свідчать про дедалі більшу адаптацію українців за

кордоном. Так, за оцінками *Центру економічної стратегії*, станом на кінець 2024 р. частка тих, хто бажає повернутись, вперше стала нижче, ніж половина опитаних. Загалом потенціал трудоресурсного забезпечення *за рахунок українських мігрантів* оцінюється на рівні 1,4 млн. осіб. Крім того, повернення мігрантів відбуватиметься поступово, відповідно дефіцит робочої сили зберігатиметься на прогнозованому рівні.

Певні резерви містить залучення до ринку праці осіб, які раніше були менш представленими на ньому – ветеранів (500 тис. осіб), осіб з інвалідністю (1 млн. осіб), ВПО (500 тис. осіб) та ін., – що вимагає підвищення інклюзивності ринку праці, реалізації активної політики зайнятості в період війни та поствоєнного відновлення.

Важливим є врахування інтерсекційності – взаємопов’язаності й перетину – зазначених соціальних груп з метою уникнення подвійного обліку та забезпечення максимально ефективного використання потенціалу людського капіталу України.

Крім того, на сьогодні складно оцінити реальні резерви трудоресурсного забезпечення, що їх містять неформальна зайнятість та нові форми зайнятості. Щодо останнього аспекту, це питання ще потребує свого методологічного опрацювання, а щодо масштабів неформальної зайнятості – проблема полягає у необхідності легалізації неформального ринку праці (щонайменше, резерв складає 500 тис. осіб).

З огляду на значні демографічні втрати, спричинені війною, та еміграційні процеси, в Україні реальною залишається загроза дефіциту робочої сили у ключових секторах економіки в період повоєнного відновлення та подальшого розвитку. Враховуючи вищезазначене, в контексті трудоресурсного забезпечення постає завдання залучення іноземної робочої сили в обсязі щонайменше 500 тис. осіб, розвитку в Україні безпечної та врегульованої трудової імміграції, шляхи якої визначено в рамках дослідження «Аналіз міграційної політики держав: досвід для України», реалізованого в рамках проекту «*Візія – 2033: збереження і розвиток трудових ресурсів України в*

найближче десятиліття», представленого на сайті Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування та в репозиторії Маріупольського державного університету.

Таким чином, масштаби перспективних трудових потреб України є критичними і вимагають невідкладних, комплексних та стратегічно виважених рішень на державному рівні.

Оптимальні шляхи їх задоволення мають базуватись на інтегрованому підході, що поєднує мобілізацію внутрішніх резервів із цільовим та контрольованим залученням зовнішніх.

Передусім має бути передбачена максимальна мобілізація та ефективне використання внутрішніх трудових резервів, зокрема:

- цільові програми реінтеграції ветеранів та осіб з інвалідністю: розробка та масштабування індивідуалізованих програм психологічної, фізичної реабілітації, професійної підготовки та перекваліфікації, що враховують специфічні потреби цих груп; створення безбар'єрного середовища та стимулювання роботодавців до їх найму (компенсації, податкові пільги);
- інтенсифікація програм зайнятості для ВПО: розробка регіональних програм перекваліфікації, що відповідають потребам місцевих ринків праці; активізація державних програм, спрямованих на створення робочих місць для ВПО та підтримку їхнього підприємництва тощо;
- детінізація неформальної зайнятості: стимулювання переходу працівників та роботодавців до офіційних трудових відносин через зменшення регуляторного тиску, спрощення формальних процедур, запровадження привабливих податкових режимів для малого бізнесу.

Крім того, вкрай важливим є здійснення науково-обґрунтованої та виваженої міграційної політики, що передбачає:

- пріоритетність репатріації українських громадян: розробка та реалізація програм, що стимулюватимуть повернення українських мігрантів після війни, створюючи привабливі умови для

працевлаштування, соціального захисту, житла та доступу до якісних соціальних послуг;

- цільове залучення іноземної робочої сили: у випадках, коли внутрішні резерви не можуть повністю покрити дефіцит трудових ресурсів, розглядати можливість залучення іноземних працівників за чітко визначеними критеріями. Це має бути контрольований процес, спрямований на компенсацію дефіциту у стратегічно важливих галузях, з урахуванням кваліфікації, інтеграційних аспектів та запобігання соціальному напруженню.

Реалізація викладених рекомендацій дозволить Україні не лише ефективно задовольнити майбутні трудові ресурсні потреби, а й перетворити виклики, пов'язані з війною та демографічними змінами, на можливості для сталого економічного відновлення та розвитку.